

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

katedra pedagogiky

Diplomová práce

Eva Kramperová

Role vzdělávání v seniorském věku

The role of education in senior age

Ráda bych vyjádřila hluboké poděkování vedoucí mé diplomové práce PhDr. Jitce Lorenzové, PhD. za cenné rady, připomínky a trpělivé vedení při jejím zpracování. Dále bych ráda velice poděkovala Ing. Pavlovi Čejkovi za nedocenitelnou pomoc a poskytnutí zázemí při zpracovávání empirické části práce.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V dne.....

podpis

ANOTACE

Diplomová práce s názvem *Role vzdělávání v seniorském věku* se zabývá problematikou rolí a významu vzdělání pro lidi nacházejících se v období sénia. Práce je strukturována do dvou částí. První obsahuje mimo jiné dosavadní přehled problematiky v domácí odborné literatuře, vymezení základních pojmů, vybrané aspekty života seniora či nástin systému celoživotního vzdělávání v ČR. Druhá část je zaměřena na empirický výzkum a klade si za cíl v souladu s názvem práce objasnit, jakou roli hraje vzdělávání v životě českých seniorů a jaký význam pro ně představuje. Klíčová data budou pro analýzu získána kombinací kvantitativních a kvalitativních metod (telefonické dotazování a hloubkový rozhovor). V závěru je práce doplněna relevantními přílohami a seznamem použitých pramenů a literatury.

KLÍČOVÁ SLOVA

senior, sénium, vzdělávání, celoživotní vzdělávání, gerontopedagogika, motivace, smysl života

ANOTATION

The present work explores the role and significance of education in lives of the seniors. The thesis consists of two parts. The first part contains an overview of the topic's treatment in domestic literature, definition of basic terms and a description of selected aspects of the elderly's life, and an outline of lifelong learning system in the Czech republic.

The second part is based on an empirical research and attempts to shed light at, as the title suggests, the role which education plays in lives of the czech elderly and significance it bears for them. Data for the analysis will be acquired through a combination of qualitative and quantitative methods (a telephone survey and in-depth interview).

The work closes with relevant annexes and a list of resources used.

KEY WORDS

senior, senium, education, lifelong education, gerontopedagogy, motivation, meaning of life

1. ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	9
2.1 PŘEHLED PROBLEMATIKY V DOMÁCÍ ODBORNÉ LITERATUŘE	9
2.2 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
2.2.1 SENIOR, STÁŘÍ	11
2.2.2 VZDĚLÁNÍ, VZDĚLÁVÁNÍ	13
3. PROMĚNY SPOLEČNOSTI A POHLEDU NA STÁŘÍ	16
3.1 DEMOGRAFICKÉ ZMĚNY	16
3.2 MEDIÁLNÍ OBRAZ SENIORA	23
3.3 PŘEDSUDKY A STEREOTYPY VE VZTAHU K SENIORŮM	26
3.4 SEBEOBRAZ SENIORA	28
4. STÁŘÍ JAKO ŽIVOTNÍ FÁZE	31
4.1 STÁŘÍ A ZMĚNA	31
4.1.1 FYZICKÉ ZMĚNY	31
4.1.2 PSYCHICKÉ ZMĚNY	32
4.1.2 SOCIÁLNÍ ZMĚNY	32
A) ODCHOD DO DŮCHODU	33
B) ZTRÁTA PARTNERA, VRSTEVNÍKŮ, BLÍZKÝCH	34
C) RODINA VZTAHY A SAMOTA	34
D) INSTITUCIONALIZACE	35
4.2 STÁŘÍ Z HLEDISKA ROZVOJE KRIZOVÝCH STAVŮ U SENIORŮ	36
4.3 STÁŘÍ JAKO VÝZVA K NAPLNĚNÍ SMYSLU	37
5. SENIOR V PROCESU VZDĚLÁVÁNÍ	40
5.1 CHARAKTERISTIKA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	40
5.2 SPECIFIKA VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	42
5.3 POSTOJE SENIORŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ	44
5.4 VLIV VZDĚLÁVÁNÍ NA KVALITU ŽIVOTA SENIORA	45
6. IDEA CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V KONTEXTU VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	47
6.1 ZAHRNUTÍ SENIORSKÉ POPULACE DO SYSTÉMU CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE	47
6.2 ZÁKLADNÍ DOKUMENTY	48
6.3 VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE SE ZAMĚŘENÍM NA SENIORY	51

VÝZKUMNÁ ČÁST

7. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE ŠETŘENÍ	54
8. TYP VÝZKUMU A METODY SBĚRU DAT	55
9. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	59
10. ETICKÉ DIMENZE VÝZKUMU	63
11. ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ ZÍSKANÝCH DAT	65
12. VÝSLEDKY VÝZKUMU	66
12.1 Výsledky telefonického dotazování	66
12.2 Výsledky hloubkového rozhovoru	80
13. DISKUSE	89
14. ZÁVĚR	90
15. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	92
16. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	100
17. SEZNAM PŘÍLOH	101

SEZNAM ZKRATEK

A3V – Akademie třetího věku

CU – celoživotní učení

CŽV – celoživotní vzdělávání

ČR – Česká republika

DV – další vzdělávání

EU – Evropská unie

ICT – informační a komunikační technologie

OSN – Organizace spojených národů

SPSS – statistical package for social sciences

UNESCO – Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu

U3V – Univerzita třetího věku

1. ÚVOD

„Dodejme letům život, nejen životu léta ...“

Vzdělávání seniorů je v dnešní době stále více akceptováno jako jedna z možností společenské podpory života v třetím věku. V dnešní „učící se“ společnosti by mělo představovat součást základních sociálních programů, a to i přesto, že nemůže nahrazovat žádoucí sociální a ekonomické zabezpečení.

Následující studie chápe problematiku vzdělávání seniorů ne v čistě andragogickém smyslu, ale jako průsečík na poli andragogickém, sociálně pedagogickém a stejně tak na poli pedagogiky volného času. Stárnutí populace přináší nové výzvy pro společnost a vyžaduje si, aby se stalo předmětem intenzivnějšího zájmu odborné i laické veřejnosti. Edukace se stává součástí komplexního obrazu života seniorů.

Práce si klade za cíl přispět k objasnění role vzdělávání v životě seniorů, a to z jejich vlastního pohledu. Dílčími cíli je zjistit postoje seniorů ke vzdělávání, na základě předchozích výzkumů přezkoumat do jaké míry se senioři vzdělávají, popsat jakým způsobem, v jaké formě se vzdělávají, odhalit proč se vzdělávají (motivace) a proč se nevzdělávají (bariéry) a pokusit se objasnit, co jim vzdělávání přináší, jak jim pomáhá v každodenním životě.

Text je rozdělen do teoretické a empirické části. Obsahem první z nich jsou vedle teoretických východisek témata proměn společnosti a obrazu seniorů, postoje společnosti ke stárnutí, význam a možnosti edukace v období senia, otázky smyslu a kvality života i širší zařazení seniorské populace do konceptu celoživotního vzdělávání s odkazem na klíčové dokumenty.

Navazující výzkumná část popisuje průběh výzkumného šetření, jehož cílem bylo objasnit roli vzdělávání z pohledu samotného seniora. Sběr dat byl proveden kombinací kvantitativních a kvalitativních metod výzkumu. Telefonický dotazník sloužící k základnímu zmapování je doplněn kvalitativní metodou mapování tzv. hloubkového rozhovoru (in-depth interview), jejímž cílem bylo proniknout hlouběji do zkoumaného problému.

Studie je v závěru doplněna o přehled relevantní literatury a použitých pramenů i seznam příloh.

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Teoretická východiska této studie představují dosavadní přehled zkoumané problematiky v domácí odborné literatuře a vymezení stěžejních pojmů.

2.1 Přehled problematiky v domácí odborné literatuře

Chceme-li nastínit přehled problematiky v domácí odborné literatuře komplexně, nevyhneme se nutnosti propojení se stručným nastíněním historie vzdělávání dospělých. Jedná se o zjednodušený a ne zcela kontinuální nástin jednotlivých období, která byla v našich zemích spojena s úvahami o vzdělávání dospělých. Považuji za nezbytné učinit tento exkurz do vývoje vzdělávání dospělých a jeho teoretických základů pro pochopení specifického místa vzdělávání seniorů v systému věd o vzdělávání dospělých a dalších společenských věd.

Jiří Vymazal (srov. Vymazal in Beneš a kol., 2002, s. 91-102) tento nástin podává a již na začátku poznamenává, že ačkoliv se české vzdělávání dospělých od svých počátků rozvíjelo v návaznosti na evropské prostředí, jeho specifickým rysem je zejména tradice lidové osvěty (později lidov ýchova) 19. st., formující se na základě politických zvrátů a nesamozřejmosti národní identity. Vzdělání představovalo jeden z prostředků zachování národní existence a identity a potenciál dalšího rozvoje.

Jedním z podnětů se stejně jako ve zbytku Evropy stala tradice osvícenství. Vzdělání jakožto hlavní faktor pokroku zasáhl české země stejně jako ostatní evropské státy a promítl se nejzřetelněji jako prostředek národní emancipace prostřednictvím lidové osvěty v sepjetí s Českým národním obrozením.

Další významný podnět pro české vzdělávání dle Vymazala vychází z myšlenek J. A. Komenského (tamtéž, s. 92-93), který jako první přichází s jasně formulovanou ideou celoživotního vzdělávání vycházející především z křesťanských zdrojů. O mnoho desetiletí později na Komenského myšlenkový proud navázal T. G. Masaryk s podněty k významu vědění pro přeměnu člověka a důraz na mravní rozměr. Masarykovo úsilí o demokratizaci vzdělání a popularizaci vědění pro širší vrstvy i důraz na jeho dostupnost lze jednoznačně považovat za stále podnětné otázky vztahující se nejen obecně ke vzdělávání dospělých, ale analogicky neméně také přímo ke vzdělávání seniorů. Zejména právě v oblasti důrazu

popularizace vzdělání navazují dále např. T. Trnka či sociolog A. I. Bláha.

Veškeré dosavadní úsilí bylo přerušeno válkou a posléze nahrazeno novým systémem, jehož základem byla komunistickou stranou centrálně řízená politickovýchovná práce. V 60. letech 20. století se během nepříliš dlouhého období částečné liberalizace poměrů začínají konečně formovat pracoviště zaměřená na výchovu a vzdělávání dospělých zpočátku spjatá např. se jmény F. Hyhlíka (psychologické aspekty vzdělávání dospělých), K. Škody (dějiny osvěty a zájmového vzdělávání), J. Kotáska (obecná teorie a srovnávací andragogika) a následně E. Livečky (podnikové vzdělávání) či V. Jochmana (Vymazal in Beneš a kol., 2002, s. 100).

Poslední nejbouřlivější změnu, kterou celý systém prošel, představuje situace po roce 1989. Společensko-politický zvrat s sebou přinesl i změny v této oblasti. Kontinuita budování teorie vzdělávání dospělých byla na dlouhou dobu přerušena a prestiž oboru nízká. Společnost se obracela k řešení závažnějších problémů a teprve pod vlivem ekonomických přeměn společnosti, objevujících se deficitů v oblasti kvalifikace a rekvalifikace se potřeba vzdělávání ukazuje stále silněji a vyžaduje si uspokojení poptávky. V návaznosti na ekonomické, politické a sociální změny se vynořují nové celospolečenské problémy a potřeby. Mezi jinými záměrně vyzdvihneme právě např. vzdělávání seniorů jako specifické skupiny dospělých. Za stěžejní přínos pro počínající rozvoj fundované andragogické teorie považujeme např. práce M. Beneše (Úvod do andragogiky, Andragogika: filozofie-věda), Slovník vzdělávání dospělých Z. Palána a řadu dalších.

Problematiku vzdělávání seniorů je třeba chápat v širším kontextu společenských věd, jehož důsledkem je fakt, že při studiu dané oblasti je třeba vycházet z celé řady dalších příbuzných oborů. Při otázkách po roli, úloze vzdělávání v životě seniorů se nezbytně musíme zabývat proměnami současné společnosti, konceptem stárání, okruhem problémů souvisejících s pojetím kvality života, postoji seniorské populace jak ke vzdělání, tak k dalším oblastem života, sebehodnocení a mnoha dalšími. Tento fakt vedl k zájmu odborníků i odborné veřejnosti z celé řady rozličných polí působnosti – tedy nejen pedagogů a andragogů, ale rovněž mnoha sociologů, lékařů, lékařů geriatrů, sociálních pedagogů, pedagogů volného času, sociálních pracovníků, antropologů, ale v souvislosti s demografickými proměnami také ekonomů, zaměstnavatelů apod.

Z celé řady vynikajících odborníků přinášejících jak pro českou odbornou, tak i širší veřejnost celou řadu podnětů, výzkumů, cenných informací a velice bohatý odkazový materiál jmenujme sociology L. Vidovičovou (Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti), L.

Rabušice (Česká společnost a senioři: Sociální, ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti) nebo MUDr. H. Haškovcovou (Fenomén stáří, Thanatologie). Dále připomeňme podnětné práce P. Muhlpachra (Geragogika pro speciální pedagogii, Gerontopedagogika), J. Švancary (Psychologie stárnutí a stáří) či V. Pacovského (O stárnutí a stáří, Proti věku není léku). Pro úplnost se zmiňme i o aktivitách na Slovensku, které se formovaly v sepietí s prostředím českým, reprezentovanými mmj. B. Balogovou (Seniori), R. Čornaničovou (Edukácia seniorov) a řadou dalších.

Nástin přehledu relevantní literatury doplňujeme o výčet několika odborných recenzovaných časopisů, jež mohou být v dílčích případech zdrojem dalších, doplňujících informací, novějších výzkumů a poznatků. Za všechny uvádíme čtvrtletník a zpravodaj České pedagogické společnosti *Pedagogická orientace*, čtvrtletník pro rozvoj a vzdělávání dospělých *Andragogika*, časopis Ústavu pedagogických věd FF MU *Studia paedagogica*, či internetový časopis pro pedagogiku a s ní související vědy *Paidagogos* nebo odborný časopis pedagogické fakulty UP v Olomouci *e-pedagogium*.

Ze Slovenska potom *Pedagogická revue*, *Pedagogické spektrum*, *Pedagogika*, *Pedagogické rozhľady*.

2.2 Vymezení základních pojmů

Následující kapitola si klade za cíl obsahově vymezit stěžejní pojmy používané napříč celou prací a objasnit jejich chápání z pohledu autorky. V duchu snahy o překonání stručných slovníkových formulací zacházím s pojmy v širším kontextu a uvádím i souvislosti, které nejsou nezbytné v případech, kdy cílem je pouze stručná definice. Obsahem této kapitoly je tak vedle vymezení pojmů i připomenutí některých souvisejících výrazů, fakt, které nám mohou během úvah vytanout na mysli.

Základními odrazovými můstky jsou pojmy senior a vzdělání/ vzdělávání. Další vybrané pojmy související s danou problematikou jsou uvedeny v příloze na konci práce ve stručném, abecedně řazeném slovníčku základních pojmů.

2.2.1 Senior, stáří

Označení člověka za starého se s vývojem společnosti vždy proměňovalo. Ze sociálního hlediska můžeme říci, že člověk se stává starým ve chvíli, kdy ho jako starého

označí ostatní členové společnosti (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 203). Bohužel pro potřeby naší studie se s tímto konstatováním nemůžeme spokojit.

Pro přesnost celé předkládané práce je tedy nezbytné definovat, koho, jakou osobu přesně míníme, pokud se zmiňujeme právě o seniorovi. Za seniora (z psychologie senescenta, ze zdravotnictví geronta) obvykle považujeme - z nejširšího hlediska - jednoduše člověka vyššího věku. V laických kruzích se často setkáváme s označením důchodce, avšak je třeba si uvědomit, že senior se nemusí vždy rovnat důchodce, a není proto vhodné tyto dva pojmy ztotožňovat. Důchodcem rozumíme osobu nacházející se v penzi, člověka pobírajícího starobní nebo předčasný starobní důchod – kritérium se tedy obrací k faktu, zda člověk důchod pobírá či nepobírá. Seniozem obecně rozumíme člověka staršího 60 let, i když hranice se pozvolna přesouvá k hranici 65 let. Při definici pojmu se tedy uplatňuje výhradně časové hledisko – věk. Zejména v důsledku demografických proměn společnosti, konkrétně máme v tomto případě na mysli pozdější odchod do penze, je tedy vhodné od ztotožňování důchodce se seniozem postupně upouštět.

Senioři jsou jednou z nejheterogennějších skupin a je proto třeba přistupovat k mnoha faktům značně individuálně, je třeba se vyhnout unáhleným, často podvědomým generalizacím.

Ačkoliv neexistuje jednotná shoda pro vymezení jednotlivých etap stáří, pro názornost uvádíme jednu z nejrozšířenějších periodizací v závislosti na věku, kterou doporučuje i světová zdravotnická organizace (WHO):

Rané stáří	60-74 let (mladý senior)
Vlastní stáří	75-89 let
Dlouhověkost	90 a více let

(Špaténková in Vašutová, 2010, s. 261)

V tomto přehledu si můžeme jasně všimnout, že mezi jedinci ve fázi sénia může být v krajních případech rozdíl i více než 30ti let. Tato skutečnost nás nutí přistupovat k pojmu senior s nejvyšší možnou mírou opatrnosti zesílenou individuálními zvláštnostmi jedince.

Toto pojetí částečně vysvětluje dělení sénia na:

Třetí věk – reprezentovaný nezávislostí na pomoci okolí a aktivitou

Čtvrtý věk – prezentovaný jako období závislosti na druhých při zajišťování základních potřeb

Stárnutí (gerontogeneze, involuce) je přirozený a biologicky zákonitý proces, během kterého se snižují adaptační schopnosti a ubývají funkční rezervy organismu.

Stáří (z latiny senium) je označení posledních etap ontogenetického vývoje člověka. Jedná se o projev a důsledek involučních změn v organismu probíhajících různou rychlostí a variabilitou. Na charakteru stáří se podílí řada faktorů. Stáří rozlišujeme kalendářní (chronologický věk), sociální, biologické (funkční) a psychologické. Je provázáno zvláštními změnami jak v biologické rovině, tak i v rovině psychologické či sociální.

Vnímání osoby jako staré či starší je podmíněno jak kulturně, tak i věkově (mladší lidé stanovují hranici stáří níže než lidé vyššího věku). Češi považují za starého především člověka, který jako starý vypadá – je nositelem atributů stáří, přičemž roli hraje hlavně fyzický vzhled, zdravotní stav, věk, ztráta duševní svěžesti či autonomie.

Shrňme-li dosavadní poznatky, můžeme tedy konstatovat, že seniorem míníme člověka staršího 60 let, který nese atributy stáří, avšak máme stále na mysli vysokou heterogenitu skupiny a i přes obecné, zjednodušující charakteristiky a popisy seniorů jako celku - určité specifické skupiny, máme u každého jedince stále na zřeteli vysokou míru individuálních zvláštností.

2.2.2 Vzdělání, vzdělávání

Pojetí vzdělání této práce vychází ze tří atributů, které nastínil při úvahách o ideji současného vzdělání M. Beneš a které přesně odpovídají potřebám této studie. (Beneš a kol., 2002, s. 76).

Prvním z nich chápání vzdělání jako vyjádření určité kvality. Pojem vzdělání je používán v širším slova smyslu než pouhém vyjádření nabytého množství, sumy znalostí a dovedností, kterým jedinec disponuje.

Druhým atributem je označení vzdělání samo o sobě jako hodnoty. Rovněž navazujeme na již řečené, vzděláním nerozumíme pouze dosaženou kvalifikaci, získané kompetence. Patočka (in Beneš, s. 78) to vyjádřil jako zřetel k lidské bytosti, který máme stále na mysli při výchově člověka, nesnažíme se člověka vychovat pouze pro určitou činnost nebo funkci.

Posledním východiskem je pro nás potom snaha označit pojmem vzdělání cosi obecného, co mohou lidé bez ohledu na jejich dosaženou formální úroveň vzdělání,

příslušnost k určité společenské vrstvě, etnické skupině, pohlaví či světonázoru sdílet společně.

Díky těmto atributům můžeme začít uvažovat o soudobém určení člověka, o jeho úkolech a otázkách toho, co je v dnešní společnosti jeho úkolem, které ideje by měl realizovat.

Vzdělání dnes stále více znamená spíše nárok na individuální lidskou seberealizaci než plnění společenských cílů. Kromě vztahu vzdělání a povolání, začíná být předmětem zvýšeného zájmu také vztah vzdělání a volného času.

Oblast vzdělávání seniorů bychom mohli zařadit právě do druhé zmíněné kategorie. V současnosti je vzdělávání seniorů všeobecně akceptované jako jedna z možností společenské podpory života v období senia. Vzdělávání seniorů by mělo představovat součást základních sociálních programů týkajících se této sociální skupiny, i přestože nemůže nahrazovat žádoucí ekonomické a sociální zabezpečení. Pojem vzdělávání má v českém významu poměrně úzký obsah. Vyjadřuje se téměř výhradně jako zprostředkování vědomostí, dovedností, návyků a schopností.

Vzděláváním dospělých rozumíme především proces organizovaného učení, neorganizované se často označuje jako socializace dospělých. Typické pro vzdělávání dospělých, potažmo seniorů je často forma sebevzdělávání – čtení, média, kontakty.

Celosvětová organizace UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) hovoří v souvislosti s *celoživotním učením (lifelong learning)* se třemi komponentami – formálním, neformálním a informálním vzděláním. Připomeňme jejich obsah, podstatu (srov. Šerák, 2009, s. 16):

Formálním vzděláním rozumíme strukturovaný systém všeobecného nebo odborného vzdělání ve státních školských a nestátních zařízeních. Tento typ vzdělávání se vyznačuje převážně školským charakterem a většinou vede k získávání formálních certifikátů či kvalifikací.

Neformální vzdělání je zpravidla organizováno mimo formální vzdělávací systém. Cílem není získávání formálních kvalifikací, ale poznávání a řešení problémů účastníka za pomoci vzdělání. Při tomto typu vzdělávání se výrazně zohledňují zájmy účastníka a vzdělání tak zahrnuje široké spektrum zájmového a kulturního vzdělávání.

Jako informální vzdělání označujeme učení z každodenní zkušenosti, sociálního života. Informální, tedy neinstitucionalizované učení není předmětem andragogické činnosti.

V následujících kapitolách budou předmětem úvah především možnosti posledních dvou zmíněných – neformálního a informálního vzdělávání, a to ze zcela zjevných příčin. Neformální a informální vzdělávání nepochybně poskytuje mnoho možností a impulsů pro edukaci námi zkoumané skupiny. Formální vzdělávání seniorů není v našich podmínkách rozvinuto a to z důvodu silného akcentu tohoto druhu vzdělávání na získání kvalifikací potřebných pro výkon pracovní činnosti, která v období sénia postupně odpadá. Otázkou zůstává, zdali je tento přístup správný a zdali by nebylo vhodné přehodnotit náhled na formální vzdělávání i pro dobu ekonomicky postaktivní a umožnit seniorům formální vzdělávání (i když asi nelze očekávat masový zájem).

3. PROMĚNY SPOLEČNOSTI A POHLEDU NA STÁŘÍ

Stárnutí populace se v posledních desetiletích stává jednou z nejvýraznějších charakteristik postmoderního vývoje evropských společností. Česká republika nepředstavuje v tomto ohledu výjimku. Zrychlené demografické změny zasahující společnosti napříč celým evropským prostorem a s nimi úzce provázané sociální změny nenávratně mění tvář celé společnosti, českou nevyjímaje. Tento fakt zvyšuje zájem zejména o problematiku psychologických, ekonomických a sociálních aspektů stáří. Česká republika čerpá výrazně z tradice výzkumu zejména v medicínských oborech věnujících se stáří, přičemž sociálně orientovaný výzkum se u nás začíná výrazněji rozvíjet až koncem 80. let 20. století. Jedním z nejvýraznějších výzkumných témat se v tomto směru stávají zejména postoje společnosti ke stárnutí a starým lidem (Haškovcová, 1989; Pacovský, 1990, Kuchařová, 1996 aj.).

3.1 Demografické změny

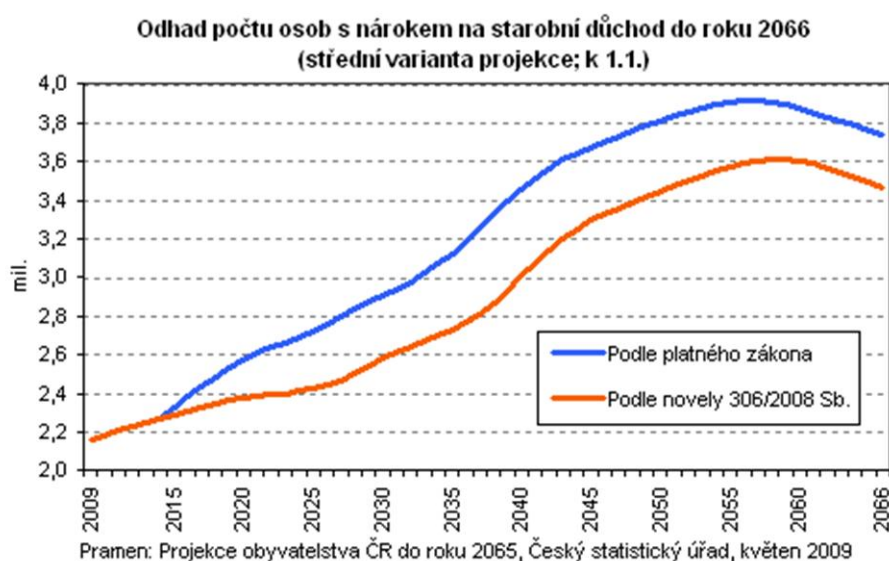
Za přispění mnoha faktorů se věk populace zvyšuje. Za příčiny mající nejvyšší podíl na zvyšování průměrného věku populace považujeme zejména zlepšení životních podmínek, hygieny, rozvoj techniky a lékařství. Dalším faktorem je nízká natalita, která je v přímém protikladu k obdobím s vysokým počtem narozených dětí (zejména tzv. silné poválečné ročníky). Právě tato skupina se bude v budoucnu výrazně podílet na zvýšení počtu seniorů v populaci České republiky.

Problematika stárnutí populace zaměstnává mnoho ekonomů, demografů i sociologů, jelikož stále se zvyšující počet seniorů klade stále vyšší nároky na zdravotní i sociální péči. Spolu se zvyšující se nadějí na dožití se rovněž zvyšuje průměrný věk odchodu do starobního důchodu a naděje na více let strávených v období senia v relativním zdraví a bude tak třeba uspokojovat nejen fyzické potřeby seniorů (zdravotní péče), ale rovněž jejich potřeby psychické (vzdělávání, aktivní účast na společenském dění).

V následující kapitole se za pomoci grafů¹ pokusím ukázat, k jakým změnám ve složení společnosti dochází, a nastíním rovněž prognózy do budoucna.

¹ Použité grafy jsou v nezměněné podobě převzaty výhradně z oficiálních stránek Českého statistického úřadu. Důvodem využití výlučně dat ČSÚ je fakt, že data jsou získávána pravidelně a výhradně z ČR.

Ke konci září 2011 činil počet starobních důchodců v České republice 2 310 238 osob. Meziročně vzrostl počet starobních důchodců přibližně o 55 000 osob. Muži, jejichž průměrný věk činil 69 let, pobírali důchod v průměru 11 692 korun. Ženě důchodkyni bylo průměrně 67 let a získala důchod 9 572 korun (rozdíl výše důchodů mezi jednotlivými pohlavími je dán tím, že ženy se obecně dožívají vyššího věku, takže mají nižší důchod než muži).²

Graf č. 1a: Odhad počtu osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066

Zdroj: Projekce obyvatelstva ČR do roku 2065, Český statistický úřad, květen 2009

V grafu 1a vidíme, jak se bude nadále pravděpodobně vyvíjet růst počtu osob, které budou mít nárok na pobírání starobního důchodu. Graf pracuje se střední variantou projekce (můžeme rovněž uvažovat o nízké a vysoké variantě projekce) a vidíme, že odhadovaný nárůst bude mít vrchol přibližně kolem roku 2060, kdy se počet žadatelů o starobní důchod dle platného zákona zvýší na necelé 4 miliony osob, dle novely zák. 306/ 2008 Sb.³ (na 3, 6

² Viz Důchodová statistika. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. 2012 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/statistiky/duchodova-statistika/>

³ Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 2012. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 31. 10. 2008 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5409>.

Zákon č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších

předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, byl schválen Parlamentem dne 17. července 2008 a nabyl účinnosti v zásadě od 1. ledna 2010.

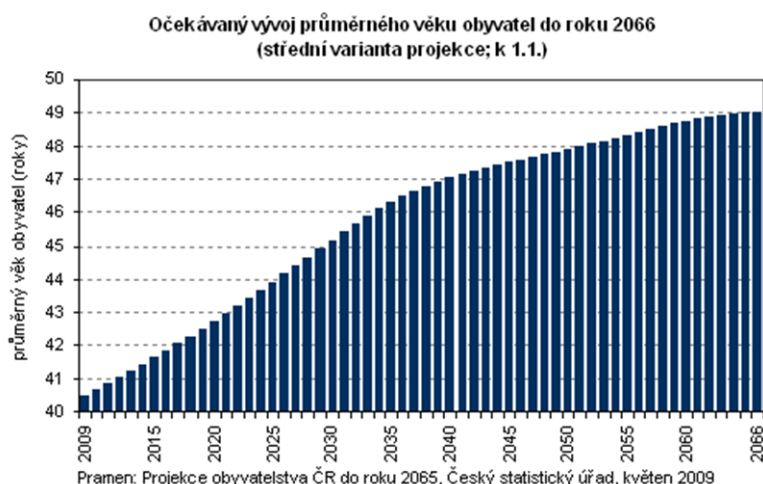
Mezi nejvýznamnější schválené změny ve srovnání se současnou právní úpravou patří:

- ▲ postupné prodloužení doby pojištění potřebné pro vznik nároku na starobní důchod z 25 roků na 35 roků včetně náhradních dob pojištění nebo na 30 roků bez náhradních dob pojištění,
- ▲ postupné omezení zápočtu náhradních dob pojištění i pro nárok na starobní důchod na 80 % s výjimkou těchto dob z titulu osobní péče o dítě ve věku do 4 let, o osobu, která je závislá na péči jiné osoby a býv. základní vojenské služby,
- ▲ plynulé pokračování v postupném zvyšování důchodového věku na 65 let u mužů a žen, které nevychovaly žádné dítě nebo jedno dítě a 62 až 64 let u žen (podle počtu vychovaných dětí), pokud vychovaly aspoň dvě děti a v souvislosti s tím i věkové hranice pro nárok na starobní důchod při získání kratší doby pojištění,
- ▲ postupné prodloužení období pro předčasný odchod do starobního důchodu ze tří na pět roků,
- ▲ zrušení podmínky pro nárok na výplatu starobního důchodu vedle příjmu z výdělečné činnosti, která spočívá ve sjednání pracovního vztahu nejdéle na dobu jednoho roku,
- ▲ zvyšování procentní výměry starobního důchodu za dobu výdělečné činnosti po vzniku nároku na starobní důchod při souběžném pobírání tohoto důchodu v plné výši, a to o 0,4 % výpočtového základu za každých 360 kalendářních dnů nebo při pobírání tohoto důchodu v poloviční výši, a to o 1,5 % výpočtového základu za každých 180 kalendářních dnů,
- ▲ změna plného invalidního důchodu na důchod starobní ve stejné výši při dosažení věku 65 let,
- ▲ sjednocení dosavadní pevné věkové hranice pro „trvalý“ nárok žen na vdovský důchod (nyní 55 let) a mužů na vdovecký důchod (nyní 58 let) na věk o 4 roky nižší, než činí důchodový věk pro muže stejného data narození,
- ▲ nové vymezení invalidity (zavedení třístupňové invalidity) s „trvalou“ ochranou výše dosavadních částečných invalidních důchodů v případě změny invalidity ze II. stupně invalidity na I. stupeň (dosud existují dva druhy invalidních důchodů, a to plný invalidní důchod a částečný invalidní důchod),
- ▲ sjednocení věkové hranice, ke které se zjišťuje tzv. dopočtená doba 1) pro výši procentní výměry invalidního důchodu, pro muže a ženy (pro muže i ženy důchodový věk stanovený pro ženy stejného data narození, které nevychovaly žádné dítě),
- ▲ zrušení doby studia získané v období po účinnosti návrhu zákona jako náhradní doby pojištění s výjimkou posuzování nároku na invalidní důchody
- ▲ zvýšení redukce procentní výměry při předčasném odchodu do důchodu, a to od třetího roku (za každých i započatých 90 kalendářních dnů z doby ode dne, od kterého se přiznává starobní důchod, do dosažení důchodového věku činí snížení procentní výměry důchodu 0,9 % výpočtového základu za období prvních 720 kalendářních dnů a 1,5 % výpočtového základu od 721. kalendářního dne).

milionu osob oproti necelým 2,2 milionu osob v roce 2009. Nízká natalita (porodnost) a stárnutí silných populačních ročníků s sebou logicky nese změny ve struktuře obyvatelstva.

V prvních dvou grafech je ilustrováno, jak se bude (opět ve střední variantě projekce) vyvíjet průměrný věk obyvatelstva (graf 2a) a jak se v letech 1950-2010 vyvíjela naděje na dožití při narození – v letech (graf 3a).

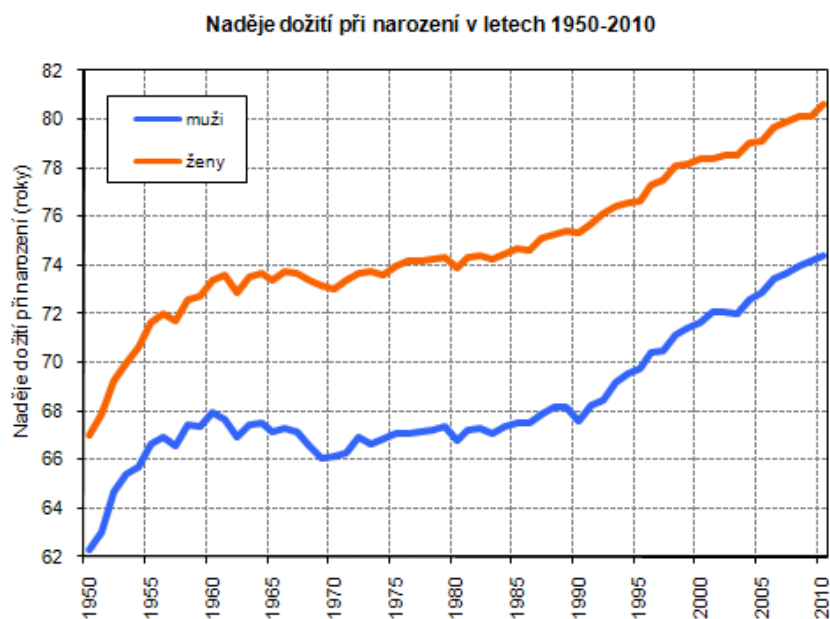
Další dva grafy nám ukazují, jak se budou jednotlivé věkové skupiny podílet na složení obyvatelstva (graf č. 4a a 5a).

Graf č. 2a: Očekávaný vývoj průměrného věku obyvatel do roku 2066

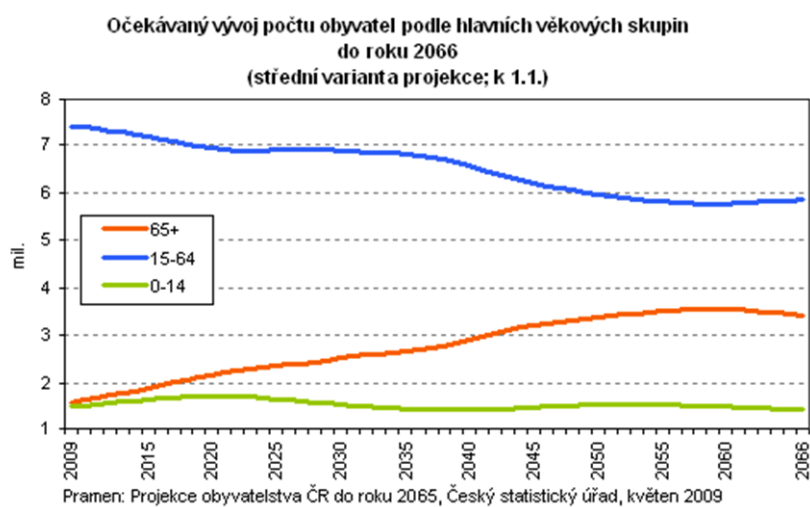
Zdroj: Projekce obyvatelstva ČR do roku 2065, Český statistický úřad, květen 2009

Schválením shora uvedených změn je realizována I. etapa důchodové reformy, která byla připravena se záměrem především přispět k lepší finanční udržitelnosti základního důchodového pojištění a k odstranění některých mikroekonomických neefektivností a zajistit tak jeho lepší dlouhodobou stabilitu. Změny se týkají výdajové strany základního důchodového pojištění.

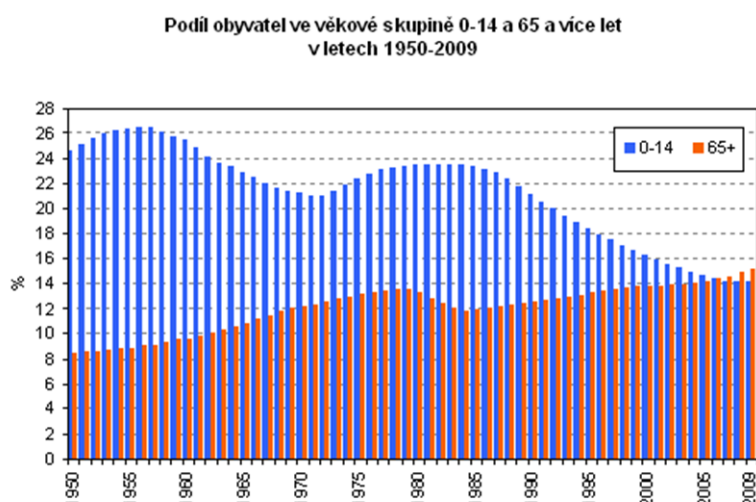
Graf č. 3a: Naděje na dožití při narození v letech 1950-2010

Zdroj: Český statistický úřad, 2012

Graf č. 4a: Očekávaný vývoj počtu obyvatel podle hlavních věkových skupin do roku 2066

Zdroj: Projekce obyvatelstva ČR do roku 2065, Český statistický úřad, květen 2009

Graf č. 5a: podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let v letech 1950-2009

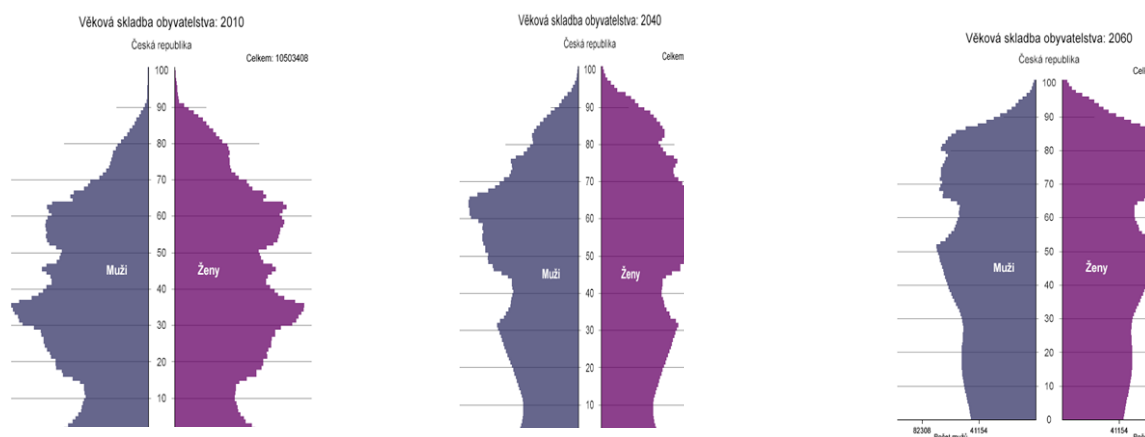
Zdroj: Český statistický úřad, 2012

Na grafech č. 4a a 5a jasně vidíme, jak výrazně klesá počet dětí a střední věkové generace na úkor nejstarší skupiny obyvatel (65+).

Z grafu č. 4a je jasně patrný konstantní nárůst počtu obyvatel ve věkové skupině nad 65 let, výraznější snížení počtu nově narozených dětí se výrazněji projeví spíše po roce 2020 (v posledních letech došlo opět k mírnému zvýšení porodnosti v souvislosti s pozdější reprodukci tzv. silných ročníků 70. let).

Poslední graf (č. 5a) zcela jasně deklaruje poměr věkových skupin dětí do 14 let a osob nad 65 let věku v populaci. Zatímco v roce 1950 činil poměr dětí do 14 let a seniorů nad 65 let 2: 1 ve prospěch dětí, o 50 let později se poměr vyrovnává a vyznačuje se nadále klesající tendencí (u dětí). I když jsme i v minulosti byli svědky poklesu natality (1960-1970), nikdy nedošlo k převýšení starých osob nad dětmi.

Na závěr předkládám ke srovnání tzv. stromy života let 2010, 2040 a 2060, které nám přehledně ilustrují proměny složení obyvatelstva v horizontu následujících 50 let (graf č. 6a). Z jejich srovnání je patrná tendence přechodu od rovnoměrného rozložení obyvatelstva s poměrně širokou základnou dětí (obr. 1., graf 6a) k zužování spodní části/ kmene stromu – tzn. snižující se natalitu a přesun největší skupiny obyvatelstva do pásma nad 60, 70 let (obr. 2. a 3. grafu 6a).

Graf č. 6a: Věková skladba obyvatelstva 2010, 2040, 2060

Zdroj: Český statistický úřad, 2012

Tato situace často vyvolává atmosféru demografické paniky. Stárnutí populace je považováno za „tichou revoluci“. Tato práce se však ztotožňuje s názory Rabušice (2003), který poukazuje na to, že bychom neměli populační stárnutí chápat jako zásadní problém, ale spíše bychom k němu měli přistupovat v duchu zprávy vydané Organizací spojených národů (OSN) která stárnutí obyvatelstva prezentuje jako největší společenskou výzvu 21. století, na kterou je třeba se připravovat v oblastech ekonomiky, politiky, sociologie, psychologie, medicíny a dalších. Již dnes je jisté, že nároky a charakter budoucích seniorů se budou od těch současných v mnohém lišit od seniorů, na které jsme zvyklí a že stárnutí jako specifická etapa v životní dráze člověka bude nabývat na významu.

3.2 Mediální obraz seniora

Na formování veřejného mínění a společenský obraz seniora, stáří a problematiku spojenou se stárnutím populace má neoddiskutovatelně vliv širší paleta faktorů. Mezi činitele můžeme zahrnout např. veřejnost, politické aktéry, autority nebo výchovu.

Velice výrazný podíl na názorovém klimatu společnosti je v dnešní době připisován médiím, resp. masmédiím (tisk, rozhlas, televize, internet). I když procesům tvorby mediálního obrazu seniora nebylo dosud věnováno z hlediska výzkumu dostatečné množství pozornosti. Zaměříme se tedy v následujících řádcích právě na obraz seniora podávaný masmédií.

Média si vybírají, o čem a jak budou referovat. Existují určitá témata, která preferují, vyhledávají a vracejí se k nim. (Burton, Jiráček, 2001, s. 239). Tento proces je v mediálních studiích označován jako nastolování témat (agenda-setting). Média tedy prezentují jisté předsudky a stereotypy a podporují tak negativní postoje veřejnosti vůči seniorské populaci. Obraz Čechů o důchodovém věku tedy zjevně není objektivní. Na vztah mediální kultury a diskriminativních přístupů vůči stáří (ageismus) upozorňuje např. právě Vidovičová (2008). Ačkoli ageistické obraty (až na výjimky) v médiích nejsou přítomny přímo, zpravodajství výběrem témat a jejich zkreslováním věkově diskriminační postoje podporuje.

Masmédia podávají zkreslené obrazy reality a nevyhýbají se využívání typizace, resp. stereotypizace. Vytvářejí stereotyp typického starého člověka. Typ je jednoduchá a pouze minimálně proměnlivá charakterizace založená na několika zdůrazněných rysech – je návodem, jenž nám pomáhá rychle, jednoduše, přehledně a rutinně interpretovat činnosti, jevy, ale i osoby. Média těchto typů hojně a bez skrupulí využívají, či často přímo zneužívají. Využívání typizace není samo o sobě zcela odsouzeníhodné, jedná se o přirozenou tendenci člověka, problémem se však stává ve chvíli, kdy se stává účelovým stereotypem.

Pokusme se tedy v následujících řádcích nastínit mediální obrazy, s nimiž se dennodenně střetáváme a které formují názory a postoje společnosti k seniorům a stáří.

Velice podnětnou studii s názvem „Mediální analýza obrazu seniorů“ předložily v květnu 2005 Renáta Sedláková (Západočeská univerzita, Plzeň) a Lucie Vidovičová (Masarykova univerzita, Brno)⁴. Celkem bylo zpracováno asi 8000 zpravodajských sdělení vybraných na základě klíčových slov (senior, senioři, seniorský, penze, penzista, důchod, důchodce, důchodkyně, stáří, starý, stařenka, stařeček, babička, dědeček); avšak televizní materiály byly analyzovány pouze z přepisů, (bez obrazové složky). Výzkumný soubor byl zpracován pomocí kvantitativní obsahové analýzy a kvalitativní metody interpretativního čtení.

V médiích převažuje prezentace seniorů v negativních souvislostech (ekonomika, zdraví, trestná činnost, sociální politika). Senior je často označován přívlastky typu: bezbranný, osamělý, důvěřivý, křehký, dobrotivý či naivní, nepozorný, nešikovný apod. Zjišťují, že o seniorech se daleko častěji hovoří v negativních souvislostech, jako jsou násilné trestné činy (senior jako naivní oběť) nebo ekonomické problémy společnosti a jsou vizualizováni jako nemohoucí či nemocné osoby. V oblasti ekonomické je zejména v posledních letech důraz kladen na diskusi o důchodech a téma reformy důchodového systému a akcentována témata zvyšování se průměrného věku dožití, snižování porodnosti, růstu počtu lidí v penzi apod. Senioři jsou prezentováni jako obrovská masa převážně sociálně ohrožených, ekonomicky slabých jedinců a často latentně je podporováno jejich vnímání jako „nákladné přítěže“. Tyto prezentace logicky vzbuzují negativní konotace, sociální tenze, slábnutí sociální soudržnosti, sociální konflikt. Ačkoliv se začíná ukazovat trend narůstající kupní síly této stále početnější skupiny, vnímání český senior = chudý senior je záměrně posilováno např. kontrastováním český vs. „západní“ senior. Nezanedbatelná část veřejnosti vnímá seniora jako „odborníka na slevy“ (často podporováno např. reklamními letáky obchodních řetězců).

Bohužel nepříliš často se setkáváme s pozitivně působícími obrazy seniorů ve vztahu k naplnění volného času, koníčkům, kulturnímu životu. Jejich každodenní život je vykreslován jako nezajímavý, nudný a pouze výjimečně jsou schopni se věnovat se něčemu

⁴ Mediální analýza obrazu seniorů. *Společnost přátelská všem generacím: Společný projekt Diakonie ČCE a Walmark, a.s., který napomáhá dialogu napříč generacemi* [online]. 2005 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <http://www.spvg.cz/medialni-analyza-obrazu-senioru/>

smysluplnému. Nejčastěji (což však neznamená často) se objevují obrazy inspirativních seniorů – „hrdinů“ (výjimečný životní příběh, významné životní jubileum či jednotlivci, kteří se zajímavým způsobem angažují a participují na životě společnosti). Často jsou však popisováni úsměvně, ba i s určitou dávkou ironie.

Na výrazně rigidní posuzování a vnímání seniora narážíme často zcela neuvědomovaně již při jeho označování, pojmenovávání. Výrazy jako babička, dědeček, stařenka apod. užívané při obecných označeních starého člověka využívají místo objektivní neutrality citového zabarvení a bezděčně tak vyvolávají spojitost s bezbranností, křehkostí a nemohou tak posilovat vědomí seniora jako samostatné, respektované a autonomní osobnosti. Babičku či dědečka je třeba hlídat stejně jako malé dítě. Graham a Baker (1989 in

Stuart-Hamilton, 1999, s. 162) zkoumali skupinu starších lidí a skupinu studentů z hlediska posuzování postavení ve společnosti. Z výsledků jejich výzkumu vyplývá, že osmdesátiletí lidé mají přibližně stejnou prestiž ve společnosti jako pětileté děti.

Není možno nepřihlédnout nadále k obrazu seniora z hlediska zdravotního stavu. Je samozřejmě realitou, že seniorský věk s sebou nese mnohé specifické zdravotní obtíže, avšak obraz seniora ve společnosti jako jedince výlučně nemocného, závislého, nesoběstačného, zcela odkázaného na péči jiných osob převládá a k objektivní realitě má daleko. Předně je třeba opětovně upozornit, že tato skupina není homogenní, ale naopak velice silně diferencovaná a nelze tedy situaci takto zjednodušovat. Často narážíme na mediální obrazy seniora v souvislosti se sezónními onemocněními apod., kdy média opět akcentují seniory jako slabší, zranitelnější.

Setkáváme se s nevhodnými označeními lidí v seniorském věku, není jim dáván dostatečný prostor pro vyjádření (a pokud ano, tak spíše ve chvílích, kdy s něčím nesouhlasí a u zbytku společnosti to zcela logicky vyvolává vnímání starých lidí jako „reptalů“, „neustálých stěžovatelů“ atd.) a ani vizuální prezentace stáří není pro seniory příliš lichotivá – nemohoucnost apod. Je zajímavým faktem, že samotná diskriminace seniorů není příliš často reflektována sama o sobě.

Okruh témat, kterými se zabývají, se dle názorů většinové společnosti a mediálních prezentací omezuje převážně na vnoučata, zdražování či vzpomínky na mládí, čímž ztrácí vazby se zbytkem společnosti, s dalšími generacemi. Od seniora se neočekává, že „půjde s dobou“, bude sledovat a následovat trendy.

Proč se tedy vlastně zabýváme obrazem seniora ve společnosti? Je to především z toho

důvodu, že obraz společnosti má bezpochyby vliv na to, jak senioři vnímají sami sebe. Lidské sebepojetí se nikdy neutváří izolovaně, ale vždy ve vztahu k sociálnímu prostředí člověka, jehož je součástí.

Na základě sebepojetí, sebevědomí, sebereflexe se utvářejí a transformují osobní aspirace, hodnotové systémy, postoje, názory i další chování.

3.3 Předsudky a stereotypy ve vztahu k seniorům

Každá sociální skupina se potýká s řadou mýtů, předsudků a stereotypů, které jí přisuzuje majoritní společnost. Setkáváme se se stereotypy vázícími se k pohlaví (muži vs. ženy), sociální skupině (chudí, bohatí), etnické příslušnosti (Romové, Vietnamci, černoši) a samozřejmě i věku (adolescenti, senioři). Zaměříme se tedy nyní obecněji na jevy, které označujeme jako předsudky a stereotypy.

Sociální stereotyp je souhrnem úsudků o osobnostních rysech, tělesných charakteristikách určité skupiny lidí. Umožňuje rychlé zpracování informací, avšak za cenu jejich zkreslení (Hartl, 2004, s. 253-254). Pod pojmem stereotypy rozumíme předem daná, zjednodušená, nekritická schémata vnímání a hodnocení, která nevznikají na základě naší zkušenosti, ale přejímáme je z jiných zdrojů. Jsou prakticky vždy spojena s pocity (kladnými i zápornými) a vyznačují se iracionálním charakterem – to je důvod, proč je natolik obtížné měnit je pomocí logických argumentů. V každodenním životě se často setkáváme s celou řadou konstruovaných stereotypů a generalizací, vedoucími k rigidním postojům a názorům – a to nejen při referování o fenoménu seniorství a stáří, ale i dalších sociálních skupinách, společenských fenoménech, jevech či událostech.

Komplex představ, které mají příslušníci společenských skupin sami o sobě, označujeme jako autostereotyp, představu o jiných skupinách a jejich členech potom heterostereotyp.

Za předsudek (rovněž předpojatost) označujeme emočně nabitý a kriticky nezhodnocený úsudek a z něj plynoucí postoj. Jedná se o názor přejatý jedincem nebo celou skupinou (rovněž Hartl, 2004, s. 205).

Rozdíl mezi předsudkem a stereotypem a užívání těchto dvou pojmů je v běžném životě často používáno synonymně, avšak někteří autoři označují stereotyp jako kognitivní komponentu předsudku.

Krause a Schmitt (in Vidovičová, 2008, s. 149-150) na základě svého výzkumu předkládají dimenze, ve kterých navrhuji zkoumat věkové stereotypy. Jako nejrelevantnější z jednotlivých dimenzí Vidovičová předkládá následující stereotypy (v závorce uvádíme počet lidí, kteří souhlasí - v procentech):

- mnoho starých lidí se v současném světě nevyzná (75 %)
- většina starých lidí se cítí osamělá (71 %)
- starý člověk už má nejlepší roky za sebou (66 %)
- staří lidé jsou vnitřně vyrovnanější než lidé mladí (65 %)
- staří lidé jsou dnes vyřazeni z mnoha oblastí veřejného života (61 %)
- staří lidé představují pro státní rozpočet příliš velkou zátěž (50 %)
- většina starých lidí od své rodiny očekává příliš mnoho podpory a péče (41 %)
- nemá cenu, aby se mladí starali o staré, když na to dnes máme instituce (14 %)

Z výzkumu je patrné, že lidé nejvíce souhlasí se s kategorií stereotypů prezentující starého člověka, jako jedince osamělého a dezorientovaného v současném moderním světě. Druhou výrazně podporovanou oblastí je chápání stáří jako období moudrosti a vyrovnanosti.

V souvislosti s věkovou diskriminací se v 60. letech 20. století zrodil pojem *ageismus*.⁵ Chápeme ho jako diskriminaci určité skupiny lidí v důsledku jejich věku a zahrnuje i systém předsudků nevýhodných pro daný věk. Ageismus ve vztahu k seniorům označuje soubor předsudků a stereotypů vyjadřujících přesvědčení o nízké hodnotě seniorů (nadbytečnosti, nepotřebnosti, ekonomické zátěži pro společnost, o neschopnosti učit se). Koncept ageismu se dostává i do českého odborného diskursu. Některá dílčí témata jsou zmiňována Haškovcovou (1989), později Tošnerovou (2002), Sýkorovou (2006, 2007). O komplexnější představení fenoménu se v českém prostředí pokusila Vidovičová (2008, str. 113), která definovala ageismus jako „*ideologii založenou na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovanou skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/ generaci.*“

Ageismus příliš generalizuje, považuje za méněcenné všechny staré lidi, bez přihlédnutí k jejich individualitě. Extrémní formou je týrání a zneužívání. Ageismus v

⁵

Další podnětné informace na www.ageismus.cz

poslední době sílí a je mmj. projevem demografické paniky (viz. kap. 3.1).

3.4 Sebeobraz seniora

Sebeobraz člověka se tedy vždy utváří ve vztahu k sociálnímu prostředí, kterým je jedinec obklopen. Zmiňované mýty o stáří, mediální prezentace stáří ovlivňují nejen pohledy lidí na seniory, ale i utváření sebepojetí samotných seniorů (Haškovcová, 2010, s. 47). Sebeobraz výrazně ovlivňuje životní spokojenost jedince.

Existují názory, že v tradičních společnostech se staří lidé obecně těšili velké úctě a úměrně s rostoucím věkem rostl i respekt, kterého se jim od rodiny i širšího okolí dostávalo. V protikladu potom stojí dnešní průmyslové společnosti, ve kterých je tomu většinou naopak. Starší lidé postrádají vliv a autoritu na rodinné i celospolečenské úrovni. To je ovšem pohled, který příliš generalizuje.

Dnešní senioři jsou nicméně vystaveni mnoha problémům, které stárnutí v současné společnosti přináší a které se v minulosti nevyskytovaly. Ať už je to společenský trend „kultu mládí“ (výkon, zdraví, svěžest) nebo dominance nových technologií v každodenním životě. O síťové společnosti, ve které jsou informační technologie pronikající do veškeré sociální struktury rozhodujícími zdroji vlivu v naší společnosti, hovoří např. M. Castells. Populace (nejen) českých seniorů se často obtížně přizpůsobuje společenským, politickým a zejména technologickým změnám - *„Obtížnost rozumět technickým novinkám, finanční náročnost a s tím nedostupnost určitých činností, obtíže v chápání politického a společenského dění či stále složitější jednání na úřadech“* (Kuchařová, 2002, s. 53).

Po odchodu do důchodu jsou senioři někdy v horší finanční situaci než předtím, mnoho z nich se cítí být ostrčeno a není pro ně jednoduché dát závěrečné fázi života smysl. V české populaci stále panuje poměrně silné přesvědčení, že stáří je něco, co nepřináší nic dobrého a do čeho se nevyplatí investovat.

Stereotypy dotýkající se stáří mají silnou tendenci být akceptovány, interiorizovány a reprodukovány samotnými seniory. Ageismus je tak prohlubován i skrze autostereotypy v duchu teorie sebenaplnující předpovědi/ proroctví (self-fulfilling prophecy, Lévi-Strauss) tzn., že přijme-li senior představu sebe sama jako méně výkonného, jeho výkon bude skutečně slabší, což zpětně potvrzuje negativní postoje okolí jako správné a oprávněné a dochází k zacyklení. Čím více starý člověk podléhá stereotypům, tím nižší je jeho sebehodnocení (Ward,

1977 in Stuart-Hamilton, 1994, s. 161).

Seniorovo sebepojetí je samozřejmě ovlivňováno nejen skrze zrcadlo společnosti. Vedle individuálních osobnostních, hodnotových rozdílností je nezanedbatelnou komponentou mající vliv na sebeobraz a sebevědomí u starých lidí vědomí vlastní *autonomie*. Autonomii zde chápeme jako „*relativní samostatnost jedince vzhledem k sociálnímu okolí, jejich schopnosti, vůli a možnosti vést daném sociálním prostředí život podle vlastních pravidel, kontrolovat jej, tzn. samostatně určovat cíle, uplatňovat svobodu výběru, samostatně rozhodovat, resp. mít moc tak činit*“ (Sýkorová, 2007, str. 85). Autonomie v kontextu stáří zahrnuje zejména dimenzi fyzické soběstačnosti a finanční soběstačnosti, v užším slova smyslu potom samostatnosti ve významu svobody, volnosti jak názorové, tak v rozhodování a jednání. Ukazuje se, že seniorovo sebepojetí je velice úzce spjato právě s mírou autonomie, kterou cítí. Čím soběstačnější si připadá, tím lepší je jeho sebepojetí a sebevědomí.

Sýkorová (2007, s. 101) ukazuje, že pro seniory nabývá na významu především soběstačnost fyzická, a to z důvodu zhoršujícího se zdravotního stavu a specifických fyzických omezení provázejících stáří. Sebeúctu mohou snižovat rovněž změny intelektu (například zhoršená paměť). Senioři zmiňují zdraví jako nejdůležitější podmínku fyzické autonomie, pro úspěšné zvládání každodenních činností, zabezpečení svých základních potřeb (postarám se o sebe, dojdu si vyřídit, uvařím si, osobní hygiena). Zdrojem sebevědomí seniora je vědomí, že se obejde bez pomoci druhých, že nikoho neobtěžuje, nezatěžuje. Souvislost mezi nemocí a sebeobrazem nemusí být jednoznačná, avšak přítomnost zdravotního handicapu, který u člověka vylučuje plnou fyzickou samostatnost má většinou za následek interpretaci autonomie v užším slova smyslu (autonomie v rozhodování, vlastní názor). Zde je namístě se domnívat, že se jedná o logickou a přirozenou obranu organismu, který se snaží adaptovat na nové podmínky, za kterých může dále plnohodnotně fungovat.

Stejná autorka definuje finanční autonomii (tamtéž, s. 126-134). Ta představuje zejména schopnost vyjít bez cizí pomoci s obnosem peněz, který mám k dispozici (nejčastěji starobní důchod) a nebýt nikomu dlužen. Finanční problémy jsou významným faktorem snižujícího se pocitu vlastní hodnoty. Až překvapivě pozitivní vliv na „dobrý pocit sám ze sebe“ - tedy kladné sebepojetí mají situace, kdy senior nejen zajistí sám sebe, ale může ještě vypomoci druhým. Fyzická pomoc se již nejeví jako reálná či žádoucí, avšak finanční podpora zejména nejbližších je vítána a kladně oceňována (např. výpomoc dětem, vnoučatům).

Poslední dimenzí je dle autorky autonomie ve významu volnosti v rozhodování, jednání, názorové svobody (tamtéž, s. 141-145). Je interpretována jako nebýt nikým

manipulován, využíván. Tento spíše duševní, psychický rozměr je zmiňován zejména respondenty s vyšším dosaženým vzděláním nebo u lidí, kteří již nejsou samostatní fyzicky a finančně.

Osobní autonomie, samostatnost, soběstačnost je často kontrastována se sociálními vazbami ve stáří. Staří lidé přikládají sociálním vazbám (zejména s nejužší rodinou) velkou důležitost. Pro většinu seniorů je rodina velice důležitá (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 209), pro část je dokonce vším, dává jim pocit smysluplnosti. Vztah s životním partnerem je ve vyšším věku většinou popisován jako prověřený, spolehlivý a je zdrojem pocitu bezpečí, podpory a vzájemné pomoci. Velice těžce je staršími lidmi snášena absence vztahů s dětmi a/ nebo vnoučaty, zejména pokud k ní došlo na základě předchozích konfliktů. Přesto senioři preferují samostatné bydlení, protože naopak příliš intenzivní sociální vztahy je často vyčerpávají (srov. Sýkorová, 2007, s. 172-175).

Důležité je zdůraznit, že vliv, který bude mít určitá událost na člověka do značné míry závisí na něm a jeho osobnosti.

4. STÁŘÍ JAKO ŽIVOTNÍ FÁZE

Následující kapitola se snaží nahlédnout stáří jako jednu z ontogenetických fází života jedince. Každá vývojová fáze člověka je spojena se specifickými změnami a situacemi, které určité období doprovázejí a charakterizují a nese v sobě určité riziko rozvoje krizových stavů.

4.1 Stáří a změna

V souvislosti se stářím dochází u člověka k celé řadě změn. Změnu není vhodné chápat automaticky v negativním slova smyslu, změna neznamena vždy krizi, avšak může v sobě nést potenciální možnost rozvoje krize, pokud není změna adekvátně zpracována. Thom (in Špatenková, 2004, s. 19) definuje tři vnější příčiny krize - ztrátu něčeho, volbu mezi několika objekty nebo jakoukoliv změnu vnějších podmínek.

Stejně tak jako se stáří pojí s celou řadou změn, pojí se také se ztrátami. Starému člověku ubývají síly, odchodem do penze ztrácí své sociální postavení, ztrácí řadu sociálních rolí, identitu, prestiž, ztrácí přátele, partnery, blízké. Může ztratit finanční i osobní nezávislost i domov (institucionalizace v některém z pobytových zařízení pro seniory).

4.1.1 Fyzické změny a změny zdravotního stavu

V biologické rovině dochází během procesu stárnutí k řadě somatických změn a celkové involuci organismu – snižuje se výkonnost, dochází k odumírání buněk, atrofii svalů, zhoršování funkce smyslových orgánů a celé řadě dalších změn, které vedou až ke smrti. Tempo a rozsah fyzických změn je značně individuální a je výsledkem interakcí mezi genetickými předpoklady a vlivy vnějšího prostředí. Volbou životního stylu (stravovací návyky, cvičení, zlovyky) lze výrazně prodloužit dobu tělesné zdatnosti a soběstačnosti a pravidelným tréninkem řada seniorů výkonnostně překoná i o generace mladší osoby. Snad netřeba zdůrazňovat přímou souvislost mezi tělesnou a duševní pohodou. Tyto dvě veličiny se vzájemně podmiňují.

I relativně (ze zdravotního hlediska) nedůležité změny fyzického vzhledu (šediny, změny na kůži, zubní náhrada) však mohou silně proměnit (a to spíše v negativním slova

smyslu) psychickou stránku člověka, a i přes možnosti moderní kosmetiky dokážou silně pohnout sociálním statusem jedince.

Typická je pro období sénia tzv. polymorbidita (multimorbidita) tzn. přítomnost více chorob najednou, chronicita nemocí a nezřídka přítomnost dalších komplikací.

Nutno ale upozornit, že řadě stařeckých chorob předchází stejné zdravotní obtíže v dřívějším životě a nemoci tedy nejsou výhradně jen důsledkem stáří.

4.1.2 Psychické změny

Z hlediska psychologického jmenujme zejména poruchy kognitivních funkcí, emočního prožívání, vůle. S obdobím stáří spojujeme zejména zhoršování vnímání, orientace v prostředí, paměťových funkcí (vštipivost, vybavování, emoční zkreslení), poruchy pozornosti, snížení adaptability organismu a celkové zpomalování psychomotorického tempa, aktivační úrovně a myšlení.

Emoční prožívání starých lidí se nezřídka (ne však vždy, opět poukazujeme na individuální zvláštnosti!) vyznačuje větší senzitivitou, labilitou, zranitelností, úzkostností, celkovým neklidem a naopak určitým zplošťováním emocí. Ve stáří se mohou projevat změny osobnosti, např. zvýrazňovat osobnostní rysy (nedůvěřivost, úzkostnost, samotářství), které byly dříve inhibovány a oslabovat volní vlastnosti. Řada odborníků přisuzuje změny v osobnostní struktuře nejen vnitřním faktorům, ale rovněž vnějším okolnostem jako je změna životního stylu spojená se změnou sociálního statusu a následně sebedůvěry, společnost přestává vyhovovat potřebám seniora, u velmi starých seniorů prakticky nepřítomnost vrstevníků apod. Tento poznatek je třeba brát v úvahu, jinak bychom velice snadno mohli sklouznout k již zmíněným generalizacím a nežádoucím stereotypům.

4.1.3 Sociální změny

Sociální změny jsou tedy už jen logickým důsledkem změn předešlých. Vztahy jsou silně ovlivněny postojem starého člověka ke stáří, osobnostními rysy a vlastnostmi. Jednu z klíčových úloh hraje v životě seniora rodina a sociální vztahy mezi jejími členy. V souvislosti s odchodem do důchodu, zdravotními problémy apod. dochází k výrazným proměnám sociálních rolí a k jejich zužování. Klíčovou roli v sociální oblasti sehrává ztráta manželského

partnera (častěji postihuje ženy). Staří lidé až příliš často zažívají pocity osamění a jsou v tomto směru jednou z nejohroženějších skupin vůbec (zejména velmi staří, nepohybliví lidé, senioři žijící osaměle).

A) Odchod do důchodu

Odchod do starobního (případně předčasného starobního) důchodu je pro člověka jednou z největších změn a životních událostí. Někdo se na odchod do důchodu těší, jiný je touto představou deprimován. Jedni v něm vidí zasloužený odpočinek, vytoužený prostor pro vlastní zájmy a hobby, na které se během období práce a výchovy dětí nedostávalo času, druzí potvrzení skutečnosti, že zestárli, chybí jim styk s lidmi, podněty, pocit z dobře vykonané práce, mají pocit nepotřebnosti a neužitečnosti. K této druhé skupině patří častěji muži, jelikož jejich status je výrazněji ovlivněn mocí a postavením v zaměstnání, kdežto ženin status je více spjat s rodinou a vztahy (Vašutová, 2007, s. 271). Bengtson a Treas na základě svých výzkumů uvádějí, že rovněž zaměstnanci pracující duševně si důchod užívají více než manuálně pracující, což připisují zejména lepšímu zdravotnímu stavu a finančnímu zajištění (Bengtson a Treas 1980 in Stuart-Hamilton, 1999, s. 163).

Odchod do důchodu ovlivňuje všechny složky lidské osobnosti, mění uvažování, prožívání i chování, znamená konec jedné významné etapy života. Člověk je nucen nahradit svůj dosavadní styl života, náplň dne i volného času jiným, novým, což přináší změny ve vlastní identitě. Mění se sociální status (penzista není role spojená s prestiží), náplň a organizace dne, které byly doteď určovány pracovní činností v zaměstnání, vztahy a často i finanční zajištění a životní úroveň a to ve smyslu snížení a poklesu.

Existuje však řada hodnot, které odchodem do důchodu nemizí a k nimž je možno upnout pozornost. V této souvislosti hovoříme o tzv. „druhém životním programu“. Tím se může stát např. koníček, hobby, ale i charitativní a dobrovolnická činnost, angažovanost v komunitě apod.

Na odchod do penze jakožto jednu z nejvýraznějších změn v životě je vhodné se plynule připravovat jak během celého života a to zejména přiměřeným postojem ke stárnutí a stáří, tak zejména během předdůchodového věku například prostřednictvím preseniorské edukace, jejímž cílem je připravit člověka na změny se kterými se bude muset po odchodu do důchodu vyrovnávat a snížit tak rizika adaptačního selhání (více o tzv. preseniorské edukaci v kap. 5.1).

B) Ztráta partnera, vrstevníků, blízkých

Smrt životního partnera je pravděpodobně nejsmutnější, nejbolestnější a nejvíce stresující událostí v životě starého člověka. Častěji postihuje ženy.

Odchod do důchodu často značně zatíží nejčastěji manželský vztah starších lidí. Dojde ke změně vztahů mezi partnery. Mění se pohled na manželství, jeho význam a smysl. I když se nezřídka projeví i negativa neustálé přítomnosti obou partnerů v domácnosti (ponorková nemoc), manželství se stává významnějším sociálním zázemím, než jakým bylo dříve, zdrojem bezpečí a jistoty.

Ovdovění je nezřídka provázeno samotou, finančními problémy, prázdnotou, hlubokým smutkem, truchlením a stresem. Říčan (2004, s. 353) uvádí, že vyrovnat se s ovdověním znamená přeorganizovat svůj život, nepropadat pocitům méněcennosti a upnout se k novým cílům. I přesto značná část lidí není schopna se se ztrátou partnera adekvátně vyrovnat – propadají depresím, hovoří o partnerovi v přítomném čase.

Stejně tak jako manželé a partneři postupně odcházejí také blízcí lidé a vrstevníci (a ve vyšších fázích stáří dokonce mladší). Absence stejně starých lidí vyvolává myšlenky na konečnost vlastního života a je zdrojem strachu, úzkosti, přibližuje nás k vědomí smrti.

C) Rodina, vztahy a samota

V poslední části obrátíme pozornost na otázky interakce starších lidí a jejich okolí. Faktem je, že kontakty stárnoucích lidí se světem se postupem času většinou vyznačují snižující se frekvencí a slábnutím. Je individuální otázkou, do jaké míry je to způsobeno vnitřními vlivy, tedy třeba (ne)chutí starého člověka udržovat a navazovat sociální kontakty a do jaké míry jsou důvodem zvyšující se izolace vlivy vnější jako např. proměňující se společnost, nezáměr rodiny, okolí, fyzické bariéry apod.

Cumming a Henry (1961 in Stuart–Hamilton, 1999, s. 170) vysvětlují slábnutí sociálních vazeb tzv. teorií odcizování. Předpokládají, že relativní odpoutávání a zbavování se vazeb k okolnímu světu je u starých lidí logickým prostředkem jakési přípravy na smrt. Tato teorie je však diskutabilní s odkazem na odborníky, kteří poukazují na fakt, že v zemích třetího světa není tento jev pozorován a nelze ho tak označit za univerzální rys stárnutí.

Obecně platí, že životní spokojenost je vyšší u lidí, kteří se aktivně zapojují do společenských aktivit a udržují vztahy a kontakty, ale nemusí to univerzálně fungovat pro

všechny jedince. Člověku s introvertním typem osobnosti nemusí intenzivní kontakty přinášet zdroj radosti, ale naopak pocity stresu a úzkosti. Platí tak, že samota ve stáří nemusí být výhradně spojena s pocity osamělosti, ale může být výsledkem vlastního rozhodnutí a zdrojem spokojenosti.

Staří lidé přikládají velkou důležitost zejména sociálním vazbám s nejužší rodinou. Pro značnou část seniorů je nejbližší rodina – děti, vnoučata zdrojem životního optimismu a smyslu života. Ačkoliv preferují samostatný život, vítají, pokud je rodina nablízku, protože je preferovaným zdrojem pomoci a spokojenosti. Staří lidé chtějí žít v blízkosti svých dětí, ale chtějí si přitom zachovat své soukromí a nezávislost. Příliš intenzivní sociální kontakty je mohou vyčerpávat.

Ačkoliv mají dnešní senioři v průměru méně příbuzných, kteří by se o ně postarali, než tomu bylo v minulosti, došlo během posledních desetiletí k výraznému zlepšení sociálního zajištění starých lidí. Většina z nich proto zůstává do poslední možné chvíle žít samostatně ve vlastní domácnosti.

Doposud prakticky nebyla věnována pozornost bezdětným seniorům (předpokládáme z důvodu jejich nízkého zastoupení v populaci), ale je třeba poukázat na fakt, že v důsledku proměn tradiční rodiny bude v budoucnu přibývat programově bezdětných seniorů. Jaké to bude mít důsledky?

D) Institucionalizace

Jak již bylo předesláno, starý člověk se snaží udržet si vlastní domácnost co nejdéle. Je pro něj místem zázemí, bezpečí, snadné orientace a pocitu soukromí. Schopnost udržet v chodu vlastní domácnost a zaopatřit sám sebe v běžných denních činnostech je významným zdrojem seniorova sebevědomí.

Ve chvíli, kdy již senior není schopen (soběstačnost poklesla natolik, že vyžadují nepřetržitou pomoc okolí při zvládání každodenních činností) nebo ochoten udržovat vlastní domácnost, přichází na řadu umístění do pobytového sociálního zařízení - penzionu pro důchodce, domu s pečovatelskou službou, domova důchodců. Nutné je částečně zařadit rovněž zdravotnická zařízení, konkrétně léčebny dlouhodobě nemocných – LDN, které sice nejsou určeny k trvalému pobytu, avšak senioři v nich často tráví i měsíce, zatímco si jednotlivá zařízení přehazují odpovědnost za umístění do dalšího zařízení, pokud není možný návrat klienta zpět do domácího prostředí.

Umístění starého člověka do zařízení je pro něj vždy šokem. Dochází k další změně životního programu, člověk se musí přizpůsobit chodu instituce a ztrácí další sociální role. Nakonec zbývá jen role důchodce, pacienta, čekajícího na smrt. Člověk ztrácí své zázemí, jistotu, autonomii, pocit bezpečí. Je izolován od světa, a přesto často přesycen sociálními kontakty se spolubydlícími, sestrami, pečovatelkami a dalšími pracovníky. Anonymní prostředí domova důchodců je často méně stimulující, s nedostatečnými příležitostmi saturovat základní lidské potřeby citové jistoty a bezpečí.

Adaptace na nové prostředí probíhá v několika fázích⁶ a v závislosti na osobnostních charakteristikách, někdy se setkáváme s translokačním syndromem. Je rovněž důležité uvědomit si rozdíly mezi dobrovolným a nedobrovolným umístěním do domova důchodců (či podobného zařízení).

Hlavními zásadami při práci se seniory je zejména těsné propojení zdravotní a sociální péče. Oba typy služeb na sobě vzájemně závisí a měly by se doplňovat tak, aby mohly společně naplnit nejlepší zájem a blaho klienta. Bohužel se v praxi v této oblasti stále setkáváme s fatálními nedostatky. Roztříštěnost péče, přehazování zodpovědnosti a snaha přizpůsobit člověka více instituci než instituci člověku vedou k jevům, které rozhodně nelze označit jako nejlepší zájem seniora.

Snahou pracovníka by tedy mělo být zprostředkovat klientovi prožitek důvěrného vztahu a zejména pocit klidu a bezpečí jako nejzákladnější lidské potřeby. Spektrům služeb by vždy měla prostupovat snaha respektovat přání seniora, jeho blízkých a vytvářet podmínky pro to, aby starý člověk mohl svobodně vyjádřit svou vůli a sám tak rozhodnout o tom, jak s ním bude zacházeno (srov. Matoušek, Kodymová, Kolářková, 2005, s. 163-180).

4.2 Stáří z hlediska rozvoje krizových stavů u seniorů

Krize a krizové situace nás provázejí v každém období života. Stáří v tomto ohledu nepředstavuje výjimku – možná právě naopak. Krize jsou ve stáří pravděpodobnější a nezhledně se kumulují. Přirozené zdroje podpory a opory seniorů se však postupně vytrácejí. Dosud obvyklé strategie vyrovnávání se se zátěží, které člověk využíval během života, již nemusejí být funkční. Ztráta partnera, blízkých, přátel apod. často způsobuje, že senior již ve svém okolí nemá místo, kam by se obrátil byt' i pouze pro laickou pomoc.

Krize znamená na jedné straně zcela logicky ohrožení, nebezpečí, na straně druhé je důležitým činitelem změny a osobnostního zrání. Krizi je tedy vhodnější vidět až jako

⁶ Jednotlivé fáze viz Vágnerová, 2000

důsledek nezvládnutí změn či ztrát, ke kterým (nejen) ve stáří dochází. Krizový stav trvá několik hodin až dnů, poté se objevuje následek krize – pozitivní nebo negativní. Nezvládnutý krizový stav vede k syndromu psychického ohrožení. Ačkoliv se stav může zdánlivě stabilizovat, nedostatečně zpracovaná krize se za určitých podmínek (a ne vždy a u každého) může stát i podloží eventuelního budoucího onemocnění (Vodáčková, 2002 s. 43).

Špatenková (2004, s. 23) vymezuje tři typy krizí. První skupinu tvoří tzv. krize vývojové. Pod tímto pojmem chápe autorka krize, které vznikají z očekávaných životních změn – z našeho hlediska se jedná např. o problematiku odchodu do starobního nebo předčasného starobního důchodu. Za druhý typ krizí, označuje Špatenková krize situační. Krize tohoto druhu vyplývají z určité situace, která se neočekávaně objeví. Z hlediska období sění se z tohoto pohledu setkáváme nejčastěji s úmrtím (nejčastěji manželského) partnera/ky nebo úmrtím blízkých osob, jako jsou přátelé, sousedé, sourozenci a další rodinní příslušníci. Krize kumulované jsou potom krize nahromaděné, vznikající ve chvílích, kdy prožívání aktuální traumatizující události je komplikováno jinou krizí, která byla řešena v minulosti. Pokud předchozí krize nebyla dostatečně zpracována, klient namísto aktuálního problému řeší v podstatě problémy dva (nebo dokonce i více), problémy se na sebe naválují, kumulují, což logicky ústí v nezvladatelnou zátěž jedince i jeho okolí.

4.3 Stáří jako výzva k naplnění smyslu

Se zvyšující se nadějí na dožití se prodlužuje i období stáří jedince, které musí "nějak", pokud možno smysluplně strávit. V posledních letech zaznamenáváme zvýšený zájem o otázky týkající se tzv. kvality života.

Pojem kvalita života je obtížně definovatelný a to zejména z důvodu individuality každého jednotlivce. Pro pojetí kvality života je nezbytně nutné přihlédnout k hierarchii hodnot jedince. Křivohlavý (2001, str. 40) hovoří o kvalitě života v závislosti „na spokojenosti daného člověka s dosahováním cílů určujících směřování jeho života.“

Eric Erikson ve své teorii popsal osm stádií lidského života (Hall, 1997, s. 71). Domnívá se, že vývoj ega probíhá v osmi stádiích, přičemž každé z nich má dva protipóly a obsahuje psychosociální krizi, která představuje možnost růstu, ale zároveň i ohrožení. Pouze vyřešení konfliktu je předpokladem dalšího růstu, ego získává novou podobu. Pokud člověk konflikt adekvátně nezpracuje, ctnost nevzniká a převládá negativní pól. Nevyřešení konfliktu

oslabuje ego a způsobuje stagnaci vývoje. Návratem do kritického místa a účinnějším znovuzpracováním je však možné krizi překonat.

Domnívám se, že redukce vývojových etap na dva dominantní znaky na opačných stranách spektra je silnou i slabou stránkou teorie - zjednodušení pomáhá porozumění, přílišná redukce může opominout další důležité proměnné, které do procesu vstupují a ovlivňují ho. Za Eriksonův přínos považuji snahu zmapovat celoživotní vývoj a význam procesu tvoření lidské identity.

K vývojové etapě stáří přiřadil Erikson konflikt integrity ega a zoufalství. Člověk v této fázi bilancuje nad svým dosavadním životem. Pokud se člověk ve stáří nemůže ohlédnout za svým dosavadním životem s pocitem naplnění a dobře vykonané práce, trpí pocitem, že se mu nepodařilo dosáhnout svých životních cílů, přichází pocity zoufalství, beznaděje a deprese. Dosáhnout integrity znamená přijmout sám sebe i se svými nedostatky a vyrovnat se i s tím, co se v životě nepodařilo (Vágnerová, 2000, s. 299).

Dosáhne-li člověk integrity ega (vlastního já), tzn. vědomí, že jeho celoživotní snažení bylo úspěšné a jeho životní cíle byly naplněny, pak docílil nejvyšší úrovně kvality života a naplnění smyslu. Vyrovnání se s vlastním dosavadním životem usnadňuje přijetí smrtelnosti.

Jeden z nejvýraznějších představitelů úvah o smyslu života je však V. E. Frankl s teorií logoterapie (logos = smysl). Osobní setkání se smrtí, následné úvahy o smyslu lidského života a jeho postoj jsou důvody, proč je jeho odkaz dodnes živý.

Frankl (1994) vychází z přesvědčení, že každý jedinec má v životě vykonat nějaký jedinečný úkol a příležitost se ho zhostit. Domnívá se, že hlavní motivační a hnací silou člověka je jeho vůle ke smyslu - touha po jeho objevování a naplňování⁷. Potřeba směřování k něčemu vyššímu, k sebepřesahu pozemské existence. Prožitek lidí postrádajících ve svém životě vědomí smyslu označuje jako existenciální vakuum. Je to duchovní krize projevující se pochybnostmi o smyslu vlastního života a o smyslu života obecně. Existenciální frustrace, může vyústit až v neurózu. Pokud je neuróza způsobena právě bezesmyslností života, hovoříme tzv. noogenní neuróze (srov. psychogenní neuróza). Je označována za časté příčiny suicidia (sebevražednosti) u lidí majetných, zajištěných, úspěšných, ale právě tak i seniorů (srov. Drapela, 2011, s. 145-152).

Pokud se chceme zamýšlet nad otázkou smyslu, nesmíme opomenout pojem hodnot. Můžeme uvažovat o estetických (harmonie), ekonomických (zboží, peníze) či náboženských

⁷ srov. Freudova „vůle ke slasti“ nebo „vůle k moci“ A. Adlera

(morální principy) a sociálních hodnotách. Sám Frankl (1994) nastínil tři základní okruhy hodnot, které může člověk prožít či prožívat, pro svou teorii používá k označení pojmy zážitkové hodnoty, tvůrčí a hodnoty postojové. Zážitkové hodnoty před námi vyvstávají prostřednictvím nějakého zážitku, zkušenosti, události. Tvůrčí hodnoty jsou ty, které každodenně vytváříme vlastní činností. Máme pocit, že vlastními výtvořky „obohacujeme svět“, děláme ho smysluplnějším. Tvůrčí hodnoty nám dávají pocítit, že zde po nás něco zbyde, že jsme sami vlastním úsilím přispěli. Postojové hodnoty jsou nejsilnější, nejobtížnější a nejvyšší kategorií hodnot. I ve chvílích, kdy není možné realizovat a zažít hodnotu v prožitku či v činnosti, je stále možné čerpat hodnoty z postoje.

Jsou situace, které již nelze nijak ovlivnit, avšak stále je možné k nim mohu zaujmout stanovisko, postoj. Takových postojů jsou schopni lidé chronicky či nevyléčitelně nemocní, bezmocní, lidé tváří v tvář smrti. Smysl se může naplňovat i v utrpení. Tito lidé, kteří dokážou přijmout úděl a nést jej, jsou na vrcholu lidství, na vrcholu možností lidského ducha. Síla ducha je silnější než psychično nebo fyzično. I ve chvíli, kdy tělesné, příp. duševní já nepodléhá naší kontrole a jsme vydáni osudu. A právě v tom se skrývá naše svoboda a naplnění. Zde se Frankl i Erikson shodně domnívají, že už je možné pouze se obrátit zpět k životu, který jsem žil. Lidé, kteří pocítí, že jejich život byl smysluplný, naplněný mají zcela jinou pozici než lidé, kteří prožili svůj život ze svého pohledu bezesmyslně. Ti první z nich už mají vyhráno. Tento pocit jim totiž pomůže přijmout nepřijatelné, odejít se ctí, zachovat si do poslední chvíle svobodu a pocítit smysluplného naplnění života.

5. SENIOR V PROCESU VZDĚLÁVÁNÍ

V následující části se zaměříme na nejdůležitější obecné charakteristiky vzdělávání seniorů, objasníme pojem gerontopedagogika, zmíníme hlavní okruhy a cíle edukace starých lidí a popíšeme faktory podporující rozvoj edukace seniorů.

Dále se pozastavíme nad specifiky seniorského vzdělávání a pokusíme se zjistit, jaký postoj mají ke vzdělání právě ti, jichž se týká, tedy samotní senioři a jaký vliv může mít vzdělání v této životní fázi na kvalitu života.

5.1 Charakteristika vzdělávání seniorů

Edukace – tedy výchova a vzdělání seniorů se zaměřuje na fázi po odchodu z pracovního života a možnostmi aktivního průběhu této ekonomicky postaktivní fáze. Záměrně se vyhýbáme častému označení postproduktivní fáze s odkazem na připomínky, že i v séniu může být člověk produktivní.

Vědu zabývající se vzděláváním seniorů označujeme jako *gerontopedagogiku*, *gerontagogiku*, příp. *gerontopedii* nebo *geragogiku*. Jejím předmětem je studium edukace ve vztahu k seniorskému věku. Zaměřuje se tedy na edukaci seniorů a na problematiku edukace ve vztahu k séniu. Více modifikací názvu a (doufejme prozatímni) terminologická neustálenost je způsobena relativní novostí pojmu a přirozeně stále probíhající odbornou diskusí. Gerontopedagogika se formuje teprve v posledních desetiletích, je subdisciplínou věd o člověku, vědou zaměřenou na výchovu a spadá rovněž mezi gerontologické vědy. Můžeme ji vidět jako subkategorii andragogiky (jako specializovanou andragogickou disciplínu, samostatnou oblast vzdělávání dospělých) nebo jako zcela samostatnou vědní disciplínu na pomezí gerontologie (věda o stáří a stárnutí obecně) a andragogiky nebo jako podkategorii pedagogiky všeobecně se zabývající výchovou ve všech etapách života. Ať už se ztotožníme s jakoukoliv z těchto možností, nelze nepřiznat andragogické zázemí geragogiky.

Oblast edukace seniorů dělíme na tři hlavní okruhy – proseniorskou, preseniorskou a seniorskou edukaci (Čornaničová, 1998, Šerák, 2009).

1. proseniorská edukace

Zabývá se otázkami ageismu = diskriminace starších lidí (zejména v profesní oblasti, při nástupu do zaměstnání, nezaměstnanost a nezaměstnatelnost osob v předdůchodovém věku), snaží se o odstranění předsudků vůči stáří a podporu mezigeneračního dialogu. Proseniorská edukace je formou dlouhodobé přípravy, prostupuje celý život člověka a měla by vést k přiměřenému postoji ke stárnutí.

2. preseniorská edukace = příprava na stárnutí

Cílem je připravit člověka na biologické a psychosociální i ekonomické změny v souvislosti se stárnutím, odchodem do důchodu a snížit rizika adaptačního selhání. Zahrnujeme sem i podporu zdravého životního stylu a aktivity ve stáří, přijetí sénia jak období jako výzvy a nových příležitostí.

Mezi čtyřicátým a šedesátým rokem hovoříme o tzv. přeladovacím období. Jedinec již začíná být konfrontován s myšlenkou stárnutí a stáří a příprava by měla začít nabývat konkrétnějších podob. Přibližně 5 let před odchodem do důchodu nastává období krátkodobé přípravy, jejímž cílem je podpořit zejména aktivní přístup, rozptýlit pocity obav a strachu a zvládnout rizika adaptačního selhání.

3. edukace seniorů

Poslední oblastí je edukace samotných seniorů. Je to nejširší oblast a probíhá zejména skrze neformální a informální vzdělávání, vzdělávání zájmové nebo občanské. Do této oblasti spadají Univerzity 3. věku (U3V), Akademie 3. věku (A3V), seniorské kluby, centra, ale i besedy, přednášky a mnoho dalšího.

Hlavní cíle vzdělávání seniorů

Vzdělávání seniorů se zaměřuje zejména ke dvěma hlavním cílům. Prvním z nich je snaha o udržení intelektuálních a fyzických sil. Činnosti jsou zaměřeny na prevenci hrozících deficitů, na jejich odstranění či kompenzaci. Velice populární se v poslední době stávají např. tzv. tréninky paměti a nejrůznější druhy cvičení šité na míru právě seniorům (jóga pro seniory, cvičení s overbally, kondiční a zdravotní cvičení, tanec a řada dalších)

Druhým cílem je v souvislosti s rozšiřující se pozorností věnované zajištění kvalitního a důstojného života snaha o plnohodnotné a smysluplné naplnění volného času, které bude seniorovi přinášet uspokojení a radost ze života. Pojetí sénia jako pasivního období jehož

náplní je nevybíravě řečeno v podstatě výhradně čekání na smrt, je doufám snad už definitivně překonáno.

V souvislosti se sěniem se rozšiřuje pozornost směrem ke kvalitě života i při výraznějších omezeních (fyzických, psychických i sociálních), které vede k rozšiřování specifických edukačních programů. Vzdělávání tak může zastávat řadu funkcí od preventivní nebo anticipační přes posilňovací, aktivizační, stimulační, relaxační až po funkci rehabilitační, kompenzační a řadu dalších.

Faktory podporující rozvoj edukace seniorů

Mezi hlavní faktory vedoucí ke zvýšenému zájmu o edukaci seniorů považuje Čornaničová (1998, s. 8) zejména stále se zvyšující zastoupení starých lidí v populaci a rostoucí důraz na pojetí sěnía, jako období aktivity, seberozvoje a participace na společenském dění.

S tímto souvisí i druhý faktor a to jest prodlužující se doba, kterou senior ve fázi staroby stráví. Průměrná doba dožití se v návaznosti na kvalitnější lékařskou péči a technologické vymoženosti stále zvyšuje, stáří se dožívá stále více lidí a v penzi tráví více let.

Zvyšující se důraz na kvalitu života a důstojnost ve stáří byl už rovněž v souvislosti humanistickou orientací společnosti častokrát zmíněn. Prodlouženou dobu strávenou ve stáří je prodchnuta snahami o smysluplné naplnění tohoto času, nejen přežívání na nejnižší úrovni.

Za další z faktorů je možno považovat sekundární ekonomické aspekty vzdělávání. I když se edukace seniorů primárně nevyznačuje ekonomickým zaměřením, lze se domnívat, že v budoucnu by tento aspekt mohl dále nabývat na významu.

5.2 Specifika vzdělávání seniorů

Učení provází člověka po celý jeho život. V období stáří se však objevují určitá omezení, biologická, psychologická, sociologická specifika, která jsou pro populaci v postproduktivním věku charakteristická, ovlivňují proces učení a ke kterým je třeba přihlížet a adekvátně na ně reagovat.

Charakter vzdělání je zejména zájmový (neformální, informální), ale na významu začíná nabývat také další profesní vzdělávání. Vyznačuje se dobrovolností, orientací na volný čas, snaží se o saturaci individuálních, většinou neutilitárních potřeb. Je třeba rozlišovat mezi

seniorem žijícím ve vlastní domácnosti, seniorem žijícím v pobytovém zařízení – možnosti, způsoby a druhy jejich edukace se budou významně lišit.

Ačkoliv schopnost seniora učit se se v porovnání s mladším jedincem vyznačuje určitými rozdíly. Schopnost člověka učit se novým informacím (docilita) se nesnižuje, avšak učení se stává obtížnějším. Styl učení (tedy osobitý způsob osvojování poznatků) je odvislý od vnitřních charakteristik jedince, učiva i vývojového stádia a mění se tak i v seniu. Vhodný učební styl je předpokladem efektivních výsledků a lze ho nacvičit zejména sebereflexí a následným nácvikem nových strategií.

Při definování specifik seniorského věku v procesu učení opět připomeňme silnou diferenciaci seniorské populace a stěžejní význam charakteristiky jednotlivců (Říčan, 2004, s. 331). Záleží na inteligenci seniora, na schopnostech, stylech učení, postojích, motivaci a neméně na věku, zdravotním stavu, pohlaví nebo vzdělanostní úrovni a prostředí, ze kterého vzdělávaný přichází. Výsledky procesu učení ovlivňují více vloh a nadání než stáří jedince. Je třeba doplnit, že výsledky procesu učení ovlivňuje aktivní přístup jedince k učení.

Šerák (2009, s. 62) poukazuje na fakt, že s přibývajícím věkem je třeba více času na naučení se látky a mění se paměťové dispozice. Paměť je svou podstatou složitý psychický proces, avšak slábnutí paměti, které stárnutí a stáří provází, nepostihuje celou oblast paměťových procesů. Starý člověk zapomíná především nové události a nově získané vědomosti. Vzpomínky z mládí zůstávají uchovávány. Krátkodobou paměť nahrazuje dlouhodobá, mechanická je nahrazována logickou. Snižuje se míra udržení informací v paměti, kapacita paměti, rychlost a pružnost učení. Podstatně vyšší spotřeba času při osvojování učiva těsně souvisí s nedostatečnými návyky duševní práce, nedostatečným výcvikem a tréninkem paměti. Paměť je třeba neustále cvičit a dále rozvíjet.

Hartl (1999, s. 111) uvádí tabulku, která vyjadřuje vztah mezi věkem a určitými schopnostmi. Vybíráme z ní následující data:

Bez poklesu je paměť pro jednoduché materiály, profesní paměť, paměť pro tóny i slovní zásoba.

Určitým poklesem se vyznačuje motorická rychlost, senzomotorická koordinace nebo analogické usuzování.

S nejvýraznějším poklesem se potýkají senioři při vybavnosti nových materiálů, učení se symbolům a vstřípivost čísel a bezesmyslných slabik.

Výzkumy M. A. Okuna (in Hartl, 1999, s. 126) potvrdily skutečnosti související s učením starších lidí:

- k vybuzení a udržení pozornosti dochází spíše auditivně než vizuálně
- zájem o učení se zvyšuje, navazuje-li učivo na předchozí zkušenosti
- přínosem je možnost zvolit si vlastní tempo
- učení je podporováno využitím názorných pomůcek a netradičních technik
- zpětná vazba je nepostradatelnou součástí
- předkládání nové učební látky v přiměřené kvantitě, tempu a s možností prokládat chvíle pozornosti s uvolněním
- dobrá využitelnost příkladů, zobecnění, paralel, rozdílů, hierarchie atd.

Specifikům je třeba přizpůsobit výběr adekvátních forem, metod, prostředků a přiměřeně posuzovat edukační výsledky. Lektor vytváří vnější podmínky přímo svou přítomností nebo nepřímo cílem vzdělávání, učebním plánem, osnovami a učební látkou, hraje klíčovou roli a měl by znát širokou paletu metod a být schopen je dynamicky měnit podle situace. Nemělo by docházet k přetížení vnímání seniora, k prezentaci nepřiměřeného kvanta sdělovaných informací, k nepřehlednosti prezentované látky. Řešením jsou jiné didaktické postupy a diferencované organizování procesu výuky.

5.3 Postoje seniorů ke vzdělávání

Společnost Donath-Burson-Marsteller provedla ve spolupráci s Asociací institucí vzdělávání dospělých ČR a společností Factum Invenio v období září - října 2009 průzkum k problematice vzdělávání dospělých⁸. Ačkoliv se zpráva zaměřuje na vzdělávání a vnímání vzdělávání dospělých samotnými dospělými obecně, můžeme zde vysledovat i určité korelace se skupinou seniorů.

Vzdělávání v dospělosti (i obecně) je vnímáno jako důležitá hodnota v profesním, společenském, soukromém životě, jako nutnost doby, potřeba neustále aktualizovat své dovednosti a vědomosti. Nejobecněji lze říci, že vzdělání přikládají větší význam lidé ve větších městech, lidé, kteří jsou více orientováni na práci a lidé s vyšším dosaženým

⁸ Volně ke stažení: Zpráva z průzkumu Vzdělávání dospělých v ČR. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. c 2006-2012 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zprava-z-pruzkumu-vzdelavani-dospelych-v-cr>

vzděláním. S tím však kontrastuje nízká ochota lidí zapojit se do dalšího vzdělávání. Výzkum zaměřený na téma seniorů ve společnosti financovaný z programu EU Phare 2002⁹ si všímá závislosti zájmu seniorů o další vzdělávání v přímé úměrnosti jejich věku. Výzkum prokázal, že čím je člověk starší, tím menší zájem o vzdělávání má. Zatímco ve věkové skupině do 70 let odpověděla více než čtvrtina respondentů, že mají zájem o další vzdělávání, ve věkových skupinách 70 – 81 let a 81+ to byla už jen necelá pětina.

Starší generace deklaruje potřebu získat vzdělání zejména v oblasti ICT a jazykové. Mladá generace je obecně tou starší vnímána jako schopnější a vybavenější (zejména právě jazykově a v ICT). Bariérou může být např. fakt, že rychlost vývoje technologií převyšuje adaptabilitu staršího člověka. Neschopnost vývoj flexibilně sledovat může vést k pocitům vyřazenosti a nechuti se nové věci učit.

Nejsilnější vnitřní motivaci ke vzdělávání v dospělosti mají lidé ambiciózní a lidé s přirozeným zájmem o okolí a společnost. Starší lidé mohou být často méně motivováni k dalšímu vzdělávání, protože pro ně představuje investici, o jejíž efektivitě, vzhledem ke svému věku pochybují. Za hlavní bariéry vzdělávání v dospělosti považují finanční a časovou náročnost, ale i nedostatek motivace (lenost).

Většina dospělých svou aktivitu uskutečňuje v oblastech neformálního a zájmového vzdělání (četba knih, tisku, sledování zpráv, internet, samostudium apod.).

5.4 Vliv vzdělávání na kvalitu života seniora

Křivohlavý (2001, str. 40) hovoří o kvalitě života v závislosti „na spokojenosti daného člověka s dosahováním cílů určujících směřování jeho života.“ Připomeňme stěžejní vliv pocitu smyslu a smysluplnosti na kvalitu života a spokojenost ve stáří.

Jako vhodný koncept stárnutí je v současnosti mezinárodně přijímán koncept aktivního stárnutí (*active ageing*). Pokud má společnost zájem, aby prodloužení lidského věku bylo pozitivem, je třeba, aby bylo stáří doprovázeno možností participovat na společenském životě ve všech jeho aspektech. Při splnění těchto podmínek budou senioři stále představovat významný přínos společnosti. Rámec strategie aktivního stárnutí tedy stojí na třech pilířích¹⁰: zdraví, participaci a bezpečí. Pilíř participace představuje mmj. komplex návrhů na vytvoření vzdělávacích a školicích programů umožňujících přístup seniorů k celoživotnímu vzdělávání

⁹ Podrobně o programu na: Dobrovolnické centrum. *Obdivuhodní senioři* [online]. c 2005 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: http://www.dcul.cz/stranky/programy_seniori.htm

¹⁰ Ty jsou inspirované principy OSN pro seniory tvořené *nezávislostí, participací, péčí, seberealizací a důstojností*.

a poskytující starým lidem příležitosti pro rozvoj.

V souvislosti se stářím vyvstává otázka nového naplnění života – v čem se může senior realizovat – dominantním faktorem je snaha věnovat se tomu, o co jedinec projevoval zájem již v minulosti - v zálibách, pomoci druhým, rodinných vztazích, ve spiritualitě, sebetranscendenci apod.

Edukační aktivity mohou v procesu stárnutí člověka plnit roli facilitačního činitele a činitele rozvoje osobnostních potenciálů, mohou se stát součástí jeho nového programu, resp. smysluplným naplněním volného času, místem nových sociálních vztahů, zdrojem životního optimismu. Motivory tedy mohou být různorodé - udržení psychické a sociální aktivity, snížení pocitu osamocení, sociální integrace, udržování soběstačnosti, naplnění osobních zájmů, uskutečnění toho, co lidé nestihli.

Jednou z nejdůležitějších záležitostí u vzdělávání dospělých je motivace. Její absence brání učení. Motivace je u seniorů zásadním problémem téměř při všech činnostech, je považována i u vzdělávání dospělých všeobecně za jednu z největších osobních bariér.

6. IDEA CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V KONTEXTU VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Důraz na vzdělávání v naší společnosti vědění nebo znalostí, jak je často označována, se stále zesiluje. I přes tento fakt, účast dospělé populace ČR na dalším vzdělávání stále ještě neodpovídá současným evropským trendům. V Evropské unii se vzdělává každý průměrně každý 3. Evropan, v České republice je to v průměru až každý 5. občan.

Celoživotní vzdělávání/ učení (lifelong learning, dále jen CŽV nebo CU) je koncepce, která vychází z přesvědčení o vnitřní hodnotě učení a přirozené potřebě člověka rozvíjet svůj potenciál, přičemž učení není omezeno jen na určitou etapu života člověka.¹¹

V Evropské unii a i dalších zemích je celoživotní vzdělávání chápáno jako jedna z největších priorit informační společnosti, protože přispívá ke snížení nezaměstnanosti, pozitivním ekonomickým dopadům (CŽV v produktivním věku, zejména zvyšování kvalifikace a rekvalifikace) a začleňování osob všech věkových skupin (pro nás je z pohledu seniora důležitější tento důsledek). Důraz je kladen na neustálé, permanentní, kontinuální vzdělávání a sebevzdělávání. V současné době, kdy se do popředí zájmu dostává stárnutí populace, je důraz kladen i na uplatnění osob v postproduktivním věku, jejich vzdělávání a zařazení na trh práce.

6.1 Zahrnutí seniorské populace do systému celoživotního vzdělávání v České republice

Bez dlouhých úvah mohu na základě prostudování základních materiálů ihned na začátku říci, že zahrnutí seniorské populace do systému celoživotního vzdělávání není v České republice dostatečné. Přestože MŠMT disponuje speciálním *odborem dalšího vzdělávání*, který by měl řešit kromě otázek profesního vzdělávání dospělé populace rovněž zájmové vzdělávání, jako i vzdělávání seniorů či občanské vzdělávání a řadu dalších forem, je zcela evidentní, že v praxi se tak zdaleka neděje. Odbor se téměř výhradně zaměřuje na otázky profesního vzdělání populace a můžeme jen polemizovat, zdali problematiku zájmového, občanského vzdělávání apod. přehlíží cíleně nebo zcela neuvědomovaně. Zdá se, že zájmové, neformální, informální vzdělávání je zcela na okraji politického i společenského

¹¹ Viz přehled základních pojmů

zájmu a je možno říci, že příslušné orgány se od něj víceméně distancují. Co je příčinou? Neprokazatelné ekonomické vlivy neformálního vzdělávání a tedy jeho nedůležitost? Je ekonomicky výhodnější senior v penzi nebo senior v penzi, který participuje na společenském životě? Podle politických rozhodnutí (např. zrušení daňového zvýhodnění pro pracující důchodce v rámci dubnového schválení škrtů) se může zdát, že spíše první varianta je správně.

Zájemci o jiné než profesní vzdělávání jsou nuceni spolehnout se na výhradně na vlastní síly. Nedostatečná podpora a monitoring ze strany státu vytváří doslova „nepřehlednou džungli“ komerčních kurzů, které se snaží vytěžit z „díry na trhu“, která vzniká limity oficiálního vzdělávacího systému. Názor na to, do jaké míry kolísající může být úroveň služeb, které nejsou prakticky nijak regulovány, ponechávám na samotném čtenáři.

Senioři jsou výhradně zahrnováni do skupiny dospělých, nejsou pojímáni jako samostatná, specifická skupina. Ačkoliv je logické, že starý člověk je také člověk dospělý, jeví se mi toto (i když logické) zařazení částečně jako kontraproduktivní. Ve vzdělávání dospělých vidíme jasný akcent na profesní vzdělávání v souvislosti s ekonomickými dopady. V seniorském věku je akcent přesně na druhé straně spektra – ve volném čase, v zájmovém vzdělávání. Proto se domnívám, že není vhodné vnímat seniory výlučně jako podskupinu dospělých, pokud se její zájmy a cíle diametrálně liší od skupiny, do které náleží.

6.2 Základní dokumenty¹²

- ▲ STRATEGIE CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ ČR
- ▲ IMPLEMENTAČNÍ PLÁN STRATEGIE CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ ČR
- ▲ NÁRODNÍ PROGRAM PŘÍPRAVY NA STÁRNUTÍ NA OBDOBÍ LET 2008 AŽ 2012 (KVALITA ŽIVOTA VE STÁŘÍ)
- ▲ MEMORANDUM EVROPSKÉ UNIE K CELOŽIVOTNÍMU UČENÍ
- ▲ NÁRODNÍ PROGRAM ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE – tzv. Bílá kniha (vzdělávání dospělých)

Jak jsem již zmínila, domnívám se, že zahrnutí seniorské populace do systému CŽV není v ČR dostatečné, z čehož vyplývá i nedostatečná zakořeněnost vzdělávání seniorů ve strategických dokumentech týkajících se dalšího vzdělávání u nás.

V České republice prozatím neexistuje zákonná úprava celoživotního nebo dalšího

¹² Všechny dokumenty volně ke stažení na www.msmt.cz a www.mpsv.cz

vzdělávání jako je tomu např. na sousedním Slovensku.¹³ V Národním programu rozvoje vzdělávání – tzv. Bílé knize je jako jedno z doporučení uvedeno právě vytvoření právního rámce vzdělávání dospělých (s. 84). Bílá kniha je systémový projekt vyjadřující východiska, obecné záměry a rozvojové programy, které mají být směrodatné pro vývoj koncepce vzdělávací soustavy. Uvádím proto základní dokumenty, ze kterých při studiu dané problematiky vycházím.

V dnešní době, kdy jsme součástí společného evropského prostoru nelze nevzít vedle tuzemských dokumentů také v úvahu mezinárodní dokumenty – zejména ty vznikající na evropské úrovni. Řada programů je podporována z iniciativy EU – zejména programy zaměřené na ICT (informační a komunikační technologie), např. Phare (EU Phare 2002 - Podpora aktivního života seniorů). V ČR jej využila řada organizací, které pracují se seniory (např. Dobrovolnické centrum, o.s., Ústí nad Labem – průzkum na téma senioři ve společnosti). Česká republika se účastní i mezinárodních průzkumů, např.:

Socrates-Grundtvig 1 SEN-NET¹⁴ (obecně vzdělávání seniorů v ICT)

ADD LIFE¹⁵ (o mezigeneračních kontaktech na univerzitách, rozšíření spektra nabídky vzdělávacích činností pro seniory)

EuCoNeT¹⁶ (Socrates-Grundtvig 2 (nárůst využívání internetu)

Z evropských dokumentů se jako jeden z nejdůležitějších jeví Memorandum EU k celoživotnímu učení, avšak nutno připomenout, že EU disponuje celou řadou dalších dokumentů, deklarací, zpráv, záznamů z konferencí, memorand a programů zabývajících se CŽV, CU, DV apod. Avšak není v možnostech této práce (a není to ani žádoucí) zabírat se všemi podrobněji. Namátkou uved'me: UNESCO dokument "Learning to be", "Světovou deklaraci vzdělání pro všechny" (tzv. Jomtienská deklarace), zprávu UNESCO "Učení: Dosažitelný poklad" - tzv. Deloresova zpráva ("Learning: The Treasure Within"), Bílou knihu EU (White Paper on Education and Training), dokument "Agenda pro budoucnost" + tzv. Hamburská deklarace a řada dalších.

¹³ Zákon o celoživotnom vzdelávaní 568/ 2009 Z. z., Zákon o ďalšom vzdelávaní 386/ 1997 Z. z.

¹⁴ Socrates-Grundtvig 1. *Institut celoživotního vzdělávání* [online]. 2000-2012 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://add-life.uni-graz.at/cms>

¹⁵ ADDing quality to LIFE through inter-generational learning via universities. *ADD LIFE* [online]. 2012 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://add-life.uni-graz.at/cms/>

¹⁶ Socrates-Grundtvig 2. *Lifelong learning institute* [online]. 2000-2012 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: www.lli.vutbr.cz/en/socrates-grundtvig-2

Memorandum o celoživotním učení je dokumentem, který velmi konkrétně určuje budoucnost celoživotního učení. Zdůrazňuje dva základní úkoly: podporovat aktivní občanství a zaměstnatelnost. Vymezuje tři základní kategorie učení: formální, neformální a informální¹⁷.

Strategie celoživotního učení České republiky, Implementační plán Strategie celoživotního učení ČR i další dokumenty se zabývají celoživotním vzděláváním - ale převážně z pohledu významu pro kvalifikaci, zaměstnanost, uplatnění na trhu, ekonomickými aspekty. Implementační plán je oproti obecnější Strategii celoživotního učení, která vytyčuje priority, doplněn o řadu konkrétních prováděcích opatření, kterými by měly být vytyčené cíle naplněny.

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 vyzdvihuje aktivitu ve stáří, operuje s pojmem kvalita života a zdůrazňuje mmj. zapojení seniorů do života komunity, potřebu participace a smysluplné využití volného času v období senia. V souvislosti se vzděláváním přesně říká: „*Významným zdrojem aktivního života jsou vzdělávací, zájmové a volnočasové aktivity. Vzdělávání zvyšuje adaptabilitu a přispívá ke zvládnutí sociálních a společenských změn, včetně zavádění moderních komunikačních a informačních technologií. Vzdělávání nabízí možnost orientace na nové perspektivy a hodnoty, stimuluje občanské aktivity, má pozitivní vliv na zdraví a zabraňuje sociálnímu vyloučení*“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)* [online]. [cit. 2012-04-24]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5045>).

Na základě prostudovaných materiálů je důvodné se domnívat, že problematika vzdělávání seniorů není ve strategických dokumentech konkrétně zpracovávána a většina dokumentů pojednává pouze obecně o celoživotním vzdělávání, učení, případně je seniorská populace zahrnována výhradně do skupiny dospělých a ani zde jí není věnována pozornost samostatně.

¹⁷ podrobněji v kapitole 2.2 vymezující základní pojmy

6.3 Vzdělávací instituce se zaměřením na seniory

Vzdělávání seniorů, se vedle sebevzdělávání (četba, poslech rozhlasu, samostudium apod.) nebo informálního, např. občanského vzdělávání¹⁸ čím dál častěji realizuje ve specializovaných institucích. Specializovaná pracoviště disponují pro potenciální zájemce o vzdělávání řadou pozitiv. Možnost přizpůsobení podmínek v souladu s potřeby seniorů - bezbariérovost, technické vybavení, kvalifikovaní lektori a odborné vedení, možnost setkávání se s ostatními účastníky, motivace účastníků apod., to jsou jen některé důvody, které mnoho seniorů přivedou k myšlence využít speciálních programů.

Zřizovatelskými subjekty jsou od státu a státních subjektů, krajů či obcí přes občanská sdružení, nadace, církve až po soukromé subjekty. Na zajišťování programů se podílejí různé typy organizací. Mohou mezi nimi být školy, neziskové organizace i komerční vzdělávací instituce (dle Šerák, 2009, s. 96).

Institucí podílejících se na vzdělávání seniorů je celá řada. Nejznámějšími institucemi věnujícími se vzdělávání seniorů jsou bezesporu tzv. *Univerzity třetího věku (U3V)*. Jsou zaměřeny na zájmové vzdělávání seniorů a jejich cílem bylo zejména zpočátku zlepšit kvalitu života lidí třetím věku prostřednictvím vzdělávacích programů. První U3V vznikaly v ČR v 80. letech 20. stol. (UK v Praze, UP v Olomouci) a dnes působí v rámci prakticky všech našich univerzit. Studium se orientuje zejména na rozšiřování poznatků na základě individuálních zájmů a má vysokoškolský charakter, přestože absolvováním nelze dosáhnout formální kvalifikace. Vzdělávání probíhá většinou ve dvou až tříletých vzdělávacích cyklech a kurzy nejsou totožné s VŠ studijními obory. Podmínky přijetí do kurzu jsou v kompetenci samotných univerzit a mohou se do značné míry lišit, nejčastěji se však setkáváme s podmínkou určitého věku a dosaženého vzdělání¹⁹. Problematika U3V je široce rozpracovaná

¹⁸ Občanské vzdělávání dospělých (citizenship education) se zpravidla odehrává jako vzdělávání neformální a/nebo informální. Je předpokladem začlenění lidí do společnosti a umožňuje plnohodnotnou participaci na společenském životě. Prostředím, v němž se aktivní občanství a občanské vzdělávání rozvíjejí, je sféra občanské společnosti – (zájmová sdružení, neziskové organizace. Je ho možné definovat jako součást vzdělávání dospělých či dalšího vzdělávání, jež vytváří širší předpoklady pro kultivaci člověka jako občana, pro jeho adaptaci na měnící se sociální a politické podmínky.

Více informací na Občanské vzdělávání dospělých. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-06-18]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/15059>

¹⁹ Katalog aktuálních kurzů UK v Praze pro rok 2012/ 2013 ke stažení na <http://www.cuni.cz/UK-51.htm>

jak v dostupné literatuře, tak je možné všechny potřebné informace získat z webových stránek jednotlivých univerzit.

Obdobou, i když obvykle v porovnání s U3V méně náročnější a méně obvyklejší jsou tzv. Akademie třetího věku (A3V). Vznikají většinou pod záštitou dalších institucí a zprostředkovávají zájemcům přednášky, semináře, exkurze, diskuse, besedy a další doprovodné programy. A3V najdeme např. v Havlíčkově Brodě, v Příbrami, Kutné Hoře.

Výčet potom doplňují Univerzity volného času (UVČ). Studium je pro všechny zájemce, avšak senioři převažují. Vstup nebývá omezen žádnými vstupními požadavky, ale úspěšný absolvent rovněž nemůže očekávat žádné osvědčení. UVČ funguje např. v Praze v rámci kulturního centra Vltavská a v Havlíčkově Brodě.

V zahraničí je nabídka ještě širší – např. letní univerzitní kurzy (USA, Kanada, Německo) nebo u nás nefungující řádné vysokoškolské studium seniorů (USA, Rakousko).

Seniorcentra poskytují možnost povídání s přáteli u kávy, společenské hry, trénování paměti, sportovní, kulturní a společenské akce či zájmové kroužky – výtvarné nebo keramické dílny, ruční práce, zpěv apod.

Kluby (seniorů, důchodců, aktivního stáří) a spolky, svazy (zahrádkářů, šachistů, turistů, rybářů, plavců, křížovkářů, otužilců,...) poskytují možnost kontaktu se zájmově podobně orientovanými lidmi.

Další možností je vzdělávání neinstitucionalizované v nejrozličnějších formách:

Sebevzdělávání

E-learning a distanční vzdělávání

Další profesní vzdělávání

Občanské vzdělávání (neprofesní, právní, estetické apod.)

dobrovolnické aktivity

Knihovny, muzea, kulturní domy a jiné kulturní instituce, poznávací, vzdělávací zájezdy a řada dalších už jen dokreslují vzdělávací nabídku v nejširším slova smyslu.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

7. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE ŠETŘENÍ

Šed'ová (2008, s. 64-65) charakterizuje výzkumný problém jako jev odehrávající se v sociální realitě, který je svým způsobem problematický, kterému plně nerozumíme a potřebujeme tak o něm získat více informací. Schopnost získávat nové informace je pokládána za jednu z největších předností kvalitativního výzkumu. Výzkumný problém je dle autorky obecnější formulací toho, co se blíží tématu výzkumu. Formulování výzkumného problému tedy znamená pojmenovat, čemu se bude výzkum věnovat a to nejčastěji zaostřením na konkrétní skupinu, místo apod. Zúžení výzkumného problému je nutné k jeho zvládnutí a to zejména z důvodu komplexnosti kvalitativního zkoumání.

Výzkumný problém je představován snahou objasnit, jaké významy připisují senioři svému vzdělávání a jakou úlohu vzdělávání v jejich životě hraje. Výzkumná otázka tedy zní: Jakou roli hraje vzdělávání v seniorském věku?

Z výzkumné otázky je odvozen cíl šetření, který je dále konkretizován prostřednictvím cílů dílčích.

Cíl: Zjistit úlohu vzdělávání v životě seniora z pohledu jich samotných

Dílčí cíle:

1. Zjistit, jaké postoje senioři ke vzdělávání zaujímají
2. Přezkoumat, do jaké míry se senioři vzdělávají
3. Popsat, jakým způsobem, v jaké formě a v jakých oblastech se vzdělávají
4. Odhalit, proč se vzdělávají (motivace) a proč se nevzdělávají (bariéry)
5. Objasnit, co jim vzdělávání přináší, jak se cítí, jak jim pomáhá v životě

8. TYP VÝZKUMU A METODY SBĚRU DAT

Pro šetření jsem zvolila kombinaci kvantitativního a kvalitativního přístupu, používám tedy smíšenou strategii výzkumu. Výzkumníci stále častěji používají kombinace obou metod a snaží se využít výhod obou přístupů. Ztotožňuji se s názory (Glaser, Strauss, Salomon in Hendl, 2008, s. 54-58), že kvantitativní a kvalitativní metody spolu nemusí soupeřit, ale naopak se mohou doplňovat a mohou pomoci překonávat dílčí nedostatky jednotlivých přístupů. Přestože lze výzkum označit jako smíšený, je v něm patrný příklon ke kvalitativnímu šetření. Šetření bylo provedeno pomocí telefonického dotazování a hloubkového rozhovoru.

Jednu ze stěžejních metod používaných v kvalitativním výzkumu představuje rozhovor. Kvale (in Švaříček, Šed'ová a kol., 2007, s. 159) popisuje hloubkový rozhovor jako metodu, „*jejímž účelem je získat vyličení žitého světa dotazovaného s respektem k interpretaci významu popsanych jev.*“ Takto pojatý rozhovor se snaží, aby badatel pomocí otevřených otázek porozuměl pohledu jiných lidí, přičemž účastníci nejsou omezováni položkami dotazníku. Rozhovor hraje zásadní roli v chápání identity, subjektivity a prožité zkušenosti (tamtéž, s. 184).

V první fázi výzkumu byl sběr dat proveden pomocí metody telefonického dotazování (tzv. CATI - z anglického *computer assisted telephone interviewing*). Dotazník obsahoval jak položky vyhodnocované kvantitativními postupy, tak otevřené - kvalitativně orientované otázky (viz příloha č. 1).

Mým záměrem v této fázi bylo zejména zmapování zkoumaného terénu a získání objektivních dat. Tento metodický přístup mi umožnil jejich rychlý a přímočarý sběr od větší skupiny osob, která mi posloužila k objasnění role vzdělávání v seni.

Výhodu spatřuji v tom, že metoda umožňuje zacílit na respondenty v rámci celé České republiky a vzhledem k využití volání na mobilní i pevné linky bylo možné oslovit široké spektrum respondentů tak, aby byl výběrový soubor reprezentativní.

V praxi sociologických a marketingových výzkumů je usilováno o to, aby byl výběrový soubor respondentů vždy co nejvíce reprezentativní. Výzkumy, kdy se zjišťují názory populace, musejí být reprezentativní přinejmenším podle pohlaví, věku a regionu, ve

kterém se nachází trvalé bydliště respondenta. Je možné vyžadovat i reprezentativitu podle vzdělání, ekonomické aktivity a velikosti místa bydliště (počet obyvatel obce, kde respondent žije). V prezentovaném průzkumu pracuji s výběrovým souborem, který je reprezentativní podle regionu, věku a pohlaví dle rozložení populace ve věku 60+. U ostatních charakteristik, tj. vzdělání, velikosti místa bydliště nebo ekonomická aktivita byl kladen důraz pouze s cílem, aby všechny populační skupiny byly ve výběru zahrnuty v rozumné a logické míře.

Respondenti byli osloveni dle principu náhodného výběru na základě dobrovolné účasti, kritériem výběru byl věk nad 60 let. Je vhodné poznamenat, že respondenti, kteří nemají telefon, neměli možnost být do dotazníkového šetření zahrnuti, avšak žádná z dotazníkových metod neumožňuje stoprocentní náhodný výběr.

Cílem bylo vytvoření výběrového souboru z 250 dotazníků tak, aby byl co možná nejvíce reprezentativní vůči populaci lidí nad 60 let. Na to bylo nutné oslovit celkem 1799 respondentů, z nichž 1059 odmítlo účast v šetření a 490 nevyhovělo screeningovým kritériím (věk nad 60 let). Dotazníkové šetření probíhalo od 9. 5. 2012 do 14. 5. 2012, pracovalo na něm 12 vyškolených tazatelů společnosti Data Collect s.r.o. Dotazování probíhalo v průběhu celého dne, aby bylo možné oslovit co nejširší spektrum respondentů. Na každé telefonní číslo bylo voláno až 3x, až poté bylo vyřazeno s označením nedostupnosti. Průměrná délka celého rozhovoru byla 14,1 minuty.

Podkladem pro telefonické dotazování se stal dotazník, který jsem sestavila na základě stanovených dílčích cílů a otázek (viz příloha).

Dotazník představuje jednu z nejvyužívanějších výzkumných metod. Timková (Kompolt, Timková, 2010, s. 83) uvádí, že předmětem dotazníku rozumíme obsah vnitřního světa respondentů (názory, postoje, vědomosti), prožívání a chování. Dotazník umožňuje získávat údaje o tom, co lidé prožívají, jak smýšlejí, jak hodnotí určité jevy. Ve výzkumu potom představuje nástroj rychlého zjišťování údajů o příčinách a podmínkách chování respondentů.

Mezi hlavní přednosti dotazníku patří dle autorky (tamtéž, s. 83-84) zejména lehká administrace, oslovení velkého počtu respondentů, fakt, že údaje jsou většinou plně kvantifikovatelné, snadné vyhodnocování a porovnávání výsledků, možnost zabezpečit respondentům poměrně rovné podmínky a další.

Naopak omezení dotazníku mohou spočívat ve značné míře subjektivity respondentových odpovědí, omezení prostoru v odpovědi (nutno vybrat z nabídnutých

položek) nebo možná rozdílnost chápání jednotlivých položek u různých osob. Dotazník sestává z prvků označovaných jako položky nebo otázky.

Dotazník použitý pro toto šetření obsahuje 3 typy otázek:

- a) demografické údaje (pohlaví, věk, ukončené vzdělání, kraj trvalého bydliště, velikost místa trvalého bydliště a údaj o ekonomické aktivitě)
- b) uzavřené a škálovací otázky
- c) otevřené otázky

Celkový počet otázek je 27, avšak respondent neodpovídá na všechny otázky (dle odpovědi je přeměřován).

Samotnému výzkumu předcházela předvýzkum na 5 respondentech. Cílem předvýzkumu bylo zejména ověření funkčnosti dotazníku, tzn., jak dlouho přibližně dotazník trvá a jestli respondenti správně rozumí pokládaným otázkám. Na základě předvýzkumu jsem zjistila, že některé z otázek chápou účastníci rozdílně (a odpovídají tak na něco jiného) a některé otázky mohou působit sugestivně. Z těchto důvodů byl dotazník mírně poupraven (otázky byly přeformulovány, vypuštěny nebo nahrazeny).

Druhou, kvalitativně orientovanou fází výzkumného šetření představoval polostrukturovaný rozhovor se dvěma respondenty, který vycházel z předem připraveného okruhu témat a otázek (viz příloha č. 2).

Získaná data v tomto případě zahrnují audiozáznam interview (diktafon), přepisu rozhovoru, poznámky z pozorování a mé osobní komentáře.

Kvalitativnímu přístupu k výzkumu je často vytýkána jeho netransparentnost, fakt že jeho výsledky představují soubor subjektivních dojmů a skutečnost, že získané výsledky nejsou zobecnitelné na celou populaci. Tyto problémy jsem se chtěla pokusit redukovat právě použitím kvantitativních metod v první fázi výzkumu. Výhrady ke kvalitativnímu pojetí výzkumu jsou však vyváženy řadou jeho pozitiv. Mohu díky němu získat hlubší popis případů, podrobnější informace a zohlednit kontext, situaci a lokální podmínky a navíc mi

umožnil otevřený přístup k výzkumnému plánu. Prvotní plán výzkumu totiž počítal pro druhou fázi se skupinovou diskusí (focus group), avšak z technických důvodů nebylo možno tuto techniku využít, a proto byla nahrazena rozhovorem.

Nedílnou součástí rozhovoru je prakticky vždy pozorování (vyjma např. telefonického rozhovoru). Obě tyto techniky jsou spolu silně spjaty a pozorované jevy, jako neverbální sdělení účastníků, mimika a gestikulace či chování během rozhovoru, jsou jeho nezbytnou součástí a mohou výrazně ovlivnit interpretaci získaných dat. Mým záměrem tedy bylo nejen položit připravené otázky, ale hlavně postihnout atmosféru, chování a neverbální sdělení účastníků, které se pro mne staly neopomenutelným zdrojem informací.

Prostřednictvím spolupracující agentury se mi podařilo jednorázově domluvit prostory a získat na zapůjčení nahrávací audiozařízení pro zachycení rozhovoru (diktafon). Z toho důvodu musel být rozhovor s oběma respondenty veden najednou. Ačkoliv neměl rozhovor díky nízkému počtu účastníků charakter skupinové diskuse, domnívám se, že tím, že se do něj podařilo vnést ještě prvky interakce mezi účastníky, nabývá materiál na zajímavosti a poskytuje více dat, než rozhovor s jednou osobou.

Rozhovor se konal v prostorách agentury, v oddělené místnosti určené pro skupinové či individuální rozhovory. Interview bylo naplánováno na sobotu v 15 hodin a dle domluvy se na ni dostavili oba účastníci. Výhodou sobotního termínu byl fakt, že prostory byly tou dobou prázdné a nebyli jsme tak rušeni dalšími osobami. Délka diskuse byla plánována na cca 45 min, vzhledem k příjemné atmosféře a otevřenosti účastníků se však prodloužila na více než hodinu. Respondenti to nepovažovali za problém a ještě po skončení oficiální diskuse (vypnutí diktafonu) jsme spolu chvíli hovořili. Kompenzací za vynaložený čas se stala předem smluvená finanční odměna.

9. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU

Charakteristika výzkumného souboru je s ohledem na kombinovaný typ výzkumu dvojího druhu.

Ve fázi telefonického dotazování je soubor tvořen 250 respondenty. Respondenti byli pro účast ve výzkumu osloveni náhodným výběrem. Výběrovým kritériem byl pouze věk nad 60 let.

V rozložení výběrového souboru dle pohlaví převažují ženy, což kopíruje normální strukturu populace ve věkové kategorii 60+. Ve výběrovém souboru 250 respondentů je 106 mužů a 144 žen (42 % mužů a 58 % žen).

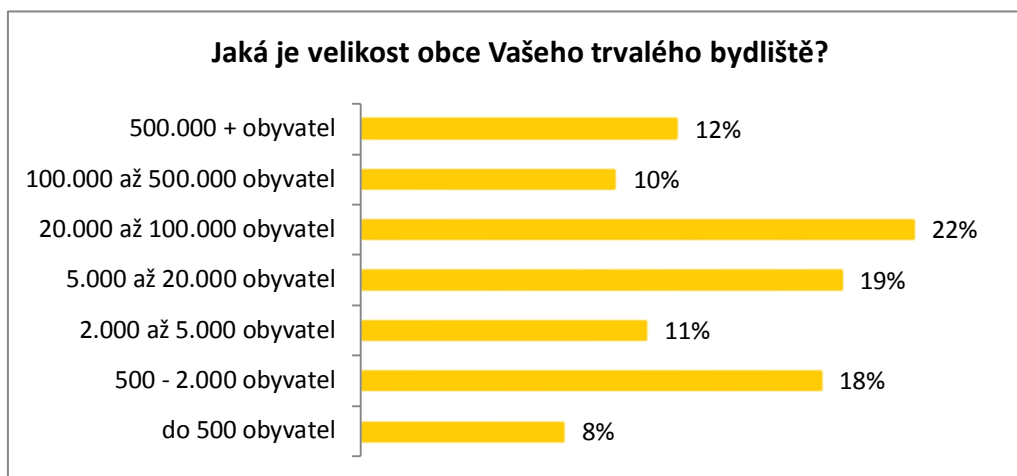
Pohlaví respondenta		
	Počet	Procenta
Muž	106	42,4
Žena	144	57,6
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 1: Pohlaví respondentů

Osloveni byli respondenti ve všech krajích ČR. Rozložení respondentů dle krajů a velikosti místa bydliště ukazují dva následující grafy.

Graf č. 1b: Kraj trvalého bydliště

Graf č.2 b: Velikost trvalého bydliště

Rozložení podle krajů a velikosti místa bydliště odpovídá struktuře populace v České republice.

Demografické charakteristiky výběrového souboru byly použity v následných analýzách pro zjištění hlubších vazeb a některé závěry jsou prezentovány v dalších kapitolách.

Následující tabulka zobrazující věk oslovených respondentů ukazuje, že na výzkumu se nejvíce podíleli senioři ve věkové skupině 60-69 let - tedy mladí senioři. Vzhledem k tomu, že byli oslovováni respondenti žijící ve vlastní domácnosti, seniorů v nejstarší věkové skupině je daleko méně.

Věková struktura výběrového souboru		
	Počet	Procenta
60-69 let	150	60,0
70-79 let	71	28,4
80+ let	29	11,6
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 2 : Věkové rozložení respondentů

Tabulka č. 3 charakterizuje respondenty z hlediska nejvyššího ukončeného vzdělání. Téměř polovina všech respondentů má úplné středoškolské vzdělání s maturitou. Druhý nejvyšší podíl mají senioři s neúplným středoškolským vzděláním (výuční list).

Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?		
	Počet	Procenta
Základní	17	6,8
Bez maturity	69	27,6
S maturitou	118	47,2
Vysokoškolské	46	18,4
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 3 : Nejvyšší ukončené vzdělání

80 % oslovených respondentů je v penzi, 14 % respondentů si stále přivydělává.

Pracujete nebo jste v důchodu nebo si přivyděláváte při penzi?		
	Počet	Procenta
Jsem v důchodu	200	80,0
Pracuji	15	6,0
Jsem v důchodu a přivydělávám si	35	14,0
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 4: Ekonomická aktivita respondentů

V druhé fázi výzkumu byl proveden hloubkový rozhovor se dvěma respondenty. Kritériem výběru byl v této fázi opět věk nad 60 let a dále skutečnost, že se respondent cíleně vzdělává.

Základní charakteristika obou účastníků rozhovoru:

1. RESPONDENT

–pohlaví: žena

–věk: 66 let

–ekonomická aktivita: v důchodu (od ledna 2012)

–dosažené vzdělání: 2x střední odborná škola s maturitou (dnes úroveň titulu DiS.)

–předchozí zaměstnání: porodní asistentka (30 let), bankovní referentka, sekretářka ředitele

–současné vzdělávací aktivity: Univerzita 3. věku – 1. ročník 2. lékařské fakulty UK v Motole (všeobecné lékařství), začátek školní rok 2011/ 2012 (podzim)

2. RESPONDENT

–pohlaví: muž

–věk: 60 let

–ekonomická aktivita: v důchodu (předčasný starobní důchod)

–dosažené vzdělání: střední odborná škola s maturitou (strojní průmyslová škola)

–předchozí zaměstnání: poštovní doručovatel, pracovník informačního střediska, ČSAD, řidič (letišť)

–současné vzdělávací aktivity: zájem o problematiku psychologie a dobrovolnictví (cca 3 roky), jednorázové kurzy související s danou problematikou (z poslední doby: Německo-Pasov, 1 měsíc – projekt mezigeneračních domů, Dánsko) a studium odborné literatury

10. ETICKÉ DIMENZE VÝZKUMU

Vzhledem k povaze výzkumného šetření a charakteru získaných informací je třeba řešit i etické otázky výzkumu (Hendl, 2008, s. 153-154). Etika výzkumu byla zajištěna vytvořením vhodných podmínek a dodržením všech obecných etických principů.

Etické otázky a dodržování etických principů hraje ve společenskovedním výzkumu velice důležitou roli. Vzhledem k řadě různorodých standardů a doporučení, která nemají zcela jednotnou formu a jednotné použití, dochází často k situaci, kdy výzkumník řeší v souvislosti s právě vznikajícím a zcela specifickým výzkumem řadu etických dilemat. Vždy platí, že výzkumník musí přihlédnout ke zvláštnostem konkrétního výzkumu.

Mezi základní etická pravidla patří (tamtéž, s. 153):

- získání informovaného souhlasu (osoba je informována o okolnostech výzkumu)
- svoboda odmítnutí (možnost kdykoliv ukončit svoji účast)
- anonymita účastníků
- emoční bezpečí
- zatajení cílů a okolností výzkumu (pouze pokud je to bezpodmínečně nutné, informovat dodatečně)

Získané informace jsou anonymní, důvěrné a budou použity pouze pro účely tohoto šetření. Respondenti pro telefonické dotazování byli osloveni dle principu náhodného výběru na základě dobrovolné účasti. Každý respondent byl na začátku hovoru seznámen s tématem šetření, ujištěn o důvěrnosti získaných dat.

Účastníci hloubkového rozhovoru byli seznámeni s cílem, průběhem i zásadami celého rozhovoru (zachycení záznamu na diktafon, možnost neodpovědět na otázku, možnost odstoupení z diskuse) a oba účastníci s výzkumem souhlasili (zdokumentováno na záznamu z diktafonu).

Rozhovor byl veden v příjemné atmosféře a vzhledem k vyjádřením respondentů na konci rozhovoru jsem si jista, že nedošlo k žádné psychické újmě. Paní Z. ocenila, že se někdo zajímá o to, jak senioři vnímají vzdělávání, a přestože zprvu váhala, zdali se má zúčastnit, je velice ráda že přišla, protože rozhovor byl velice zajímavý, příjemný a obohacující.

Z mé strany výzkumníka jsem nebyla konfrontována s žádnými většími problémy etického charakteru.

Jediné dilema pro mne představovalo rozhodnutí, zda rozhovor nahrávat na diktafon tak, že o tom účastníky předem informuji nebo nahrávat rozhovor skrytě - bez vědomí účastníků. Zvolila jsem variantu, kdy jsem účastníky o pořízení zvukového záznamu informovala před začátkem diskuse.

Již v průběhu rozhovoru bylo zřejmé, že na paní Z. má diktafon spíše negativní vliv. Před začátkem nahrávání byla otevřenější a její vyjadřování výrazně uvolněnější. Během nahrávané diskuse se její projev změnil. Několikrát chtěla něco říci, reagovat na slovní projev druhého účastníka ve chvíli kdy mluvil, ale s gestem ukazujícím na diktafon se zarazila. Ve chvílích, kdy byla požádána o odpověď, jsem měla pocit, že se snaží vyjadřovat spisovně, srozumitelně, v rozvinutých větách. Její odpovědi byly směřovány spíše diktafonu než mně. Snažila jsem se na diktafon neupozorňovat, dávat zpětnou vazbu a udržovat oční kontakt tak, abych odvedla její pozornost, případně (ve chvíli kdy na něj sama upozornila) zdůraznit, že záznam je pouze pro mé osobní potřeby – abych si nemusela každou odpověď zaznamenávat a mohla se více věnovat rozhovoru. Částečně se mi časem povedlo pozornost paní Z. od diktafonu odvést, avšak po jeho vypnutí jsem si u ní všimla „úlevy“ a opět uvolněnějšího projevu.

Během tohoto rozhovoru jsem tedy byla vystavena dilematu, zda rozhovor nahrávat otevřeně nebo skrytě. Zvolila jsem dle mých prvotních názorů etičtější variantu - účastníky pravdivě informovat. Na základě provedeného rozhovoru se však domnívám, že v mnoha situacích může být skryté pořízení záznamu pro výzkum daleko cennější i za cenu určitého porušení principu informovanosti. Pokud je však tento postup pro výzkumníka nevyhnutelný, domnívám se, že tato skutečnost měla být vyvážená zvláště pečlivým zajištěním stoprocentní anonymity všech zúčastněných.

11. ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ ZÍSKANÝCH DAT

Prvotní fází při zpracování získaných dat pro mne představovala jejich organizace, tedy roztřídění, uspořádání a redukce.

V rámci telefonického dotazování to znamenalo převést nejprve získané údaje do tabulkového editoru. K analýze datového souboru a k formulaci uvedených závěrů byly použity statistické a analytické nástroje SPSS (Statistical package for social sciences). V sestaveném dotazníku se vyskytovalo 17 otevřených otázek. Tento typ otázek byl zpracováván metodou otevřeného kódování (Švaříček, Šedřová 2007, Punch 2008, Hendl, 2008).

Kódování znamená rozkrývání dat se zřetelem k jejich interpretaci a konceptualizaci. Strauss a Corbinová rozlišují při práci s textem tři procedury – otevřené, selektivní a axiální kódování. Tyto procedury představují různé způsoby, jak je možné zacházet s textovým materiálem a výzkumník mezi nimi může přecházet dle své potřeby (Hendl, 2008, s. 247).

Konkrétní ukázkou kódování v tomto výzkumu ilustruje příloha č. 3. Jednotlivé odpovědi respondentů představovaly jednotky, kterým byl přidělen kód, tedy označení, které vystihuje určitý typ odpovědi. Při volbě kódu jsem se vždy zaměřovala zejména na to, jaké téma odpověď prezentuje. Samozřejmě se stávalo, že odpověď respondenta pokrývala více klíčových témat, a proto byly takové jednotky označeny současně více kódy. Každému kódu byl přiřazen jak název, tak číslo, aby bylo možné podle vytvořeného klíče rychle a efektivně získaná data zpracovat a zanalyzovat. Ačkoliv je úskalí, jež provázejí kódování celá řada, největší problém pro mne představovala snaha udržet si objektivní postoj a vyhnout se vlastním intuitivním dedukcím. Díky detailní práci s textem jsem mohla přesně vysledovat, která témata se v odpovědích vyskytují, a během kódování jsem si rovněž vyznačovala odpovědi, které nejlépe dané kategorie ilustrují nebo které pro mne byly něčím výjimečné či překvapující. Jako zobrazovací prostředky jsem v tomto případě použila tabulky a grafy.

Data z rozhovoru jsou ve formě textu - přepisu rozhovoru. Výchozím bodem se stala audionahrávka z diktafonu, kterou jsem na základě poslechu zpomaleného záznamu přepisem transformovala do textového dokumentu. Transkripce pro mne představovala nejnáročnější část zpracovávání získaných dat. Materiál byl velice rozsáhlý a kromě přepisu rozhovoru obsahoval také moje poznámky, připomínky a postřehy z pozorování v průběhu celého rozhovoru. Rozhovor jsem zpracovávala metodou otevřeného kódování, avšak oproti výsledkům telefonického dotazování je tato část deskriptivního charakteru.

12. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Vzhledem k dvojí využití metodologii se domnívám, že je vhodné podat výsledky jednotlivých částí výzkumu diferencovaně. Jednotná interpretace by mohla mít za následek porovnávání obou částí výzkumu mezi sebou, což by vzhledem k rozdílným epistemologickým předpokladům jednotlivých metodologií a odlišnosti jejich závěrů nebylo žádoucí.

12.1 Výsledky telefonického dotazování

Telefonické dotazování přineslo řadu cenných informací poodhalujících vnímání vzdělávání, postoje seniorů, hlavní oblasti zájmu seniorů a mnoho dalšího. Následující kapitola je tedy vyhodnocením vybraných dat, která byla získána. Data budou organizována v pořadí jednotlivých dílčích cílů.

Závěry k DC 1: Jaké postoje senioři ke vzdělávání zaujmají

Jaký máte postoj ke vzdělávání v seniorském věku? (N=250)

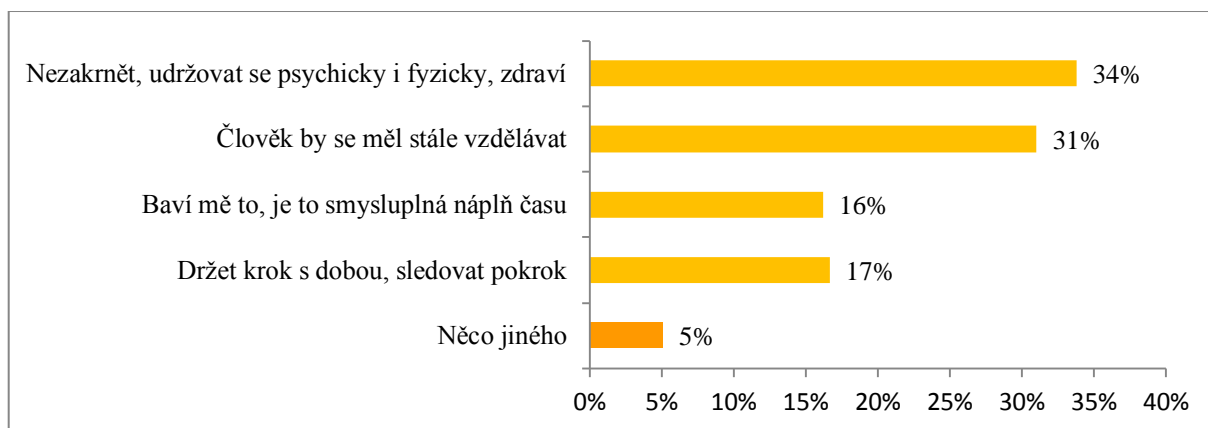
	Počet osob	Procenta
Mám pozitivní postoj	216	86,4
Mám negativní postoj	22	8,8
Mám neutrální postoj	12	12,0
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 5: Postoj ke vzdělávání v seniorském věku

Z výsledků telefonického dotazování vyplývá, že většina seniorů chápe vzdělání a vzdělávání se v seniorském věku jako pozitivní jev (86,4 %). K otázce, proč tomu tak je, poskytuje zajímavá zjištění graf č. 3b, graf č. 4b potom zachycuje nejčastější důvody negativních postojů. Údaj v závorce vyjadřuje počet respondentů, kteří na otázku odpovídali.

Pozitivní vztah ke vzdělávání mají spíše ženy. Věk, místo ani velikost místa bydliště vztah ke vzdělávání neovlivňuje.

Proč máte pozitivní postoj ke vzdělávání? (N=216)

Graf č. 3b: Důvody pozitivního postoje ke vzdělávání v seniorském věku

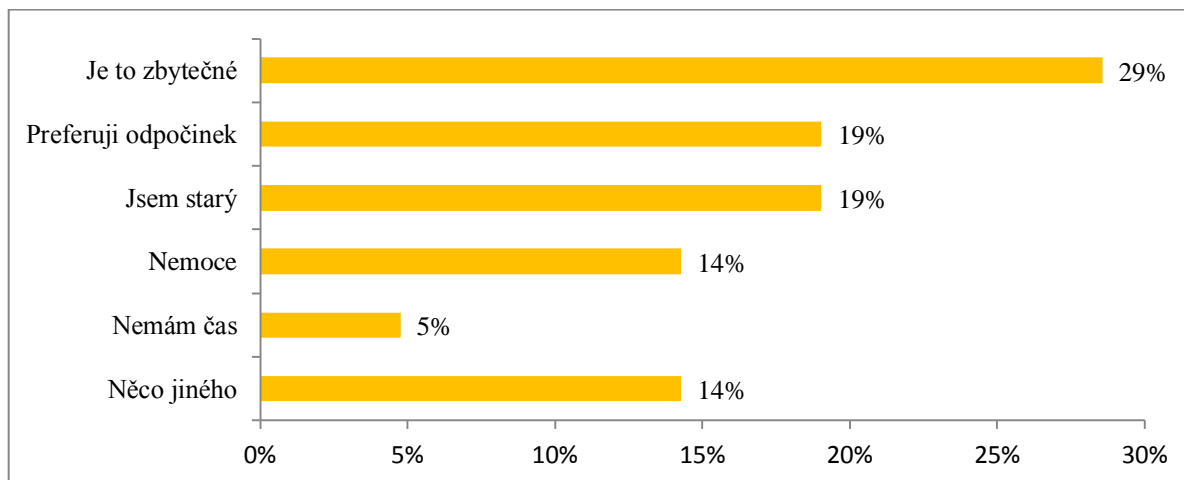
Třetina seniorů chápe vzdělávání se především jako nástroj jak se udržet co nejdéle fyzicky i psychicky fit a zdravý. Domnívám se, že tento fakt přímo souvisí se sebezpojetím a sebevědomím seniora, které je přímo úměrné míře jeho autonomie a soběstačnosti.

Téměř třetina seniorů uvedla, že člověk by se měl neustále vzdělávat, přestože nebyli schopni uvést konkrétní důvod. To napovídá, že vzdělání je mezi seniory chápáno obecně jako hodnota a vyjádření určité kvality bez ohledu na získanou sumu vědomostí, dovedností a znalostí (viz kapitola 2.2.2 – vymezení základních pojmů).

Shodně po 15 % potom získala vyjádření seniorů týkající se vzdělávání v kontextu volnočasových aktivit a vzdělávání jako nástroje udržení kontaktu s celospolečenským vývojem. Schopnost udržet kontakt se zbytkem společnosti skrze přehled o aktuálním dění byl seniory zmiňován často i v jiných souvislostech a ukazuje tak na stěžejní důležitost informační funkce vzdělávání.

Důležitost vzdělávání se ve volném čase je jasným důsledkem změny životního programu seniora, podstatných změn v náplni všedního dne a změn sociálního statusu, které může vzdělávání se částečně brzdít, mírnit.

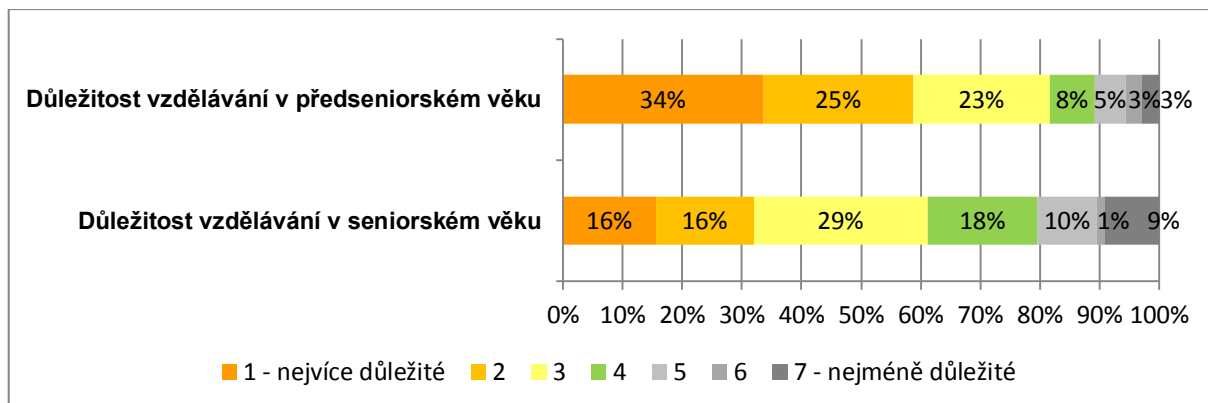
Proč máte negativní postoj ke vzdělávání? (N=21)

Graf č. 4b: Důvody negativního postoje ke vzdělávání v seniorském věku

Z odpovědí respondentů, kteří mají ke vzdělávání v seniorském věku negativní postoj, je patrné, že zhruba třetina seniorů hodnotí vzdělávání v tomto období jako neužitečné (29 %) a nevidí tedy důvod, proč se mu věnovat. Dalšími významnými kategoriemi jsou odpovědi odvolávající se na stáří, nemoci a také preskriptivní výrok, že senior by měl odpočívat. Z toho plyne, že část seniorů ve zkoumaném vzorku si nespojuje vzdělávání s tímto obdobím lidského života a neuvažuje o alternativních možnostech vzdělávání ve chvílích, kdy senior pociťuje nějaké omezení (fyzické, psychické atd.). Velice zajímavý je fakt, že téměř 20 % těch seniorů, kteří mají negativní postoj ke vzdělávání, uvádí jako důvod preferenci odpočinku. Vzdělávání tedy může být chápáno i jako aktivita, ke které už řada seniorů nemá dostatek fyzických či psychických sil.

Jak důležité je pro vás vzdělávání? (N=250)

Graf č. 5b: Důležitost vzdělávání v předseniorském a seniorském věku

Zajímavé údaje poskytuje graf č. 5b, který mapuje srovnání subjektivního vnímání významu vzdělávání v seniorském věku oproti vzdělávání v předseniorském věku – tedy v ekonomicky aktivním období člověka. Ukazuje se, že důležitost sebevzdělávání s rostoucím věkem klesá. Zatímco nejdůležitější (hodnocení 1 na stupnici 1 až 7) bylo vzdělávání v aktivním životě pro jednu třetinu lidí (34 %), v seniorském věku (tentýž vzorek) je to o polovinu méně (16 %). Naprosto nedůležité bylo vzdělávání se pro 3 % lidí v rámci aktivního života, v seniorském věku je to 3krát více (9 %). Tento výsledek dokládá fakt, že v našich podmínkách je vzdělávání akcentováno převážně v souvislosti s profesní dráhou člověka a o poznání menší význam je připisován jeho kulturnímu a seberealizačnímu rozměru.

Závěry k DC 2: Do jaké míry se senioři vzdělávají

Řekl/a byste, že vy osobně využíváte nějakou formu vzdělávání, ať již se jedná o školy pro seniory, kluby, četbu a podobně?

	Počet osob	Procenta
Ano	185	74,0
Ne	65	26,0
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 6: Nakolik se senioři vzdělávají

Celých 74 % oslovených seniorů uvádí, že se věnují nějaké formě vzdělávání. V tomto ohledu sem zahrnujeme všechny formy vzdělávání.

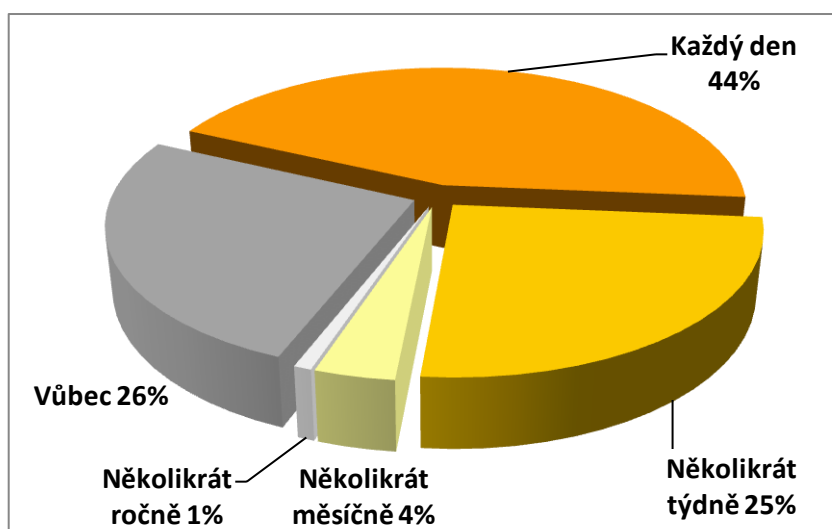
Kdyby byla v okolí vašeho bydliště možnost navštěvovat školu, vzdělávací centrum pro seniory, využila byste této možnosti?

	Počet osob	Procenta
Ano	87	34,8
Ne	163	65,2
Celkem	250	100,0

Tabulka č. 7: Zájem o vzdělávací instituce pro seniory

Zájem navštěvovat vzdělávací centra podporuje 35 % seniorů. Na druhou stranu jasně vidíme, že 65 % seniorů nemá zájem věnovat se vzdělávání organizovaně prostřednictvím školy či specializovaného centra a dávají tak jednoznačně přednost neformálnímu a samostatnému studiu.

Jak často se záměrně věnujete vzdělávání se? (N=250)

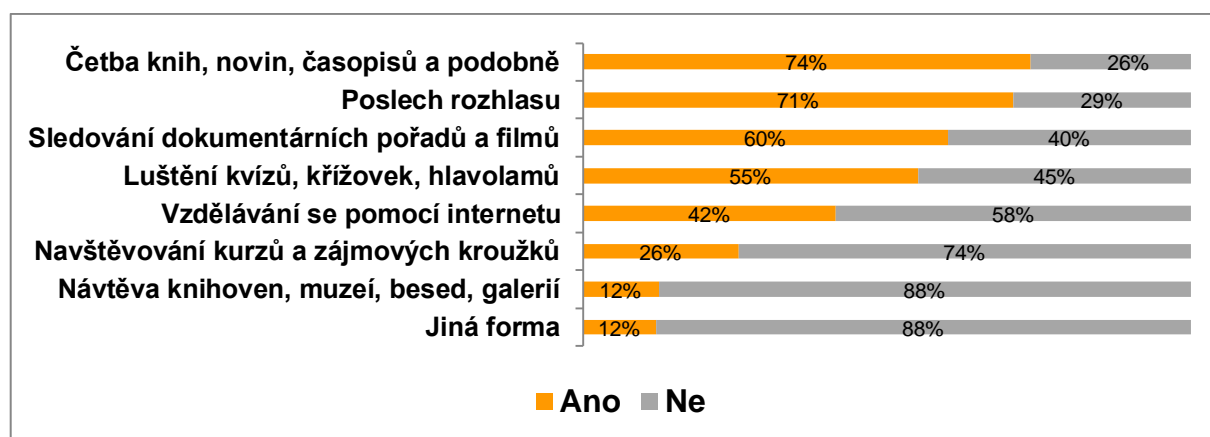

Graf č. 6b: Frekvence vzdělávání

Otázka „jak často se záměrně věnujete vzdělávání“ byla cíleně formulována tak, aby vyloučila neuvědomované vzdělávání se, které se uskutečňuje skrze každodennost. Alespoň jednou týdně se nějaké formě vzdělávání záměrně věnují více než dvě třetiny (69 %) seniorů. Žádné formě vzdělávání se nevěnuje čtvrtina seniorů (26 %).

Závěry k DC 3: Jakým způsobem, v jaké formě a v čem se senioři vzdělávají

Jaké formy vzdělávání využíváte? (N=250)

Graf č. 7b: Využívané formy vzdělávání

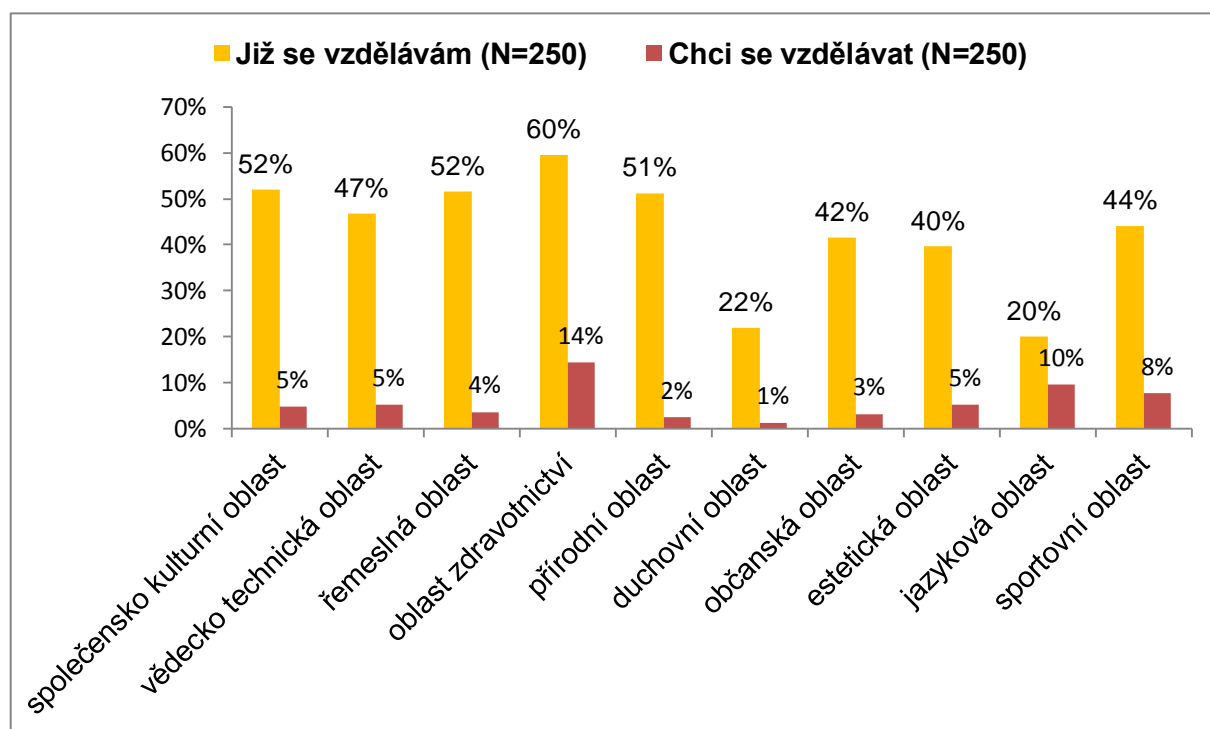
Z průzkumu vyplývá, že nejoblíbenější formou vzdělávání je četba, kterou využívá 74% seniorů. Následuje poslech rozhlasu a sledování naučných pořadů v televizi. Vzdělávání pomocí internetu využívají 4 senioři z 10 (42 %), vzdělávací kurzy navštěvuje přibližně čtvrtina seniorů (26 %). To opět podporuje dojem, že většina seniorů dává přednost samostudiu před organizovanými vzdělávacími aktivitami.

Dalšími zmiňovanými formami vzdělávání potom byly například diskuse s mladými nebo ze subjektivního hlediska inteligentními a vzdělanými jedinci či obecně skrze styk s lidmi. Dále například odborné kurzy v zaměstnání nebo cestování.

K využívání nějaké formy vzdělávání dochází opět spíše u žen (8 z 10, zatímco muži 6 z 10), avšak není ovlivněno ani věkem ani nejvyšším dosaženým vzděláním. Též nelze prohlásit, že v nějakém kraji se senioři vzdělávají více, stejně tak platí, že senioři se vzdělávají bez ohledu na velikost obce, ve které žijí.

Knihovny, muzea, besedy a přednášky však navštěvují významně více senioři z obcí nad 100.000 obyvatel (7 z 10, oproti 3 z 10 u menších měst). Nejméně se zúčastňují těchto aktivit senioři z obcí do 500 obyvatel, kde je to jen každý druhý. Tento fakt dle mého názoru souvisí s dostupností kulturních a vzdělávacích aktivit.

V jaké oblasti se vzděláváte? (N=250)

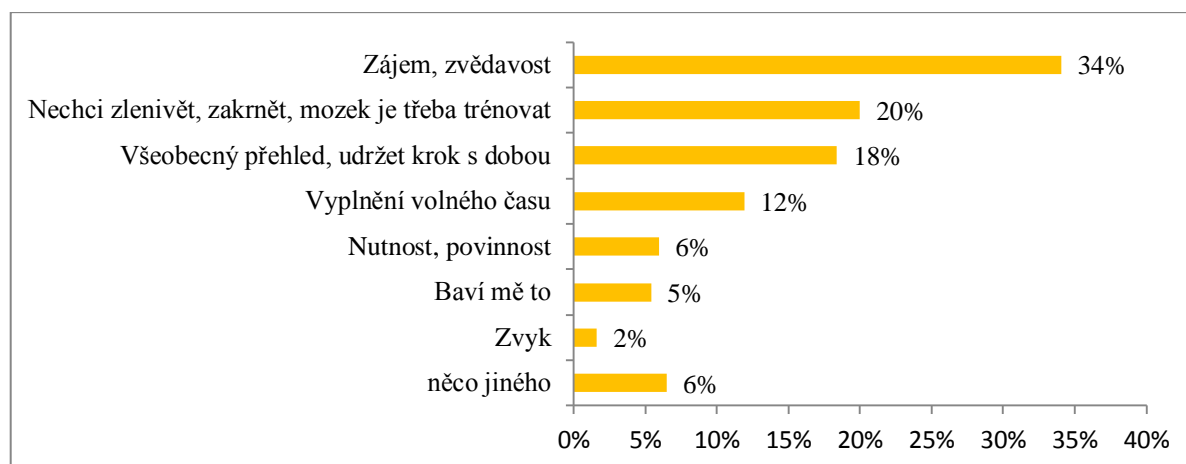

Graf č. 8b: Oblast vzdělávání

Nejžádanější oblast vzdělávání je oblast zdravotnictví, která zajímá 6 z 10 seniorů. Pravděpodobnou příčinou jsou výraznější změny zdravotního stavu, které sénium nezřídka provázejí. Tato oblast tak zahrnuje mimo jiné sbírání informací o vlastní nemoci, zdravotním stavu, zdravém životním stylu a možnostech kompenzace fyzických i psychických deficitů. Z dalších oblastí vzdělávání byla několikrát zmíněna oblast ekonomiky a financí. Respondenti uváděli mnoho rozličných aktivit, kterým by se chtěli věnovat. Namátkou jmenujme např. často zmiňovanou touhu naučit se pracovat s počítačem (není tedy pravdou, že senioři se vyhýbají moderním technologiím a nemají o ně zájem).

Závěry k DC 4: Důvody proč se senioři vzdělávají a proč se nevzdělávají

Proč se vzděláváte, co vás k tomu vede? (N=185)

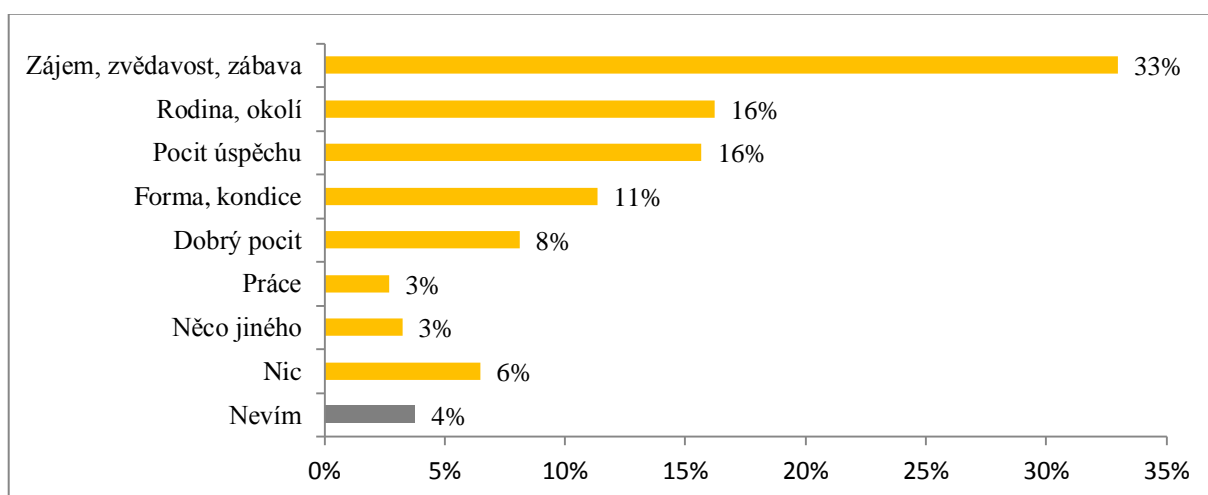
Graf č. 9b: Co vás vede k tomu, že se vzděláváte

Graf č. 9b se pokouší odpovědět na otázku, z jakých důvodů se senioři vzdělávají. Více než třetinu (34 %) seniorů v tomto směru motivuje jejich přirozený zájem o dění ve společnosti, zvědavost, touha po nových informacích. Druhým nejčastěji zmiňovaným důvodem je touha udržet si všeobecný rozhled, snaha držet krok s dobou a tedy i kontakt s děním v neustále se proměňující společnosti (18 %). Tyto dvě kategorie odpovědí jsou spolu úzce provázány a řada seniorů odpovídala kombinací obou. Stejně procento seniorů (18 %) vnímá vzdělávání jako významný prostředek udržení zejména psychické kondice, která je nezbytnou podmínkou pocitu soběstačnosti, duševního zdraví a z nich plynoucího sebevědomí. Více než desetina oslovených osob potom uvádí, že vzdělávání pro ně představuje smysluplnou variantu vyplnění volného času. Zajímavý může být v tomto směru fakt, že pro zhruba 2 % seniorů jsou vzdělávací aktivity natolik propojeny s jejich životním stylem, že je vnímají už jako prostý zvyk, který je nijak zvlášť neobohacuje, avšak neustále v něm pokračují.

Máte nějaký cíl ve vzdělávání, kterého chcete dosáhnout? (N=185)

Na tuto otázku odpovědělo plných 86 % vzdělávajících se respondentů, že nemají žádný pragmatický cíl, ke kterému by své aktivity směřovali, ale na druhou stranu si dle dalších odpovědí uvědomují, že jim vzdělání něco přináší v osobnostní rovině. Není potom překvapením, že řada seniorů má problémy s motivací ke vzdělávání a sebezdokonalování. Zbytek respondentů uvádělo nejčastěji jako cíl obecně snahu porozumět dění ve společnosti, svému okolí a rodině a touhu zdokonalit se ve zvoleném oboru. Celkem 12 % seniorů by se rádo naučilo ovládat počítač.

Co vás motivuje, co vás povzbudí k další činnosti? (N=185)

Graf č. 10b: Co vás motivuje

Většinu seniorů (33 %) motivuje vlastní zvědavost a zájem o nové. V tomto směru je zajímavé zjištění, že v rámci rodiny a okolí (16 %) jsou senioři velice často motivováni zejména vlastními vnoučaty. Děti jsou velice zvědavé a pokládají řadu otázek. Pro seniora je velice důležité, aby byl pro mladou generaci zdrojem informací, a řadě z nich dělá velice dobře, pokud jsou svým okolím - a zejména právě vnoučaty, hodnoceni jako lidé znalí, mající přehled, schopní zodpovědět řadu otázek. Dobrý pocit sám ze sebe, pocit úspěchu a chvíle kdy se „cítím chytrý“ jsou silným hnacím motorem pro čtvrtinu dotázaných. Vzdělávání tak přináší nejen nové znalosti a dovednosti, ale v mnoha případech spíše pocit uspokojení a seberealizace.

Pro ilustraci uvádím, některé z odpovědí:

„Dobrý pocit pokud něčemu rozumím nebo mohu někomu poradit nebo když mi vnouček polichotí, že něčemu rozumím.“

„Když potkám nějakého hlupáka, který se neumí vyjádřit, nechci takhle žít.“

„Vidina nudy. Co bych dělala? Když mi dojdou křížovky nebo mám přečtenou knížku, jdu koupit další!“

„Vnoučata, která se ptají na spoustu věcí, abych byla schopná jim odpovědět...“

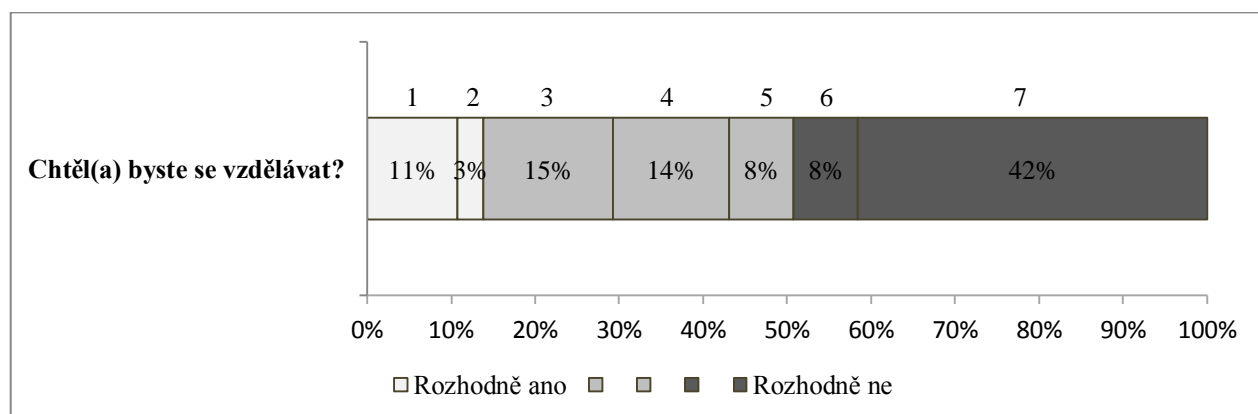
Můžete prosím uvést, proč se nevzděláváte, resp. proč nevyužíváte některou z forem vzdělávání uvedených dříve? (N=65)

65 osob (26 % respondentů z celkového počtu 250) uvedlo, že se nevzdělávají žádnou formou. Nejčastější příčinou byly zdravotní důvody (23 %), nedostatek času (např. péče o nemocného manželského partnera, zaměstnání, pomoc s hlídáním vnoučat apod., 34 %), ale i nedostatek zájmu a absence potřeby vzdělávat se (23 %). Překvapivým údajem pro mne byly odpovědi dvou respondentů, kteří uvedli, že jsou sami natolik vzdělaní, že pro ně účast ve vzdělávacích programech pro seniory zcela pozbývá smyslu. Je proto zajímavé zamyslet se také nad možnostmi osob s velmi vysokým dosaženým vzděláním.

„Protože jako bývalý profesor na ČVUT se vzdělávám sám, z vlastní iniciativy a chodit někde na přednášky nechci, asi by to bylo těžko pro mě přínosem, spíše já bych mohl být tím přednášejícím.“

„Protože na kurzech a ve školách pro seniory přednášejí většinou lidé nižšího vzdělání, takže by to jen těžko bylo pro mě přínosné. Naopak já sama působím jako přednášející v mezinárodních projektech v rámci Erasmu.“

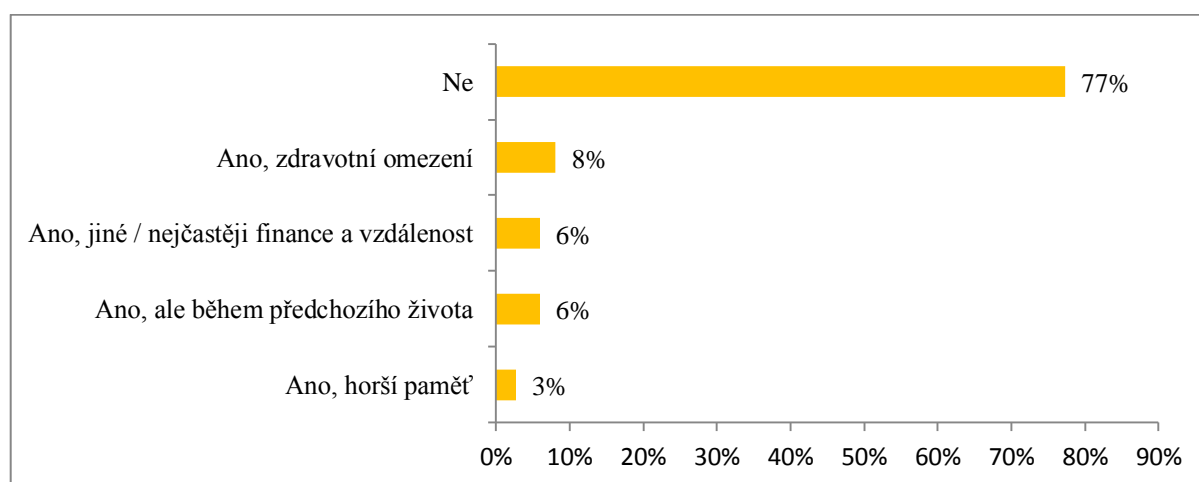
Chtěl/a byste se vzdělávat? (N=65)

Graf č. 11b: Chtěl/a byste se vzdělávat

Pomocí tohoto grafu zjišťuji míru ochoty vzdělávat se u respondentů, kteří se nevzdělávají. Respondenti měli svoji chuť vzdělávat se vyjádřit pomocí stupnice 1-7, přičemž 1 znamená rozhodně ano a 7 rozhodně ne. Pro interpretaci jsem rozdělila odpovědi na 3 homogenní skupiny. První skupina je tvořena respondenty, kteří odpověděli 1 a 2, tj. ti, kteří se chtějí vzdělávat. Druhá skupina byla reprezentovaná odpověďmi 3, 4 a 5, tj. skupina bez vyhraněného názoru. Poslední skupina byla založena na odpovědi 6 až 7, tj. skupina, která není ochotná vzdělávat se. Z grafu je zřejmé, že 50 % patří do třetí skupiny. Pouze 14 % seniorů spadá do první skupiny. Z toho jasně vyplývá, že mezi seniory, kteří se nevzdělávají dominuje neochota na tom cokoli změnit.

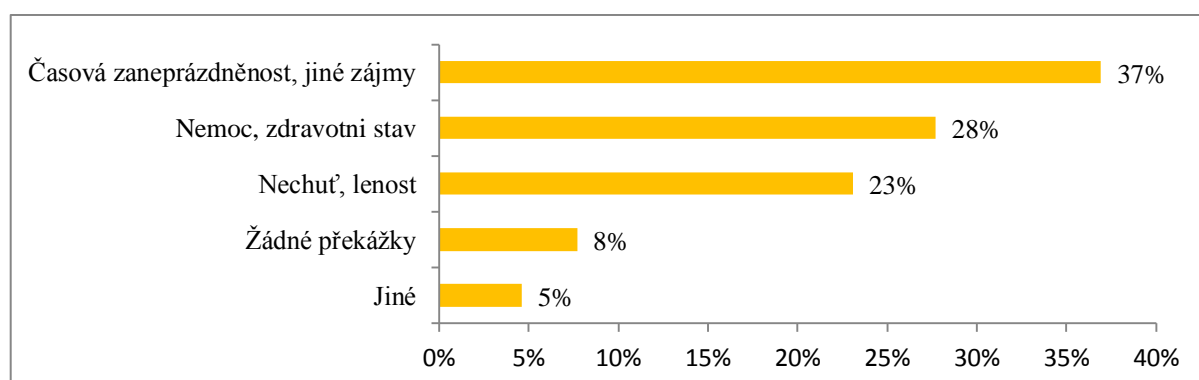
Musíte nebo musel/a jste překonávat nějaké obtíže v souvislosti se vzděláváním v seniorském věku? (N=185)

Graf č. 12b: Překonávání obtíží v souvislosti se vzděláváním v seniorském věku

Plných 77 % seniorů z těch, kteří se vzdělávají, odpovědělo, že žádné obtíže překonávat nemuseli. Celkem 8 % se vyjádřilo, že musejí překonávat obtíže spojené se zdravotními omezeními. Po 6 % získala vyjádření, že museli překonávat obtíže nikoliv během seniorského věku, ale během předchozího života (např. nesměli studovat) a jiné – nejčastěji finanční problémy a nedostupnost z hlediska vzdálenosti. 3 % lidí překonávají obtíže související se zhoršující se pamětí.

Co vám brání ve vzdělávání se? Jakým překážkám čelíte? (N=65)

Graf č. 13b: Bariéry ve vzdělávání

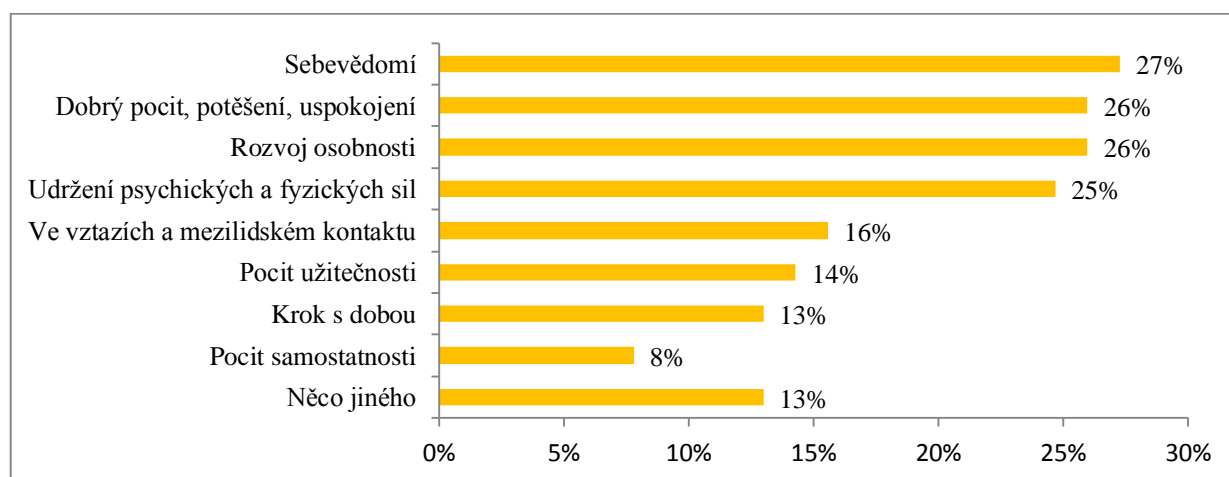
Více než 37 % nevzdělávajících se respondentů podle jejich slov brání časová zaneprázdněnost či jiné zájmy (kvůli kterým nemají čas se vzdělávat). Pro téměř třetinu seniorů je potom překážkou jejich nepříznivý zdravotní stav. Skoro pětina seniorů se nevzdělává kvůli vlastní nechuti nebo jen lenosti, avšak nepocítují žádné vnější bariéry. Vedle vnějších bariér jsou tedy nezanedbatelné i bariéry vnitřní – motivace, zájem, aktivní přístup. 8 % oslovených seniorů uvedlo, že nečelí žádným překážkám, je tedy možné se důvodně domnívat, že i u této skupiny jsou bariéry spíše vnitřního charakteru.

Závěry k DC 5: Co jim vzdělávání se přináší, jak se cítí, jak jim pomáhá v životě

Cítíte se nyní, když se vzděláváte jinak? (N=185)

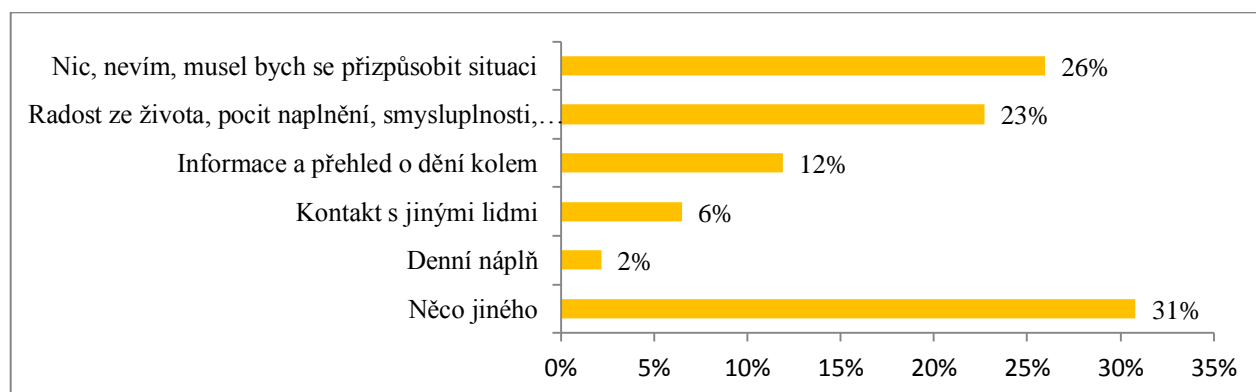
Přibližně 55 % osob se cítí úplně stejně jako předtím, než se začali vzdělávat. Lépe se potom cítí 42 % osob. Naopak hůře se cítí 4 % seniorů, a to zejména z důvodu zhoršující se paměti, kterou subjektivně vnímají velice negativně.

V čem konkrétně se cítíte lépe? (N=77)

Graf č. 14b: V čem konkrétně se cítíte lépe

Co byste ztratil/a, kdybyste se z nejrůznějších důvodů jako je zdraví, finance nemohl/a dále vzdělávat? (N=185)

Graf č. 15b: Co byste ztratil/a kdybyste se nemohl/a dále vzdělávat

Graf č. 14b odpovídá na otázku, co seniorům vzdělávání přináší. Z grafu je zřejmé, že všeobecný přehled, samostatnost a krok s dobou přináší seniorovi sebevědomí, pocit samostatnosti, uspokojení, seberozvoje i pocit užitečnosti. Vzdělávání chápou senioři jako prostředek k udržení psychických i fyzických sil, které jsou rovněž zdrojem uspokojivého sebepojetí.

Graf 14b ilustruje pomocí jiné otázky v podstatě tytéž skutečnosti. Čtvrtina seniorů vyjadřuje k nemožnosti dále se vzdělávat spíše pasivní stanovisko. Domnívám se, že tento druh postojů prostupuje prakticky všechny oblasti života v séniu. Starý člověk „skládá zbraně“ a s nastalou situací se smiřuje, adaptuje se na ni. Řada seniorů se vyjádřila v tom smyslu, že nemožnost se dále alespoň nějakým způsobem vzdělávat by pro ně představovala konec všeho, praktickou smrt.

12.2 Výsledky hloubkového rozhovoru

Smyslem hloubkového rozhovoru bylo hlouběji pochopit, jak senioři vnímají své vzdělávání: jaké mu připisují významy, co pro ně znamená a jak je zakotveno v jejich životě. Průběh rozhovoru byl pojat poměrně otevřeně, protože se domnívám, že i sledováním témat, na které se senioři zaměří, které sami vyberou a volně se o nich rozhovoří, může napovědět o jejich hodnotách, životním stylu, postojích (první dílčí cíl) ve vztahu k tématu výzkumu (přepis rozhovoru – viz příloha č. 5). Základní strukturu rozhovoru však představovaly okruhy (viz příloha č. 2), jež jsem pracovně nazvala: cesta ke vzdělávání (přibližně odpovídá druhému a třetímu dílčímu cíli výzkumu), postoje okolí a socializační funkce vzdělání v senu, motivace ke vzdělávání (čtvrtý dílčí cíl), pocity seniorů v kontextu vzdělávání v senu (pátý dílčí cíl). Oba účastníci rozhovoru byli velice komunikativní a vstřícní. Jediným problémem bylo, že zejména pan M. se velice často odchyloval od položené otázky, hovor se potom stával rozvleklým a musela jsem ho tedy usměrňovat. Při analýze hloubkového rozhovoru jsem stejně jako u telefonického dotazování využila metodu otevřeného kódování a studie má převážně deskriptivní charakter. V následující tabulce tedy uvádím přehled témat, otázek a kódů, se kterými jsem pracovala:

<u>TÉMA</u>	<u>OTÁZKA</u>	<u>KÓD</u>
1. Cesta ke vzdělávání	Proč jste si vybral(a) tento obor?	a) Předchozí profese b) Životní události
	Věnoval(a) jste se se této tématice v průběhu předchozího života?	a) Ano, profese b) Ano, na základě životních událostí
2. Postoje okolí a socializační funkce vzdělávání	Chodíte do kurzu sám(a) nebo s někým (kamarád, známý)?	a) Sám(a)
	Ví rodina o Vašich aktivitách? Jaký je jejich postoj?	a) Ano, pozitivní postoj b) Ano, postoj pro mne není důležitý

	Jak to vnímá okolí?	a) Pozitivní postoj b) Negativní postoj c) Postoj pro mne není důležitý
3. Motivace ke vzdělávání	Co se Vám na této aktivitě (ne)líbí?	
	Máte aktuální cíl, kterého chcete dosáhnout?	a) Ano b) Ne
	Musel(a) jste překonávat nějaké překážky (v souvislosti se vzděl. v senu)?	a) Ne
	Měla(a) jste z něčeho obavy? Potvrdili se?	a) Ne
	Co Vás povzbudí k další činnosti?	a) Pozitivní zpětná vazba b) Vyplnění volného času
4. Pocity seniorů v kontextu vzdělávání v senu	Cítíte se nyní jinak? V Čem?	a) Ne, stejně b) Ano
	Pomáhá Vám vzdělávání se nějak v každodenním životě?	a) V každodenním životě spíše ne b) Aktivizační funkce c) Schopnost vyznat se v situacích

Tabulka č. 8: Přehled témat, otázek a kódů

První okruh „cesta ke vzdělání“ je charakterizován otázkami:

Jak jste se ke vzdělávání dostala(a)? vlastní nápad, někdo jiný...

Proč jste si vybral(a) tento obor?

Věnovala(a) jste se této tématice/ oboru v průběhu předchozího života? Jak? Pokud ne – co Vás k tomu vedlo nyní?

Oba účastníci shodně uvedli, že impuls ke vzdělávání se vyšel přímo od nich samotných, nikoliv zvenčí. Paní Z. začala navštěvovat Univerzitu třetího věku na podzim loňského roku, přestože v té době byla ještě zaměstnaná a do důchodu nastupovala až v lednu letošního roku. Uvědomovala si, že zanedlouho již pracovat nebude a věděla, že tematika, kterou se nyní zabývá na U3V, je jí nejbližší. Protože je podle svých slov zvědavé povahy a pouze péče o domácnost a manžela by ji vnitřně nenaplňovala a nudila by se, rozhodla se pokračovat v obnovování svých poznatků v oboru, kterému se věnovala prakticky celý život a o který se zajímala a stále zajímá. Přestože se specializovala na obor gynekologie porodnictví, uvítala možnost studovat na U3V všeobecné lékařství, chápe to jako možnost rozšíření poznatků i z dalších oblastí. Momentálně ji velice zaujala genetika.

Pan M. se k hlubšímu zájmu o obor psychologie a dobrovolnictví dostal spíše na základě životní krize, kterou v tomto případě představovaly dva problematické rozpady vztahů. Opakovaná životní krize v něm probudila touhu po poznání příčin. Ačkoliv již od mládí tíhl spíše k humanitním oborům, podle jeho slov nebylo v době, kdy se rozhodoval o budoucí profesní kariéře, zvykem, aby chlapci navštěvovali humanitní odvětví, a navíc zde byl patrný vliv rodičů. Ačkoliv měl zájem o psychologii v hlavě již delší dobu, možnost věnovat se tomuto zájmu naplno přišla až ve chvíli, kdy vstoupil do důchodu a odpadly mu dennodenní povinnosti, kvůli kterým člověk během produktivního života své zájmy a koníčky odkládá (práce, rodina).

„...protože vlastně ten život nezačíná ve 40, ale v 60, protože ony se přehlíží povinnosti, když člověk má rodinu, práci, tak toho moc nestihne. Pořád si říká - já bych, já bych, pořád to odkládá a to nejde. Jakmile přijde tohle, začne se ohlížet zpátky. Potom, jako kdyby to byla hodnota, co ztratil, chodit ráno vstávat do práce, být unavený, mít bolesti. Místo aby se podíval, co teď...“

V souvislosti s tím faktem, že sám vstupuje do období sénia se začal zaměřovat také na skupinu seniorů, ergoterapii a možnosti kvalitního naplnění života v seniorském věku. Jedná se o přirozenou touhu po participaci v rámci možností své sociální skupiny. Svě vzdělávání staví zejména na osobní zkušenosti.

„...protože když jsem zjistil, že tím, že se tím zabývám, a že vlastně tam mám tu osobní zkušenost, že najednou vidím věci, které nikde nenacházím...“

Druhý okruh směřoval k postihnutí postojů okolí k jejich vzdělávacím aktivitám a objasnění míry socializační funkce vzdělávání v seniorském věku. Otázky na postoje okolí vycházejí z poznatků o provázanosti společenského mínění a sebehodnocení seniora.

Druhý okruh „postoje okolí a socializační funkce vzdělávání“ je charakterizován otázkami:

Chodíte do kurzu sám/a nebo s někým (známý, kamarád)?

Seznámil(a) jste se na kurzu s novými lidmi? Našel(a) jste nové přátele?

Jak vnímá Vaše aktivity okolí?

Ví Vaše rodina o Vašich aktivitách? Jaký je jejich postoj?

Oba respondenti shodně uvedli, že se rozhodli účastnit vzdělávání na základě vlastního rozhodnutí a vzdělávacích aktivit se zúčastňují spíše individuálně bez návaznosti na další osoby.

Paní Z. uvádí, že lidé v jejím okolí mají její aktivity v povědomí. Rodina je plně akceptuje, respektuje, podporuje, kladně hodnotí a např. výpomoc s hlídáním vnoučat je pro ně v dobu probíhající přednášky již tabu. Dcera je povoláním fyzioterapeutka – rovněž se tedy zajímá o zdravotnickou problematiku a proto ji tato oblast zajímá, často od ní čerpá nové informace, které se na přednáškách dozvídá. Manžel ačkoliv se sám žádných vzdělávacích aktivit neúčastní a preferuje spíše „klid domova“ její činnost plně respektuje a podporuje. Nezřídka se stává, že jí hlídá důležité termíny a už ji sám upozorňuje, že by se měla pustit např. do ročníkové práce, kterou musí zpracovat - je podmínkou postupu do dalšího ročníku. Domnívá se tedy, že má plnou podporu rodiny, čehož si nesmírně cení a i postoj okolí je vcelku pozitivní i když sama říká:

„V rodině je reakce naprosto stoprocentně upřímná, normální, z té práce samozřejmě kvitují, že je to dobrý, ale stejně se nedozvím, co si myslí. Třeba si říkají - bláznivá ženská. Z rodiny je odezva dobrá. Manžel, když se blížil konec, říkal: „ty jsi ještě nezačala, ty musíš tu práci udělat.“ V lednu - „kdy už teda začneš?“ (smích) Hlídá mi termín.“

Co se týče navazování nových kontaktů, trvalejší vazby mezi účastníky přednášek, které navštěvuje paní Z., nevznikají. Účastníci se setkávají pouze během výuky, pohovoří spolu, ale po jejím skončení jde každý opět svou cestou. Ačkoliv se tedy člověk seznámí s novými lidmi, nedá se hovořit o navazování nových přátelství, která by přesahovala rámec seminářů. Domnívám se, že tento fakt je v rozporu s všeobecnou představou, že každý senior navštěvující nějakou vzdělávací instituci tak činí mimo jiné kvůli tomu, aby navázal nové vztahy a nová přátelství. Tuto všeobecnou představu deklaruji výrokem paní Z.

„Ne, sice nám to tam jeden profesor doporučoval, abychom zašli na kafičko, na skleničku...“
Můžeme se tedy důvodně domnívat, že zdaleka ne každý senior navštěvuje vzdělávací aktivity s cílem seznámit se a pro řadu seniorů mají hlubší význam vazby, které vznikly přirozeně během předchozího života.

Pan M. není v tak těsném kontaktu s rodinou a postupem času se přestal stávat závislým na mínění osob kolem sebe. Domnívá se, že děti jeho zájmy a aktivity vcelku oceňují, ale nedávají to nijak významně najevo. Okolí na něj často pohlíželo s určitým despektem (kamarádi).

„To okolí k tomu přistupuje s despektem, protože to je jenom to co je vidět a ne nějaký takový věci. A pak mám ještě skupinu starých kamarádů, kteří to totálně zazdili, kteří říkají, že je to k ničemu a že jsem blbej a tak dále.“

Ačkoliv se dříve snažil své aktivity obhajovat – a to zejména před rodinou, dnes je od těchto snah oproštěn (s dětmi již nežije), není tolik závislý na jejich názoru a nevidí důvod, proč by se měl někomu zpovídat, když není na nikom závislý v existenčním slova smyslu. Konkrétně to vyjadřuje slovy:

„Já nepotřebuju to obhajovat, protože jako takhle se nikoho nedovoluju. A to je specifický tam prostě ta role, já jsem to vždycky obhajoval a nevedlo to k ničemu. Když jsem nemusel tak

jsem toho nechal a zhruba od toho loňska, co jsem si uvědomil, že nejsem závislej. Není na místě, abych se vázal. Ted' je to absolutně svobodný, nemusím se vázat. “

V souvislosti s tímto tématem později rozvedl myšlenku, že senioři obecně jsou příliš závislí na mínění lidí kolem sebe a pokud by se od toho dokázali oprostit, velice by se jim ulevilo, získali by pocit svobody a sebeaplňení.

Třetí oblast označená pracovním jako motivace se snaží postihnout faktory, které působí ve vztahu k seniorskému vzdělávání jako motivátory nebo naopak jako bariéry. S tím souvisí i otázka strachu a obav, které se mohou před nástupem do konkrétního kurzu, semináře apod. objevit.

Třetí okruh „motivace ke vzdělávání“ je charakterizován otázkami:

Co se Vám na této aktivitě líbí/ nelíbí? (v návaznosti na zvolenou oblast zájmu)

Máte aktuálně cíl, kterého chcete dosáhnout?

Odražovalo Vás něco od vzdělávání ve starším věku?

Měla(a) jste z něčeho obavy? Potvrdily se?

Co vás povzbudí k další činnosti?

Na základě rozhovoru vyplynulo, že účastníci při rozhodování a volbě vzdělávací dráhy v séniu víceméně nepociťovali žádné závažné obavy nebo strach a nesetkali se s žádnými nepřekonatelnými bariérami, které by jim měly ve vzdělávání se bránit. Pan M. Uvedl, že překážky víceméně nepociťoval a pokud ano, tak nebyly tak silné, aby přehlušili jeho motivaci.

„Asi ne, všechno co přicházelo, nebylo tak silné. Vždy motivace byla silnější.“

„...já to nedělám proto, abych někde někomu posluhoval, ale aby mě to někam vedlo.“

V souvislosti s otázkou na aktuální cíl paní Z. se smíchem uvedla, že její momentální cíl je dostudovat U3V a moci se zúčastnit promoce v Karolinu. Ačkoliv bylo z jejího výrazu možno vyčíst, že je to myšleno jaksí nadneseně, bylo pro mě patrné, že je to pro ni otázka určité prestiže, která vede ke zvýšenému sebevědomí, pocitu uspokojení ze sebe samotné.

Mým záměrem bylo pokusit se skrze tuto otázku postihnout, zdali chápou vzdělávání

jako kontinuální, nikdy nekončící proces nebo spíše jako časově ohraničenou aktivitu, která končí splněním nějakého cíle.

Paní Z. poodkryla i své plány do budoucnosti. Po skončení dvouletého kurzu na U3V by se chtěla vrhnout do angličtiny, protože má jen základy a na Fakultě tělesné výchovy a sportu objevila řadu velice zajímavých přednášek z oblasti fyzioterapie, které by ji také velice zajímaly. Během našeho rozhovoru ji však pan M. Velice navnadil i na psychologii a tak si povzdychla, že by toho chtěla dělat ještě spoustu, ale nemůže to vše snad ani stihnout a o spoustě zajímavých informací, kurzech apod. se člověk ani nedozví. Díky tomu, že pracovala v administrativě, tak alespoň ovládá počítač a internet a tak se dostane k informacím, které se k řadě seniorů, kteří internet k dispozici nemají, nedostanou. Na FTVS se již chtěla přihlásit, avšak odradil ji týden na lyžařském kurzu, který se v rámci studia koná. V tomto momentě však zafungovala dcera, která se ji snažila přesvědčit, že to zvládne a paní Z. tak začíná o této možnosti uvažovat.

Pan M. Ohledně svých nejbližších cílů uvedl, že vzdělávání samo o sobě pro něj nic neznamena. Řídí se svou intuicí a snaží se ji pěstovat, ke vzdělávání stejně jako obecně k životu přistupuje tak, že má-li něco přijít, tak to přijde. Vždy preferoval spíše otevřený systém vzdělávání a rád si nechává otevřené možnosti, proto volil spíše jednorázové kurzy a samostudium. Přesto ho velice zaujaly fyzioterapeutické přednášky na FTVS, o kterých hovořila paní Z. a „navnadila“ ho natolik, že možná trochu změnil svůj přístup a nebude se bránit formálněji pojatému vzdělávání. Ještě se zmínil o jednom dílčím cíli a to začít hrát divadlo. Přestože neuvedl, jak přesně se k této myšlence dostal, bylo zjevné, že je provázána se sférou dobrovolnictví a jeho cílem v této sféře je vytvoření nějakého výstupu např. právě pro cílovou skupinu seniorů (ve smyslu vytvořit nějaký projekt, vícegenerační dům apod.).

Poslední otázka tohoto tematického okruhu se vztahovala k motivaci seniorů k další činnosti, respektive co je povzbudí, potěší. Pana M. podle jeho slov vždy povzbudí pozitivní odezva, pozitivní zpětná vazba. Řada lidí potřebuje nějakou psychickou pomoc, i když si řada z nich myslí, že jich se to netýká. Proto je pro něj potěšující, pokud se může skrze neformální prostředky dostat blíže a vidí, že účinně pomohl člověku, který by sám nikdy odbornou pomoc nevyhledal (uvádí konkrétní případ) a jeho problémy by tak přetrvávaly.

Paní Z. nedokázala na tuto otázku úplně odpovědět, ale z její výpovědi je patrné, že

vzdělávací aktivity jí poskytují plnohodnotné vyplnění volného času.

„....co mě motivuje, povzbudí...jakmile mám hodně času, vrhám se na něco dalšího...manžel mě naštěstí podporuje, jinej by to se mnou asi nevydržel, mám štěstí na partnera – respektive manžela...“

Čtvrtý okruh „pocity seniorů v kontextu vzdělávání v séniu“ je charakterizován otázkami:

Cítíte se nyní (když se vzděláváte) jinak? V čem?

Pomáhá Vám vzdělávání v každodenním životě? Jak?

Panu M. vzdělání rozvinulo zejména schopnost poznávat lidi, vyznat se v určitých situacích a zachovat si v nich profesionální odstup a náhled, což dříve nedovedl. Dělá to zejména z potřeby být někam dále veden a je zde tedy více patrná tendence k určitému sebepřesahu než k touze po praktickém každodenním využití získaných vědomostí a dovedností.

„Naprosto, ono mi to otevírá schopnost poznávat lidi, vyznat se v situaci, dříve jsem to neuměl přečíst, dnes třeba běžně s lidma jsem schopen nějak cítit, co tam probíhá a de facto mě se nestane, že bych v nějaké situaci ztratil sebekontrolu, nervy. Když bude dramatická situace směřovaná vůči mně, tak mě to nijak nebere.“

Spíše aktivizační funkci vzdělávání zastává u paní Z. Domnívá se, že pokud člověk ustrne, zůstává doma, tak už se mu potom chce dělat vše méně a dochází k celkovému úpadku osobnosti. Normální organismus má v sobě hnací motor v podobě zájmu o něco a stav absolutně bez zájmu už považuje za nemoc. Vzdělávání jí pomáhá udržet si rozhled, protože vždy byla zvyklá, že se na ni lidé obraceli s žádostí o radu. Z tohoto důvodu se také přihlásila na tento rozhovor, zaujalo ji, že se někdo zajímá o problematiku vzdělávání seniorů a chtěla si tak rozšířit obzor.

Provedený rozhovor se zaměřoval na několik okruhů, které nám mohou pomoci porozumět, jak samotní senioři vnímají vlastní vzdělávací aktivity v seniorském věku a jejich úlohu v každodenním životě. V mnoha okamžicích nebyli oslovení respondenti schopni adekvátně reflektovat proces vzdělávání a zaměřovali se na konkrétní znalosti a vědomosti. To mi velice komplikovalo práci. Na druhou stranu nám tento jev ukazuje, že tito senioři

vnímají vzdělávání jako prostředek, nikoliv jako cíl sám o sobě. Tedy prostředek naplňování volného času, rozvíjení nových dovedností, schopností, vědomostí, znalostí. Cílem vzdělávání tedy není vzdělávací aktivita sama o sobě, avšak je nástrojem naplňování dalších cílů.

Významnou roli v přístupu ke vzdělávání a jeho průběhu hraje zjevně individuální osobnostní profil člověka. Vzdělávací aktivity jedince jsou zpravidla založeny na tom, o co se zajímal v minulosti, k čemu tíhnul. Osobnostní rysy se v období stáří mohou zvýrazňovat a nelze očekávat, že se významněji mění postoj ke vzdělávání (ve srovnání s postojem během předchozího života).

Vzdělávání v tomto období je charakterizováno především výraznou návazností na předchozí období života. Stěžejní roli hrají individuální zkušenosti, prožité události.

Motivace je založena na dvou hlavních proudech. Prvním z nich je kompenzace (např. nedostatek času na vlastní koníčky, zájmy během produktivního života), na druhé straně potom přirozené pokračování v aktivitách, které byly a jsou nedílnou součástí života a životního stylu jedince (např. zájem o oblast, ve které se realizují celý život, ať už profesně nebo v rámci koníčků). V rozporu s laickým míněním potom vyznívají výpovědi objasňující socializační funkci vzdělávání v séniu - vyznívá jako vedlejší, přidružená.

13. DISKUSE

Cílem této práce bylo pokusit se objasnit, jakou roli hraje vzdělávání v životě českých seniorů. Domnívám se, že tato studie přispěla k pochopení situace, která v oblasti vzdělávání seniorů panuje, jak vnímají vzdělávání v senu samotní senioři, jakou hodnotu mu připisují.

Domnívám se, že zvolené metody výzkumu byly vzhledem k povaze výzkumného problému vhodné a přinesly množství cenných informací. Předností výzkumu se stalo v diplomových pracích ojedinělé, profesionálně provedené telefonické dotazování, během něhož jsem dostala příležitost seznámit se s použitím metody v komerční praxi. Za hlavní výhody použití dotazníkové metody považuji zejména snadnou administraci, oslovení velkého počtu respondentů (250), reprezentativnost výzkumného vzorku a snadné vyhodnocování a porovnávání výsledků. Určitá omezení dotazníku jako např. omezení prostoru pro odpověď, rozdílnost chápání jednotlivých položek apod. se mi podařilo minimalizovat na základě pečlivě provedeného předvýzkumu a to zejména důslednou formulací otázek, zařazením řady otevřených otázek a volbou přiměřeného rozsahu dotazníku.

Hlubší kvalitativní rozměr studie potom zajišťovala volba metody rozhovoru. Rozhovor jako nejběžnější metoda zjišťování informací založená na bezprostřední komunikaci se jeví jako velice vhodná a v kombinaci s pozorováním poskytuje široké spektrum údajů.

Za úskalí dotazníku i rozhovoru je často považována jejich subjektivita. Obě metody jsem využila pro zjišťování názorů, přesvědčení, postojů, zkušeností, zájmů, hodnotových orientací, které jsou vždy subjektivní. Vzhledem k povaze tohoto šetření – tedy důrazu na subjektivní vnímání role vzdělávání u seniorů, to tedy nepovažuji za omezení, ale za zcela logický důsledek vyplývající z povahy zkoumaných jevů.

Informace získané provedeným výzkumem jsou dle mého názoru velice cenné pro pochopení postojů seniorů ke vzdělávání a domnívám se, že vzhledem k demografickým změnám a zvyšujícímu se zájmu o život v senu, by získaný materiál mohl posloužit ještě pro další bádání v této oblasti. Rovněž potenciál předkládaného výzkumu nebyl zejména s ohledem na rozsah zcela vyčerpán.

14. ZÁVĚR

Převážná většina seniorské populace v České republice má ke vzdělávání pozitivní vztah a vzdělávací aktivity hodnotí kladně (dle provedeného výzkumu 86,4 % - viz kap. 12.1). Největším přínosem vzdělávání v seniorském věku je jeho aktivizační, informační a anticipační funkce. Pro seniory je vzdělávání se v senu nejen náplní volného času, ale zejména nástrojem k udržení fyzických i psychických síl, díky němu dokážou „jít s dobou“, sledovat aktuální celospolečenský vývoj a komunikovat se svým okolím. Tyto skutečnosti jsou zdrojem seniorova sebevědomí a pocitu užitečnosti, které jsou nezbytným předpokladem spokojeného života. Menšina seniorů, kteří mají ke vzdělávání v seniorském věku spíše negativní postoj, potom argumentuje zejména neužitečností tohoto druhu vzdělávání a je u nich patrný důraz na pojetí vzdělávání v souvislosti s jeho kvalifikační stránkou.

Ačkoliv nelze prokázat změny vztahu ke vzdělávání v souvislosti s věkem, jednoznačně se potvrdily již zjištěné skutečnosti - pozitivní vztah ke vzdělávání roste s vyšším vzděláním (pozitivní vztah ke vzdělání uvádí 91 % respondentů s úplným středním vzděláním – s maturitní zkouškou oproti 77 % seniorů se nižším středním odborným vzděláním bez maturity). Přesto je však vzdělávání v seniorském věku přisuzována obecně menší důležitost než vzdělávání během ekonomicky aktivního období jedince. Každodennímu vzdělávání se věnuje pouze 33 % pracujících důchodců oproti 65 % nepracujících.

Výzkum prokázal, že tři čtvrtiny seniorské populace se věnují nějaké formě vzdělávání, přičemž neoblíbenější a nejrozšířenější aktivitou je bezesporu klasická četba. Zájem navštěvovat vzdělávací centra potom projevila přibližně třetina seniorů, což poukazuje na skutečnost, že problém není v nedostupnosti služeb jako spíše v neochotě seniorů se hromadných programů zúčastňovat.

Nejčastějšími důvody ke vzdělávání jsou pro seniory přirozený zájem, zvědavost a snaha udržovat se psychicky fit. Přesto plných 86 % z nich nemá konkrétní cíl, ke kterému by své aktivity směřovali, a není tedy překvapením, že jedním z největších problémů vzdělávání v senu je motivace.

Nejčastějšími příčinami, které brání vzdělávání, jsou zejména zdravotní obtíže a nedostatek zájmu. Přesto však více než tři čtvrtiny dotázaných uvedly, že nemusely v souvislosti se vzděláváním v seniorském věku překonávat žádné obtíže.

Situaci, kdy by se již nemohli dále vzdělávat, hodnotí senioři převážně dvojím způsobem. Plná čtvrtina z nich má smířlivý postoj a uvědomuje si, že jedinou cestou je

adaptace. Po druhou skupinu je absence jakékoliv (i minimální) formy vzdělávání neakceptovatelná a znamená prakticky konec života.

Odpovědi na otázky vztahující se ke vzdělávání poskytují širší vhled do chápání a vnímání senia jak samotnými seniory, tak jejich okolím. Tyto odpovědi totiž neposkytují jen čistá data týkající se vzdělávání, ale skrze ně poznáváme i sebepojetí seniora a vnímání sám sebe, své hodnoty ve společnosti, vztahy s rodinou, přáteli, okolím. Můžeme tak porozumět chování seniorů, jejich zvykům a názorům, což může být v dnešní době, kdy vlivem ekonomických změn vzrůstá sociální napětí mezi generacemi, jednou z cest, jak udržet mezigenerační vztahy na dobré úrovni.

Zpracovávání výzkumu mi poskytlo možnost vyzkoušet si jak práci s kvantitativními daty a proniknutí do zákulisí společnosti, která se zabývá marketingovým výzkumem na komerční úrovni i možnost vyzkoušet si kvalitativní pojetí výzkumu, vedení rozhovoru a zpracovávání zcela odlišného typu dat. Tuto zkušenost považuji za velice cennou nejen z profesního, ale i osobnostního hlediska.

15. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

SEZNAM LITERATURY

AMÉRY, Jean. *O stárnutí: revolta a rezignace*. Praha: Prostor, 2008. ISBN 978-80-7260-207-0 (váz.).

BENEŠ, Milan. *Idea vzdělávání v soudobé společnosti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. ISBN 80-86432-40-8.

BENEŠ, Milan. *Úvod do andragogiky*. Praha : Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-381-4.

BURTON, Graeme a Jan JIRÁK. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-67-6.

ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Edukácia seniorov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1998. ISBN 80-223-1206-1.

DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0040-6 (váz.).

FRANKL, Viktor Emanuel. *Vůle ke smyslu*. Brno : Cesta, 1994. ISBN 80-85319-29-2.

HALL, Calvin S., Gardner LINDZEY, John C. LOEHLIN a Martin MANOSEVITZ. *Psychológia osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1997. ISBN 80-08-00994-2.

HARTL, Pavel. *Kompedium pedagogické psychologie dospělých*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-841-7.

HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-803-1.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stárí*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-19-9 (váz.).

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000. ISBN 80-7262-034-7.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : Základní teorie, metody a aplikace*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.

HENDL, Jan. *Přehled statistických metod : analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-482-3 (váz.).

HRAPKOVÁ, Nadežda. *Vzdelávanie seniorov a nové trendy pre tretie tisícročie*. Bratislava:

- Univerzita Komenského, 2003. ISBN 80-223-1881-7.
- KOMPOLT, Pavol a Bibiána TIMKOVÁ. *Pedagogická diagnostika a akčný výskum*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2010. ISBN 978-80-223-2787-9.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Mít pro co žít*. Praha : Návrat Domů, 1994. ISBN 80-85495-33-3 .
- KUCHAŘOVÁ, Věra a Ladislav RABUŠIC a Lucie EHRENBERGEROVÁ. *Život ve stáří. Zpráva o výsledcích empirického šetření*. Praha: VÚPSV, Socioklub, 2002.
- MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových a sociálních zařízeních*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3148-3.
- MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3345-2.
- MUŽÍK, Jaroslav. *Didaktika profesního vzdělávání dospělých*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80-7238-220-9.
- PACOVSKÝ, Vladimír. *O stárnutí a stáří*. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 80-201-0076-8.
- PACOVSKÝ, Vladimír. *Proti věku není léku*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-486-1.
- PRŮCHA, Jiří. *Systém celoživotního vzdělávání dospělých (SCV) : informační materiál*. Praha: Centrum pro studium vysokého školství, 1992. ISBN (brož.).
- PRUSÁKOVÁ, Viera. *Systémový prístup k ďalšiemu vzdelávaniu*. Bratislava: Inštitút pre verejnú správu, 2000. ISBN 80-968308-2-1.
- PRUSÁKOVÁ, Viera. *Základy andragogiky*. Bratislava: Gerlach Print, 2005. ISBN 80-89142-05-2.
- PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-468-7 (brož.).
- PUNCH, Keith F. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-381-9 (brož.).
- RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost a senioři: Sociální ; ekonomické a politické aspekty demografického stárnutí české společnosti*. Brno: Masarykova Univerzita, 1997. ISBN 80-210-1729-5 (brož.).
- RABUŠIC, Ladislav. *Česká společnost stárne*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1155-6.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

- STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-274-2.
- Súčasný trendy vo vzdelávaní starších ľudí*. Bratislava, 1994. Diplomová práce. Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra andragogiky. Vedoucí práce Doc. PhDr. Rozália Čornaničová, CSc.
- SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-86429-62-5 (brož.).
- ŠERÁK, Michal. *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-551-6.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krise: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 80-247-0888-4.
- ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2624-3 (brož.).
- TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageismus. Průvodce stereotypy a mýty o stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, 2002. ISBN 80-238-9506-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: Dětství ; dospělost ; stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
- VENGLÁŘOVÁ, Martina. *Problematické situace v péči o seniory: příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-2170-5 (brož.).
- VETEŠKA, Jaroslav. *Nové paradigma v kurikulu vzdělávání dospělých*. Praha: Educa service, 2009. ISBN 978-80-87306-04-8 (váz.).
- VETEŠKA, Jaroslav. *Proměny školního vzdělávání v biodromálním kontextu*. Praha: Dashöfer, 2011. ISBN 978-80-86897-39-4 (brož.).
- VIDOVIČOVÁ, Lucie, Martina PRINZOVÁ a Ladislav RABUŠIC. *Senioři a sociální opatření v oblasti stárnutí v pohledu české veřejnosti*. VÚSP: Brno, 2003. ISBN 80-239-1351-4.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí; věk a diskriminace - nové souvislosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4627-6 (váz.).
- VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-696-9.
- Vzdelávanie seniorov*. Bratislava, 2006. Bakalářská práce. Univerzita Komenského, Jesseniova lékařská fakulta, Ústav ošetrovatelstva.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

A better quality of life; New advisory Council on Aging chief benefits for seniors: [Final Edition]. *The Ottawa Citizen*. 1990, roč. 1. ISSN 08393222.

Ageism is touchy topic for older boomers: Salt Lake Telegram. *Deseret News*. 2004, roč. 1. ISSN 07454724.

Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons. *Personnel psychology*. 2005, roč. 58, č. 3, s. 821. ISSN 00315826.

Assessment of Body Image in Younger and Older Women. *The Journal of general psychology*. 2010, roč. 137, č. 3, s. 225. ISSN 00221309.

Educational gerontology in Korea: an interpretive and critical study. *International journal of lifelong education*. 2010, roč. 29, č. 1, s. 93. ISSN 02601370.

'If I look old, I will be treated old': hair and later-life image dilemmas. *Ageing and Society*. 2011, roč. 31, č. 2, s. 288. ISSN 0144686X.

Informační centrum OSN v Praze [online]. 2005 [cit. 2012-06-19]. Dostupné z: www.osn.cz

Implementační plán strategie celoživotního učení. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr?highlightWords=IMPLEMENTA%C4%8CN%C3%8D+PL%C3%81N+STRATEGIE+CELO%C5%BDIVOTN%C3%8DHO+U%C4%8CEN%C3%8D+%C4%8CR>

INTERNATIONAL HANDBOOK OF LIFELONG LEARNING. *Canadian journal for the study of adult education*. 2003, roč. 17, č. 1, s. 107. ISSN 08354944.

Japan's approach to continuing education for senior citizens. *Educational gerontology*. 1994,

roč. 20, č. 5, s. 463. ISSN 03601277.

Late-life Widowhood and Meaning in Life. *Ageing international*. 2008, roč. 32, č. 2, s. 140. ISSN 01635158.

Life often takes on a new meaning in Third Age: [MORNING Edition]. *Orange County Register*. 1992, roč. 1. ISSN 08864934.

Lifelong Learning in the Context of the European Area of Lifelong Learning: Revista de Universidad y Sociedad del Conocimiento. *Revista de universidad y sociedad del conocimiento*. 2011, roč. 8, č. 2, s. 172. ISSN 1698580X.

Mediální analýza obrazu seniorů. *Společnost přátelská všem generacím: Společný projekt Diakonie ČCE a Walmark, a.s., který napomáhá dialogu napříč generacemi* [online]. 2005 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <http://www.spvg.cz/medialni-analyza-obrazu-senioru/>

Memorandum Evropské unie k celoživotnímu učení. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 15.10. 2007 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/memorandum-evropske-unie-k-celozivotnimu-uceni?highlightWords=MEMORANDUM+EVROPSK%C3%89+UNIE+CELO%C5%BDI+VOTN%C3%8DMU+U%C4%8CEN%C3%8D>

More than nickels and dimes: the health benefits of a community-based lifelong learning programme for older adults. *International journal of lifelong education*. 2008, roč. 27, č. 6, s. 673. ISSN 02601370.

MPSVR.sk [online]. 2008 [cit. 2011-12-09]. Sociálne služby. Dostupné z WWW: <http://employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=15429>.

Naděje na dožití v při narození v letech 1950-2011. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/nadeje_dozeni_pri_narozeni_v letech_1950_2011

Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří).

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 1.8. 2008 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/cs/5045>

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, Bílá kniha, 2001. *Ministerstvo*

školsství, mládeže a tělovýchovy [online]. 2006-2012 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z:

[http://www.msmt.cz/bila-kniha/narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-bila-](http://www.msmt.cz/bila-kniha/narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-bila-kniha-)

[2001?highlightWords=N%C3%81RODN%C3%8D+PROGRAM+ROZVOJE+VZD%C4%9AL%C3%81V%C3%81N%C3%8D+%C4%8CESK%C3%89+REPUBLIC](http://www.msmt.cz/bila-kniha/narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-bila-kniha-2001?highlightWords=N%C3%81RODN%C3%8D+PROGRAM+ROZVOJE+VZD%C4%9AL%C3%81V%C3%81N%C3%8D+%C4%8CESK%C3%89+REPUBLIC)

Očekávaný vývoj počtu obyvatel podle hlavních věkových skupin do roku 2066. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2012-06-17]. Dostupné z:

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/ocekavany_vyvoj_poctu_obyvatele_podle_hlavnich_vekovych_skupin_do_roku_2066

Očekávaný vývoj průměrného věku obyvatel do roku 2066. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2012-06-17]. Dostupné z:

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/ocekavany_vyvoj_prumerneho_veku_obyvatele_do_roku_2066

Odhad počtu osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2012-06-17]. Dostupné z:

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/odhad_poctu_osob_s_narokem_na_starobni_duchod_do_roku_2066

Physical Activity, Self-Efficacy, and Self-Esteem: Longitudinal Relationships in Older Adults. *The journals of gerontology. Series B, Psychological sciences and social sciences*. 2005, 60B, č. 5, P268. ISSN 10795014.

Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let v letech 1950-2010. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2012-06-17]. Dostupné z:

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_obyvatele_ve_vekove_skupine_0_14_a_65_a_vice let v letech 1950 2010

Project FRESH: Fitness, Recreation and Education for Senior Health. *Journal of park and recreation administration*. 2000, roč. 18, č. 4, s. 104. ISSN 07351968.

Reducing Fear of Falling in Seniors Through Education and Activity Programs: A

Randomized Relations between attachment styles, ageism and quality of life in late life. *International psychogeriatrics*. 2010, roč. 22, č. 8, s. 1353. ISSN 10416102.

RELATIONSHIP BETWEEN MEANING IN LIFE AND THE BIG FIVE PERSONALITY TRAITS IN YOUNG ADULTS AND THE ELDERLY*. *Studia psychologica*. 2005, roč. 47, č. 3, s. 167. ISSN 00393320.

Seniors CAN: Community-Based Education to Promote Independence for Older Adults. *The LLI review*. 2006, roč. 1, s. 60. ISSN 19327625.

Seniors CAN: Community-Based Education to Promote Independence for Older Adults. *The LLI review*. 2006, roč. 1, s. 60. ISSN 19327625.

Seniors learn from writing life stories; Pastime helps them find meaning, value and fulfillment: [FINAL Edition]. *The Baltimore sun*. 1997, roč. 1. ISSN 19439504.

Social categorization and stereotyping: 'You mean I'm one of "them"?''. *British journal of social psychology*. 2000, roč. 39, s. 1. ISSN 01446665.

Strategie celoživotního učení ČR. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2006-2012 [cit. 2012-06-10]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr>

Stromy života do roku 2066. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2012-06-17]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/stromy_zivota_do_roku_2066

Supporting lifelong learning in public libraries across Europe. *Library review*. 2007, roč. 56, č. 5, s. 393. ISSN 00242535.

The Hopes and Fears of Older Australians: for Self, Family, and Society. *Australian Journal of Social Issues*. 2007, roč. 42, č. 3, s. 321. ISSN 01576321.

The National Evaluation of Senior Mentor Programs: Older Adults in Medical Education.

Journal of the American Geriatrics Society. 2009, roč. 57, č. 2, s. 321. ISSN 00028614.

The relationships among self-esteem, exercise, and self-rated health in older women. *Journal of women & aging*. 1996, roč. 8, č. 1, s. 81. ISSN 08952841.

Toward a Better Understanding of Loneliness In Community-Dwelling Older Adults. *The Journal of psychology*. 2012, roč. 146, č. 3, s. 293. ISSN 00223980.

Trial. *Journal of the American Geriatrics Society*. 2003, roč. 51, č. 6, s. 829. ISSN 00028614.

Volunteerism of older adults in the United States. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*. 2012, roč. 9, č. 1. ISSN 18651984.

What Do Canadian Seniors Say Supports Their Quality of Life?: Findings from a National Participatory Research Study. *Canadian Journal of Public Health*. 2004, roč. 95, č. 4, s. 299. ISSN 00084263.

Zakonyprolidi.cz [online]. 2010 [cit. 2011-12-09]. Předpis č. 108/ 2006 sb. Zákon o sociálních službách. Dostupné z WWW: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>>.

16. SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Tabulka č. 1: Pohlaví respondentů

Tabulka č. 2 : Věkové rozložení respondentů

Tabulka č. 3 : Nejvyšší ukončené vzdělání

Tabulka č. 4: Ekonomická aktivita respondentů

Tabulka č. 5: Postoj ke vzdělávání v seniorském věku

Tabulka č. 6: Nakolik se senioři vzdělávají

Tabulka č. 7: Zájem o vzdělávací instituce pro seniory

Tabulka č. 8: Přehled témat, otázek a kódů

Graf č. 1a: Odhad počtu osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066

Graf č. 2a: Očekávaný vývoj průměrného věku obyvatel do roku 2066

Graf č. 3a: Naděje na dožití při narození v letech 1950-2010

Graf č. 4a: Očekávaný vývoj počtu obyvatel podle hlavních věkových skupin do roku 2066

Graf č. 5a: podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let v letech 1950-2009

Graf č. 6a: Věková skladba obyvatelstva 2010, 2040, 2060

Graf č. 1b: Kraj trvalého bydliště

Graf č.2 b: Velikost trvalého bydliště

Graf č. 3b: Důvody pozitivního postoje ke vzdělávání v seniorském věku

Graf č. 4b: Důvody negativního postoje ke vzdělávání v seniorském věku

Graf č. 5b: Důležitost vzdělávání v předseniorském a seniorském věku

Graf č. 6b: Frekvence vzdělávání

Graf č. 7b: Využívané formy vzdělávání

Graf č. 8b: Oblast vzdělávání

Graf č. 9b: Co vás vede k tomu, že se vzděláváte

Graf č. 10b: Co vás motivuje

Graf č. 11b: Chtěl/a byste se vzdělávat

17. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - dotazník pro telefonické dotazování

Příloha č. 2 - okruhy otázek pro hloubkový rozhovor

Příloha č. 3 - ukázka kódování otázek z telefonického dotazníku

Příloha č. 4 - časový plán výzkumu

Příloha č. 5 – přepis rozhovoru

Příloha č. 6 – slovníček základních pojmů

PŘÍLOHA č. 1 – dotazník pro telefonické dotazování

Dobrý den, jmenuji se a pracuji jako tazatel(ka) agentury Data Collect. V současné době provádíme výzkum, který je zaměřen na názory seniorů. Byl(a) byste ochoten(ochotna) nám věnovat 5 minut Vašeho času? Veškeré informace, které nám poskytnete, budou důvěrné a nebudou spojovány s Vaším jménem.

1: Souhlas - pokračovat

2: smluvit schůzku

3: Odmítnutí i smluvit schůzku, odmítnutí ze zásady – konec

D1. *Nedotazujte, zapište pohlaví respondenta*

1: Muž

2: Žena

D2. *(ptejte se všech)* Na úvod několik demografických otázek. Mohu se zeptat kolik je Vám let?

Ůypište

(Pokud D2 méně než 60, ukončit rozhovor jako neúspěšný)

D3. *(ptejte se všech)* Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

V případě potřeby přečtěte

1: základní

2: vyučení nebo střední bez maturity

3: střední s maturitou

4: vysokoškolské

D4. *(ptejte se všech)* V jakém kraji máte trvalé bydliště?

V případě potřeby přečtěte

01: Hlavní město Praha

02: Středočeský kraj

03: Jihočeský kraj

04: Plzeňský kraj

05: Karlovarský kraj

06: Ústecký kraj

- 07: Liberecký kraj
- 08: Královéhradecký kraj
- 09: Pardubický kraj
- 10: Vysočina
- 11: Jihomoravský kraj
- 12: Olomoucký kraj
- 13: Zlínský kraj
- 14: Moravskoslezský kraj

D5. **(ptejte se všech)** Jaká je velikost místa Vašeho trvalého bydliště?

V případě potřeby přečtěte

- 1: do 500 obyvatel
- 2: 500 - 2.000 obyvatel
- 3: 2.000 až 5.000 obyvatel
- 4: 5.000 až 20.000 obyvatel
- 5: 20.000 až 100.000 obyvatel
- 6: 100.000 + obyvatel

D6. (ptejte se všech) Pracujete nebo jste v důchodu nebo si přivyděláváte při penzi?

1: Jsem v důchodu

2: Pracuji

3: Jsem v důchodu a přivydělávám si

Q1. (ptejte se všech) Nyní již k samotnému dotazníku. Jaký máte postoj ke vzdělávání v seniorském věku? Je váš postoj pozitivní nebo negativní?

1: Mám pozitivní postoj

2: Mám negativní postoj

3: *nečtěte* Mám neutrální postoj

Q2. (ptejte se těch, kteří odpověděli na Q1 kód 1) Můžete prosím uvést, proč máte pozitivní postoj?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q2. (ptejte se těch, kteří odpověděli na Q1 kód 2) Můžete prosím uvést, proč máte negativní názor?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q2. (ptejte se těch, kteří odpověděli na Q1 kód 3) Můžete prosím uvést, proč máte neutrální názor?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q3. (ptejte se všech) Řekl(a) byste, že vy osobně využíváte nějakou formu vzdělávání, ať již se jedná o školy pro seniory, kluby, četbu a podobně?

1: Ano

2: Ne

Q4. (ptejte se všech na všechny atributy) Jakým způsobem se tedy vzděláváte? Budu Vám předčítat různé formy vzdělávání a vy mi prosím řekněte, zda tuto formu využíváte či nikoli.

Přečtete jednotlivé atributy

Vzděláváte se formou: četba knih, novin, časopisů a podobně

Vzděláváte se formou: poslech rozhlasu

Vzděláváte se formou: sledování dokumentárních pořadů a filmů v televizi

Vzděláváte se formou: luštění kvízů, křížovek, hlavolamů

Vzděláváte se formou: navštěvování kurzů a zájmových kroužků

Vzděláváte se formou: návštěva knihoven, muzeí, přednášek, besed, galerií

Vzděláváte se formou: hledání informací na internetu, vzdělávání pomocí internetu

Q4x. (ptejte se všech) Vzděláváte se ještě jinou formou?

Zaznamenejte

Q4. (ptejte se všech, kteří uvedli více než jeden atribut) Nyní prosím seřad'te všechny formy vzdělávání, které využíváte od té nejdůležitější po nejméně důležitou.

Zaznamenejte v pořadí, jak uvedl respondent

1: četba knih, novin, časopisů a podobně

2: poslech rozhlasu

3: sledování dokumentárních pořadů a filmů v televizi

4: luštění kvízů, křížovek, hlavolamů

5: navštěva kurzů a zájmových kroužků

6: návštěva knihoven, muzeí, přednášek, besed, galerií

7: hledání informací na internetu, vzdělávání pomocí internetu

Q5. (ptejte se všech) Jak často se záměrně věnujete činnostem, které byste pojmenoval\a vzdělávání se? Zařad'te prosím vaši odpověď na následující stupnici...

Přečt'ete

- 1: Každý den
- 2: Několikrát týdně
- 3: Několikrát měsíčně
- 4: Několikrát ročně
- 5: Méně často

Q6. (ptejte se všech) Jak důležitou roli hraje "vzdělávání se" ve vašem seniorském období života? Odpovězte prosím na stupnici 1 až 7, kde 1 znamená nejvíce důležitou roli a 7 nejméně důležitou roli.

V případě potřeby zopakujte stupnici

- 1: nejvíce důležitá role
- 2:
- 3:
- 4:
- 5:
- 6:
- 7: nejméně důležitá role

Q7. (ptejte se všech) A jak důležitou roli hrálo "vzdělávání se" ve vašem před seniorském období života, tj. v období před šedesátým rokem života? Odpovězte prosím opět na stupnici 1 až 7, kde 1 znamená nejvíce důležitou roli a 7 nejméně důležitou roli.

V případě potřeby zopakujte stupnici

- 1: nejvíce důležitá role
- 2:
- 3:
- 4:
- 5:
- 6:
- 7: nejméně důležitá role

Q8. (ptejte se všech) Nyní Vám budu číst oblasti činností, ve kterých je možné se vzdělávat a

vy mi řeknete, jestli se v dané oblasti vzděláváte nebo ne.

Q9. (ptejte se všech, kteří odpověděli ne pro jednotlivé atributy) A chtěl\a byste se vzdělávat v této oblasti?

Vzděláváte se v oblasti společensko kulturní, jako je historie, literatura, muzea...

Vzděláváte se v oblasti vědecko technické, např. počítač, zacházení s mobilním telefonem

Vzděláváte se v oblasti řemeslné, jako jsou ruční práce, domácnost, kutilství

Vzděláváte se v oblasti zdravotní, jako je zdravý živ. styl, i získávání info o vlastní nemoci

Vzděláváte se v oblasti ekologie, jako je příroda i chataření, chalupaření, rybaření

Vzděláváte se v oblasti duchovní, náboženské i ezoterika apod.

Vzděláváte se v oblasti občanské, např. dění v obci, městě

Vzděláváte se v oblasti estetické, jako je hudba, malba,...

Vzděláváte se v oblasti jazykové, cizí jazyk

Vzděláváte se v oblasti sport, turistika, cestování

Q10. (ptejte se všech) Vzděláváte se ještě i v jiné oblasti?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q11. (ptejte se všech) Proč se vzděláváte? Co vás k tomu vede?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q12. (ptejte se všech) Máte nějaký cíl ve vzdělávání, kterého chcete dosáhnout?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q13. (ptejte se všech) Co vás motivuje, co vás povzbudí k další činnosti?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q14. (ptejte se všech) Musíte nebo musel\a jste překonávat nějaké obtíže v souvislosti se vzděláváním v seniorském věku?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q15. (ptejte se všech) Co vám vzdělávání se přináší? Někáký pocit, dovednosti, znalosti...

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q16. (ptejte se všech) Cítíte se nyní, když se vzděláváte, jinak?

Zaznamenejte

1: Ano, lépe

2: Ano, hůře

3: Ne

Q17. (ptejte se všech, kteří odpověděli na Q16 kódem 1) V čem konkrétně se cítíte lépe?

Nečtěte, nenabízejte, zajímá nás spontánní odpověď

01: sebevědomí

02: pocit samostatnosti

03: rozvoj osobnosti

04: udržení psychických a fyzických sil

05: pocit užitečnosti

06: krok s dobou

98: Jiný *Vypište*

Q18. (ptejte se všech, kteří odpověděli na Q16 kódem 2) V čem konkrétně se cítíte hůře?

Nečtěte, nenabízejte, zajímá nás spontánní odpověď

01: únava

02: nejde mi to

03: nestačím ostatním

04: Nebaví mne to

98: Jiný *Vypište*

Q19. (ptejte se všech) Co byste ztratil(a), kdybyste se z nejrůznějších důvodů, jako je zdraví, finance, nemohl(a) dále vzdělávat?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q20. (ptejte se všech) Pomáhá vám "vzdělávání se" nějak v každodenním životě? Pokud ano, v čem?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

(Pokud Q3=1, skok na Q27, tj. pokračují jen ti, co se nevzdělávají)

Q21. (ptejte se těch, co uvedli na Q3 kód 2) Můžete prosím uvést, proč se nevzděláváte, resp. proč nevyužíváte některou z forem vzdělávání uvedené dříve (kurzy a školy pro seniory,

sledování naučných televizních pořadů, řešení kvízů, luštění hádanek a křížovek a podobě)?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q22. (ptejte se těch, co uvedli na Q3 kód 2) Chtěl(a) byste se vzdělávat? Ohodnoťte prosím vaši chuť vzdělávat se na stupnici 1 až 7, kde 1 znamená ano, chci se vzdělávat co možná nejvíce až 7, nemám vůbec zájem o vzdělávání se.

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q23. (ptejte se těch, co uvedli na Q3 kód 2) V čem byste se chtěl vzdělávat? Zajímá nás obor, oblast či forma, cokoli, co vás zajímá a chtěl(a) byste vzdělávat.

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q24. (ptejte se těch, co uvedli na Q3 kód 2) Co vám brání ve vzdělávání se? Jakým překážkám čelíte?

Zaznamenejte co nejpodrobněji

Q25. (ptejte se těch, co uvedli na Q3 kód 2) Jak důležitou roli hraje "vzdělávání se" ve vašem seniorském období života? Odpovězte prosím na stupnici 1 až 7, kde 1 znamená nejvíce důležitou roli a 7 nejméně důležitou roli.

Zaznamenejte

1: nejvíce důležitá role

2:

3:

4:

5:

6:

7: nejméně důležitá role

Q26. (ptejte se těch, co uvedli na Q3 kód 2) A jak důležitou roli hrálo "vzdělávání se" ve vašem před seniorském období života, tj. v období před šedesátým rokem života? Odpovězte prosím opět na stupnici 1 až 7, kde 1 znamená nejvíce důležitou roli a 7 nejméně důležitou roli.

Zaznamenejte

1: nejvíce důležitá role

2:

3:

4:

5:

6:

7: nejméně důležitá role

Q27. (ptejte se všech) Kdyby byla v okolí vašeho bydliště možnost navštěvovat školu, vzdělávací centrum pro seniory, využil\a byste této možnosti?

Zaznamenejte

1: Ano

2: Ne

To je vše, jménem společnosti Data Collect Vám děkuji za čas, který jste nám věnoval(a). Na shledanou.

PŘÍLOHA č. 2 – okruhy otázek pro hloubkový rozhovor

a) CESTA KE VZDĚLÁVÁNÍ

Jak jste se ke vzdělávání dostala(a)? vlastní nápad, někdo jiný...

Proč jste si vybral(a) tento obor?

Věnovala(a) jste se této tématice/ oboru v průběhu předchozího života? Jak? Pokud ne – co Vás k tomu vedlo nyní?

b) POSTOJE OKOLÍ A SOCIALIZAČNÍ FUNKCE VZDĚLÁNÍ V SÉNIU

Chodíte do kurzu sám/a nebo s někým (známý, kamarád)?

Seznámil(a) jste se na kurzu s novými lidmi? Našel(a) jste nové přátele?

Jak vnímá Vaše aktivity okolí?

Ví Vaše rodina o Vašich aktivitách? Jaký je jejich postoj?

c) MOTIVACE

Co se Vám na této aktivitě líbí/ nelíbí?

Máte aktuálně cíl kterého chcete dosáhnout?

Odráželo Vás něco od vzdělávání ve starším věku?

Měla(a) jste z něčeho obavy? Potvrdily se?

Co vás povzbudí k další činnosti?

d) POCITY SENIORŮ V KONTEXTU VZDĚLÁVÁNÍ V SÉNIU

Cítíte se nyní (když se vzděláváte) jinak? V čem?

Pomáhá Vám vzdělávání v každodenním životě? Jak?

PŘÍLOHA č. 3 – ukázka kódování otázek z telefonického dotazníku

881	Volný čas, počasí- hlavně v zimě.	
1204	Aby člověk nezakrtněl, a také buňky odumírají, tak abych ten proces co nejvíce zpomalila.	3
350	Aby člověk nezakrtněl, měl přehled.	3
2684	aby člověk úplně neztratil přehled	5
2553	Aby člověk věděl co se děje kolem něj, aby měl přehled.	5
3020	Aby měl člověk přehled a aby mi to aspoň trochu myslelo.	5
4840	Aby nezakrtněl.	3
134	Aby se člověk nenudil a něco se dozvěděl.	2
1917	aby si oživovala paměť	3
1760	Aby udržovala duševní zdraví, aby se zaměstnala.	3
2180	Aby úplně nezblbnul.	3
416	Aby ze mě nebyl senilní blbec.	3
1876	Abych byl svěží	3
2292	Abych držela krok s vnoučaty.	5
1722	Abych jen neseeděla a nekoukala do stropu. Nejradši pleť, protože si podestelu pod hlavou a pleť v leže.	2
441	Abych měl ještě přehled o dění okolo.	5
1604	Abych měla všeobecný přehled a věděla, co se okolo mě děje.	5
36	Abych mohl kritizovat, musím nejdřív vědět proč (vědět co kritizovat a jak), musím vědět, kde je pravda.	5
2773	Abych nebyl hloupý.	3
1792	Abych něco dělala když už nepracuji.	2
2995	Abych nezakrtněla a na stará kolena šla dopředu.	3
220	Abych nezakrtněla, nezaostávala.	3
874	Abych nezkrměl a abych nevypadal jako hlupák až budu v konverzaci s někým.	3
345	Abych nezlenivěl.	3
1475	Abych nezůstal stranou a když se pak o něčem mluvím, abych byl v obraze. A také mě to obohacuje, vidím pak v televizi např. nějakou informaci, kterou si můžu dát do souvislostí, když o tom něco vím.	5
2400	Abych přišla na jiné myšlenky.	2
313	Abych se uměl postavit k problému.	98
651	Abych si udržel duševní zdraví.	3
277	Abych si zkrátil dlouhý den.	2
1100	Abych šel s dobou, věděl o dění.	5
505	Abych věděla, co se kde děje a nebyla zaostalá.	5
1911	Abych získal informace.	5
1671	baví ho to	6
121	Baví ji to, zaměstnávání mozku, zajímá ji to.	6

Proč se vzděláváte? Co Vás k tomu vede?

- 1 zájem, zvědavost
- 2 vyplnění volného času
- 3 nechci zlenivět, zakrtnět, mozek je třeba trénovat
- 4 nutnost, povinnost
- 5 všeobecný přehled, udržet krok s dobou
- 6 baví mě to
- 98 zvyk nebo nic

PŘÍLOHA č. 4 – časový plán výzkumu

duben – příprava výzkumu, formulace výzkumných otázek, sestavení dotazníku

do 15. května – předvýzkum, úprava dotazníku, spuštění telefonického dotazování

15.-30.- května – analýza, zpracování dat

do konce května – hloubkový rozhovor

do 15. června – přepis rozhovoru, analýza, interpretace

15.-30. června – výsledky, závěry výzkumu, finální úprava

PŘÍLOHA č. 5 – přepis rozhovoru

Dobré odpoledne, vítám Vás na diskusi na téma „Role vzdělávání v seniorském věku.“ Naše povídání bude trvat 45 minut, uvidíme podle situace. Cílem výzkumu je pokusit se objasnit, jakou roli hraje vzdělávání v životě seniora. Výzkum slouží empirické čili výzkumné části mé diplomové práce. Všechna získaná data jsou důvěrná, to znamená, že nebudou zveřejněna žádná data, která by umožnila účastníky výzkumu identifikovat. Pokud by došlo k nějaké závažné situaci, máte samozřejmě právo z výzkumu kdykoliv odstoupit. Nakonec bych Vás ráda upozornila, že celá diskuse je nahrávána záznamovým zařízením z důvodu uchování záznamu a zeptám se, zdali se někdo z Vás za těchto podmínek nechce výzkumu zúčastnit. Všichni...dva...(smích) perfektní...

A nyní k samotné diskusi. Ještě chci říct, že máte samozřejmě právo během výzkumu neodpovědět na otázku, pokud nechcete. Všechny odpovědi jsou správné, takže se prosím nestyděte za svůj názor, každá myšlenka je podnětná, rozhovor bude polostrukturovaný, tzn., že mám nějaká základní témata, kterých bychom se měli dotknout.

Který obor studujete, jestli vás můžu poprosit a proč jste si ho vybrala?

Studuju 2. LF UK v Motole, vybrala jsem si ho z toho důvodu, protože převážná část mé profese byla ve zdravotnictví a chtěla jsem v tom tak nějak trošku pokračovat a protože jsem od prvního ledna v důchodu, tak jsem hledala první příležitost, které bych se ujala ve svém vzdělávání, ale to v tom nahráno nemáme, ale to co říkal pán, tak se mi tak strašně líbí, že se asi taky obrátím i na tu psychologii časem.

Takže my už jsme se taky bavili o vás, můžete ještě jednou tak nějak shrnout, vy jste říkal, že jste začal tak před třema rokama zhruba..

No, obrátil jsem pozornost, celý život jsem se cítil jakoby jinde s tím vzděláním, protože to za mě rozhodovali rodiče, tenkrát nebylo zvykem, aby kluci chodili na gympl a potom nějak na to humanitní. Tenkrát jsem toho moc nevěděl, ale podle těch zájmů určitě bych přivítal jazykový vzdělávání, i když ta psychologie, toho tolik ani nelituju, protože tenkrát nebylo co učit.

Ale tím sem pořád měl zájem dělat něco tam v sociálně psychologickém, humanitním oboru, ale už se to nepodařilo a teď vlastně všechno co jsem znal, nebo jsem si myslel, jakoby v tom okolí, že jsem viděl víc než ostatní, že znám bylo jenom spíš v těch představách, ale když pak přišli ty životní, jakoby dvakrát po sobě, což se jednalo o rozchod, rozpad vztahu, jednou s dětmi, jednou bez dětí, ale prostě absolutně jako natvrdo, tak jsem to začal prožívat, ale když už jsem vzal potom do ruky nějakou učebnici, nebo knihu tak už jsem viděl dovnitř, předtím to člověk jenom tak komentuje a ono opravdu... Zvláštní bylo, že když jsem chtěl přijít na kloub, tak jsem šel za odborníky, ale ti mě teda dost zklamali, ti se vůbec jako nechytali, podle mě tady nejsou, a pokud jsou, tak jsou naprosto utajeni, někteří do toho trochu vidí, doktor Hnízdil nebo Chvála a takový, prostě, ale pro mě je to málo, jako ten problém, když to tak řeknu, nedávno jsem a to už skoro je tři roky, co se tím zabývám, tak první měsíce jsem chodil do pražské knihovny a já jsem tam nenašel ani jednu, já jsem prostě chodil po těch regálech a nenašel jsem žádnou knížku, která by ten problém nějakým způsobem, zpracovala až asi po třech čtyřech měsících jsem našel knížku doktora Bešíra - Nedostatek lásky v životě člověka, kde popisuje několik případů a tam ale jak jsem už na ten první naskočil z tak už jsem začal objevovat ty další a už se mi to začalo pospojovat já nevím

tělo psychoterapií a takový ty věci pohádky a tak sem to začal jako první, jak se říká, tu psychologii měl v hlavě. Já jsem najednou zjistil, že těch psychologií, oborů je asi 8, 10 a že mezi proti sobě bojují, a že se nemají rádi a takový a teprve potom jsem se dostal k tomu pozadí k tomu jak to vznikalo, kdo kam patří no a nakonec jsem vlastně - já jsem neměl rád psychoanalýzu, jako nějak mi předtím neseděla, ale vrátil jsem se k analytické psychologii, ale ne k Freudovi ale k Jungovi, což považuji za absolutní základ a zdroj. Ostatní jsou sice dobrý, že jo, ne behaviorální a tak dále, ale nedosahují toho kde, prostě je třeba ten problém. Ono je několik těch úrovní.

I v nějakém kurzu jste se věnoval přímo té psychologii? Vy jste říkal to dobrovolnictví...

To je tam, třeba vždycky s tím něco je. K těm kurzům vždycky něco je. Já jsem postupně došel k ergoterapii, kterou jsem chtěl dělat a normálně se tomu věnovat. Ta ale u nás není zachycená. Ta je v Kanadě, na západě. Ergoterapie vznikla po první světové válce, která pomáhala lidem, což se změnilo. Paradigma se od té doby změnilo, u nás to pořád není, u nás je toho desetina oproti světu. Ve špičkovém pojetí to znamená komplexní zlepšování kvality života člověka. Je to rozděleno na 4 sféry – práce, volný čas, sebeobsluha.

Vy už jste ergoterapeut?

Jo, já to nasávám, a když můžu, tak to praktikuju. Se seniory se chci věnovat tomu jejich životu a nacházet tam možnosti zlepšení, ale to je velice těžký, že jo. Aby to bylo, aby se našla cesta, jak ten člověk opustí ty svoje starý vazby, které ho drží a které mu nedovolí, aby vlastně otevřel možnosti, které se mu nabízejí. Protože vlastně ten život nezačíná ve 40, ale v 60, protože ony se přehlíží povinnosti, když člověk má rodinu, práci, tak toho moc nestihne. Pořád si říká: já bych, já bych, pořád to odkládá a to nejde. Jakmile přijde tohle, začne se ohlížet zpátky. Potom, jako kdyby to byla hodnota, co ztratil, chodit ráno vstávat do práce, být unavený, mít bolesti. Místo aby se podíval, co teď... a když se podívá vedle, tam je někdo, chodí s hůlkou tamto a nic. Já jsem právě v tom Bavorsku byl...

Jak dlouho jste tam byl?

3 týdny. Program, byly jsme 3, tam jsem viděl, že ta úroveň je opravdu vyšší. Že ty lidi, to jsem viděl i v Dánsku, to pozorujete lidi. Oni mají individuální přístup ke každému, musí vystihnout, co třeba ten senior, jako k čemu by tíhnul, aby ho dostalo ze zažitého stylu. Musí mít k tomu takovou...

Tam záleží na tom, aby ty lidi chtěli.

Empatii, musí mít ten dotyčný. Bez té empatie tu ergoterapii těžko.

Oni ty lidi jsou rigidní... zatím tam nebyla nějaká možnost, to neodsuzuju, třeba bych se do toho dal, aby to opravdu bylo jenom proto, že chodím někam a učím se něco. Řeknu vám takový příklad. My jsme měli ten kurz měsíční na Vinohradech - ten program se jmenoval „Active ageing“, rok seniorů v Evropské unii. My jsme byli na kurzu a kolegyně říkala, že něco zaslechla. Nějaký výstřižek z novin, jako vícegenerační věc, aby se ty generace propojili ne v rodině, ale lidi dohromady. Ta lektorka, která ty kurzy pořádala a v tomto oboru pracuje, vůbec nevěděla, o co jde. Vůbec prostě. To bylo loni na jaře. Já jsem byl teď v Německu a ta organizace, která nás tam organizovala, ten partner té naší české strany, ta vedoucí byla v Berlíně v tom období na nějakém jednání na ministerstvu s nějakou tou úřednicí, která má na starosti dobrovolnické projekty. Přivezla brožury, to byly tlusté knihy. Veil Familien heuser – vícegenerační domy. Těch domů je v Německu 500, jenom v Bavorsku jich je 90 v běhu, co byly takto vyřešeny a lektorka, která se tím zabývá, o tom neví. Vícekrát se stalo, že oni nevědí, oni to mají tak zúžené. Včera jsem třeba v tom Pasově jsme měli kontakt

s dobrovolníky a s taky Čechama, oni to mají jako grupu a schází se „Tchechische Deutsche Stamtyš“ a tam když jsme tam byli, tak jsem se bavil s jednou Čínankou, která se učí česky a pracuje tam na počítači, bez výzkumu, je jí 30 let. Úžasnej člověk, a že pojede do Prahy a včera tady byla, a že až přijede že se sejdem, já jsem ji provázal po Praze, a byli jsme spolu až do večera a tak jsme spolu mluvili a on a řeší problém jestli má jít do Prahy studovat Bohemistiku nebo dělat ty počítače a jestli se má vdát, protože Čínani říkají jako když jsem rod... musíš se to.. a tak dál. Když v té Číně není tak je to ta odpovědnost, a že je stará. No a že třeba v té Praze by také mohla s těma počítačema dělat, aby se neztratila. A ona říká, jako že to sleduje, že z toho Pasova je více vzdálených kontaktů a spolupráce než z té Prahy. Že z Prahy tam není nic nebo málo. Tady vidíte, že je tam rozdíl, a že my potřebujeme trochu.... Mě jako vzdělávání ano, ale takový, který mi neuzavře cestu k výzkumu, protože když jsem zjistil, že tím, že se tím zabývám, a že vlastně tam mám tu osobní zkušenost, že najednou vidím věci, které nikde nenacházím a ještě se zmíním o jedné jak jsem postupně postupoval tím co studuji tu psychologii a že se to točí kolem Jungiánů, ale ne že bych si je vybíral, já vezmu knihu která mne zaujme a tam čtu, že je to Jungián nebo Jungiánka, jako žák a tak dál. Byl to myslím že se jmenuje Kalashed, nějaký New Yorčan, který píše o té jako hraniční poruše osobnosti a teorii vazby, jako když ten člověk nedostane v raném věku to co má dostat, tu vazbu, jaký má potom potíže, jak se to léčí a tak dál a tak dál. A tam jsem našel fantastický věci, jakoby někdo řekne, že je to blbost, ale on tam píše, že ten člověk přichází do života s archetypálním vybavením, emočním. Jen jsem chtěl říct o tom studiu, jak to vypadá.

Musím vás utnout, abychom se nedostali do filozofických debat, abychom se trochu drželi jako by struktury, protože paní by se nudila. Je to zajímavé, ale musíme dodržet strukturu. Takže se omlouvám, ale musíme se trochu držet osnovy... Mám tady otázku, jestli jste se tomu oboru věnovali v období předchozího života. Vy tedy na základě životních zkušeností, jak jsme nakousli a u Vás jak jsem pochopila prakticky, že se se tomu věnovala v zaměstnání....

Já jsem měla specializaci jako porodní asistentka, víceméně obor gynekologie, porodnictví, mám oba dva obory za sebou a tohleto, co si dělám jako univerzita třetího věku je všeobecné, čili tam už potom zacházíme do obsahu práce praktických lékařů, interních lékařů, chirurgie, oční, jo všech dalších specializací, i když teda ta gynekologie, porodnictví nebo spíš ta gynekologie se v poslední přednášce... ta se v poslední přednášce objevuje.

A baví vás to takhle, když je to všeobecné nebo byste chtěla, aby to bylo okolo vašeho oboru?

Baví, ono je to vlastně... zase si to člověk znovu obnovuje, všechny ty poznatky, dozvídá se mnohdy i něco nového, protože třeba já nevím, v oblasti třeba plicních onemocnění, jak to v současné době vypadá, jak v infekčních onemocněních, očkování, protože samozřejmě jsou dohady ohledně očkování v široké veřejnosti. Mám se nechat naočkovat na všechno ano nebo ne, je to vhodné nebo není, protože i to na těch přednáškách jsme se dověděli – mělo by se a kor ve věku 50 let výše, zrovna na tu chřipku, protože pak jsou velké komplikace, zápal plic a končí to fatálně, protože ten organizmus, v těch 50 letech ne ale po šedesáti. Já jsem se dva roky nechala očkovat, potom jsem se nenechala, teď jsem se dověděla, že bych měla, ale nevím.

Jasně, rozumím tomu. Zeptám se, taky už jsem se ptala, jakoby jestli se Vám líbí ten fakt, že máte to všeobecné lékařství, co by se dalo říci, co se vám na tom líbí, nebo co se vám na tom nelíbí, co vám na tom nevyhovuje. Tak možná poprosím paní...

Klidně můžeme začít, co se mi na tom líbí. Já jsem začala tuhleto navštěvovat tu druhou

lékařskou univerzitu třetího věku loni na podzim. To začínal jako ročník. Já jsem v tu dobu ještě chodila do práce, takže jsem to kombinovala s prací nicméně jsem začala už v té době, protože jsem si uvědomila, že až skončím nebudu chodit do práce, já jsem chtěla skončit a z toho důvodu protože jsem chtěla pomoc dceři, má dvě malé děti, že jo a děti jsou nemocný, ona začala chodit do práce, takže jsem říkala, že přestanu pracovat já, ale musím něco dělat, nemůžu zůstat jen tak, protože prach a vyluxovat, to jako by mi nestačilo, já jsem trochu... mám povahu takovou jako víc zvědavou a nudila bych se, nemám ráda stereotyp. Takže jsem začala, první co bylo tohleto, to je to, co je mi nejbližší, našla jsem si to samozřejmě přes internet musela jsem si to nastudovat, protože nikde nějaký odkazy že bych našla kde co je, to jsem musela opravdu ty informace získat, že jsem si hlídala U3V.

To jste zase počítačově zdatná, to taky každý není...

To je tím, že jsem z toho zdravotnictví přešla do komerční banky, kde jsem dělala na účtech, kde teda jsem jako prostě bez počítače ani ránu a pak jsem přišla sem a pro mě jako počítačová technika není žádný problém a nikdy nebyla. Já jsem se jí ani nebála, to bylo moje štěstí. Nicméně takže skutečně se mi to líbí. Mám něco za povinnost, jednou týdně vyrazím do Motola.

Na jak dlouho?

Na dvě hodiny, od dvou do čtyř hodin. Hodina je cesty, dvě hodiny přednášky, hodina nazpátek a už mám myšlenky prostě jiné. Pak jsem nucená, máme hrozně dobrou spolupráci se sekretářkou přednosty profesora Fleisteigera máme velice dobrou spolupráci, takže ta sekretářka nám posílá přednášky počítačem, takže si to do počítače ukládám, pracuji si v tom, takže to je zase další. To není jen jednou týdně, ale v podstatě mám tuhleto práci, protože to byla podmínka vytvoření teda ne diplomové práce, je to pod názvem ročníková práce. Abych to trochu upřesnila. Mělo to obsahovat 4 stránky A4, tak jsem se překonala, udělala jsem jich spoustu. Spíš jsem musela ubírat text, abych nepřehltla pana profesora (smích). Takže zase s tím, v únoru jsem k tomu zasedla.

A proč jste si vybrala zrovna tu prevenci kardiovaskulární?

Protože je to zajímavý, já jsem původně chtěla genetiku, ta mě jako láká, to je velice zajímavá věc, furt jsem jako prostě to a najednou jsem si sedla k počítači a najednou si říkám a ne. Jako udělám prevenci kardiovaskulárních chorob, protože se o tom hodně mluví. V podstatě mladí lidé vůbec, málokdo se tím životním stylem zabývá, v těch rodinách málo. Tak jsem si řekla že prostě to dám jakoby dohromady, že je upozorním na to, že je potřeba už v rodinách s tím začít. Pokud to v té rodině není, tak je potřeba když ten člověk se stane dospělým, tak aby v dospělosti se nad tím zamyslel a aby prostě dodržoval všechny ty zásady, které jsou pro tu prevenci kardiovaskulárních chorob, aby je dodržoval aspoň když ne od raného dětství alespoň později, protože nikdy není pozdě, že jo. Ono tam jsou opravdu velké problémy a úmrtnost je velká na tyhleto nemoci, asi 27 procent má infarkty, 11 procent na to v té práci, jsou to problémy s cévami dolních končetin, pak následuje vysoký cholesterol, hypertenze, diabetes, mozkový příhody, takže samý zajímavý věci. Chtěla jsem upozornit na cholesterol, glykémii. Mě to tak nějak sedlo a řekla jsem si, není všem dnům konec, ta genetika třeba ještě přijde.

Chtěla jsem se zeptat, vy chodíte přímo do kurzu...jestli chodíte třeba s někým nebo jestli sami jste si to našli, nebo se známým, jestli jste se s někým seznámili...

Já sice jako jdu sám do toho, ale průběžně se s lidma seznamuju, s některými ten kontakt zůstává dál, oni většinou to mají jednorázové, si doplní, aby mohli dělat nějakou práci a tak. Není to jako že bychom byli trvale. Ono je to tak náročné, že málokdo byl schopen něco takového dělat, kdyby neměl svůj osobní motiv. To by muselo být snad z okruhu těch lidí kolem rakoviny.

To možná spíš na té univerzitě. Já jsem říkala, že jsem si to našla sama, že z mého okruhu neznám nikoho, kdo to dělá ale je zajímavá věc, kdy se to „je ona Z. šla“ tak najednou takový ty důchodový „to já si přeju až jednou budu v důchodu, tak budu studovat historii, já budu dělat tohleto támhleto“ je vidět, že ty lidi v povědomí tohleto maj a pokud se octnou v důchodu, tak si myslím, že určitě si něco jako najdou. Jinak jako co se týče, neseznámila jsem se, jenom se běžně potkáme, vyměníme, pohovoříme a zase...

Ale není to, že byste ještě někam vyrazili...

Ne, sice nám to tam jeden profesor doporučoval, abychom zašli na kafičko na skleničku, možná že pan profesor měl chuť na skleničku...

Zeptám se, nevím jestli to nějak konzultujete s rodinou, co na to říkají vaše děti, co na to říkají, co to okolí na to... Jestli si z vás dělají srandu, že nemáte co na práci...

Děti bych se musel zeptat...

Co myslíte, že říkají, nevím, jestli se s nimi vídáte...

Vídáme se, řekl bych, že to oceňují, i když to nedávají najevo. To okolí k tomu přistupuje s despektem, protože to je jenom to co je vidět a ne nějaký takový věci. A pak mám ještě skupinu starých kamarádů, kteří to totálně zazdili, kteří říkají, že je to k ničemu a že jsem blbej a tak dále. Když tak jako jim řeknu, co dělám, čím se zabývám, že dělám dobrovolnictví a v téhleto oblasti...

A snažíte se to nějak obhájit?

Ne. To беру jako normální. Já nepotřebuju to obhajovat, protože jako takhle se nikoho nedovoluju. A to je specifický tam prostě ta role já jsem vždycky obhajoval a nevedlo to k ničemu. Když jsem nemusel tak jsem to nechal a zhruba od toho loňska co jsem si uvědomil, že nejsem závislej. Není na místě, abych se vázal. Teď je to absolutně svobodný, nemusím se vázat.

A co u vás?

Já mám trochu jinou situaci, nebydlíme společně, ale žijeme s dětma. Ta reakce je úplně naopak. Dcera, když potřebuje hlídat, tak jde manžel. Středa, to je tabu, to mám přednášky to prostě přes to nejede vlak. Oni to respektují, velice pozitivně hodnotili práci. Dcera je původním povoláním fyzioterapeutka. Syn je mimo tento obor, ale zase dělá do hodně věcí, třeba mi udělal korekturu. Kvitoval to velice dobře, říkal: „ježiš to je tak hezký, já z toho budu čerpat.“ On se věnuje kulturistice, má vydaný knížky, zpublikovaný, takže z toho bude čerpat. V rodině je reakce naprosto stoprocentně upřímná, normální, z té práce samozřejmě kvitují, že je to dobrý, ale stejně se nedozvím, co si myslí. Třeba si říkají bláznivá ženská. Z rodiny je odezva dobrá. Manžel když se blížil konec, říkal ty jsi ještě nezačla, ty musíš tu práci udělat. V lednu, kdy už teda začneš? (Smích) Hlídá mi termín.

Někdo je takový, že ho k tomu musíte dokopat.

Nyní se přesuneme k druhé části. Potřebuju se vás zeptat, jestli jste měli z něčeho obavy, jestli vás něco odrazovalo, nějaké problémy, jestli jste museli něco překonávat, jestli jste se něčeho báli, mám do toho jít, nemám do toho jít...?

Ne

Asi ne, všechno co přicházelo, nebylo tak silné. Vždy motivace byla silnější.

Pomohlo vám to nějak v každodenním životě? Máte pocit, že vám to něco dalo?

Naprosto, ono mi to otevírá schopnost poznávat lidi, vyznat se v situaci, dříve jsem to neuměl přečíst, dnes třeba běžně s lidma jsem schopen nějak cítit, co tam probíhá a de facto mě se nestane, že bych v nějaké situaci ztratil sebekontrolu, nervy. Když bude dramatická situace směřovaná vůči mně, tak mě to nijak nebere

Vy děláte dobrovolníka někde?

Na stálo ne, hledám způsoby, jak se zapojit. Dlouhodobě dvakrát třikrát týdně ne. Ale třeba najdu nějaký projekt, třeba jsem objevil něco zajímavého s dětma, ale jestli to bude dlouhodobé nebo krátkodobé, to nevím. Ještě mě zajímá kultura, já to nedělám proto, abych někde někomu posluhoval, ale aby mě to někam vedlo

Ta univerzita tam je asi to trošku jiná situace?

Tam je to takový...já bych to trošičku...hmmm...jakoby řekla takhle jako všeobecně ne, je teda pravda, já sem byla vždycky zvyklá celej život, že se na mě obraceli lidi s různěma problémama ač to nebylo z mýho oboru a pokud sem jako tohleto- takže z toho ne, ale kdybych to vzala jako vůči vzdělávání seniorů nemyslim ani konkrétně k svojí osobě tak je to prostě něco co je pozitivní, že by ty lidi opravdu neměli sedět doma protože jakmile zůstanou sedět doma tak už pak se jim nechce ve svý podstatě nikam.

Hmmm

Ani do divadla ani do kina ani na výstavy, ale ono to potom vlastně u těch lidí začíná vlastně klesta takováta fyzická a i psychická jakoby zdatnost

A cítíte se tedka taková nějak nabitější ?

Já se cejtim furt stejně jako když sem chodila do práce takže sem šťastná.

Hlavně aby to nebylo horší aby to bylo aspoň stejný

Aby to bylo aby furt sem měla nějakej rozhled, protože já vlastně ve svý podstatě jsem se přihlásila i sem jo.

No právě že jo. tady to je taky takový...

Sem prostě přečetla a říkám to mě to je zajímavý jako prostě, že někdo má zájem o to, že člověk se v něčem vzdělává jo.

To já sem byla hrozně ráda právě že...

Jo a teď sem právě uvažovala a teď jsem říkala - mám tam jít, nemám tam jít, co to vlastně vůbec je (smích). Na internetu sem si našla i to Data Collect, že jo tu firmu, říkám, co to je... vás jsem hodně zpovídala v tom telefonu...

Jojo to sme si povídali docela. Paní se mě ptala a na co to jako je ten výzkum? No tak sem říkala do diplomky. A ona - já jsem taková zvědavá víte no, ale mě to jako zajímá o co jako jde.

Sem se z esemesky dozvěděla i kde jak se to tady tak sem si hned našla i firmu, ale vy tady pracujete?

Já tady nepracuju, pracuje tady můj přítel a takže právě mi pomáhá s tím výzkumem, protože jak jste si to našla...

Vy to víte, jak dělají výzkumy trhu tady právě pro různé firmy prostě pro všechny možné takže tady...

Takže původně sem si říkala, že to tu bude dobrý i na tu skupinovou diskusi, nakonec teda to dopadlo trochu jinak.

A jak to dělají přes ten internet? Sem tam četla že je to přes připojení webových stránek netušíte?

Jojo jo tuším, tuším úplně klasicky - prostě oni mají nějaký dotazník, kterej buď vyplní prostě a pošlou jim to zpátky přes internet a nebo jsou i takový ty chaty dneska, kdy můžete přímo v reálném čase si s někým dopisovat, komunikovat nebo přes kameru taky to jde. Takže oni dělají všechny možné.

Všechny možné výzkumy že jo?

No vy jste si nás tady prolustrovala

Já jsem si vás prolustrovala přesně tak... (smích) jsem dostala esemesku a už to jelo..

Tak to chápu zase žejo, člověk tak jako nechce jít někam prostě když vůbec neví.

No né tak já jako chci vědět no.

Tak doufám že jste našla všechny informace který potřebujete

Našla sem no

No je to jako pro mě ale já tady nepracuju, takže s tou firmou to nemá zase tolik společného. No to jsme se zase dostali úplně někam trochu jinam, ale to nevádí vůbec. Se podívám, abych vás tady zbytečně dlouho nezdržovala ještě mám na vás asi takový dvě tři otázky. Kde to mám... to je jedno nevím. Určitě jsem se vás chtěla zeptat, jestli máte teďka jakoby aktuálně nějaký cíl ke kterému to

směřujete nebo jestli je to prostě takovej kontinuální jakoby proces nebo jestli teď máte něco že si říkáte tak tedka můj cíl je já nevím třeba napsat tu práci nebo nějakou takovou prostě nejbližší, nebo to neřešíte ?

Tak.Povídejte.

Já začnu. Můj cíl je teda dostudovat žejo a pak mít teda tu v tom Karolinu teda tu promoci (smích).

Jo tam je to krásný

No tak to je můj cíl.

To je taky můj cíl. V tom vám rozumím (smích).

Slavnostní vyřazení a tak dále žejo tak jako v té televizi ukazují, že ty seniory sklerotický teda udělali ty univerzity třetího věku, ale tak to беру říkám jako by s nadsázkou, ale asi se vrhnu do angličtiny. Říkala sem si, že asi vezmu slovník a budu se prostě učit slovíčka a pak to nějak...

A měla jste už nějak angličtinu nebo jste úplně netknutá ?

Já sem měla jenom základy. To mám teď takovej pocit, že se do toho vrhnu, ale když sem zase slyšela toho pána tady toho pána.

Vy jste říkal angličtinu němčinu ?

No ale slyšela jsem tu psychologii, tak já mám pocit že budu, že projedu filosofickou fakultu od zhora dolu. Vždyť jo...

To je zajímavý.

Já to nemůžu stihnout, protože oni ještě jsou univerzity první lékařská pak je ještě ve Vinohradech, pak sem ještě našla univerzitu třetího věku... je fakulta tělesné výchovy a sportu, to mě to bylo snad první co sem si myslela, že se přihlásím. Tam mají základy počítače, tak to celkem jako to, ale to by nevadilo ale je tam potom rehabilitace je tam základy těch masáží je tam kurz lyžařskej kurz, je tam taky v zimě.

Lyžujete ?

No právě že né to bylo to co mě odradilo

Jo takhle...

Říkám to, protože dcera má fakultu tělesné výchovy a sportu, já říkám: Zdeno, tam maj tak krásnej program na té fakultě tělesný,“ ale mě odradil ten tejden teda jako prostě těch lyží no, jsou tam nabídka na běžky a holka říká: „mami, toho se neboj.“ Podívej se, protože ona jezdí na takový zase ty kurzy, kde vlastně má certifikát vodí nevidomý jo.

Ahááá

Na lyžích že jo na sjezd a paraplegiky že jo, prostě to všechno třeba s Potměšilem jako opravdu tuhleto ovládá, takže říká neboj se, když to nevidomí zvládnou sem nou na běžkách tak to ty kdyžtak taky zvládneš (smích).

Ale do toho se nepohrnu, abych si nezničila klouby.

No ale zas tak na tejden to by šlo...

Ne ale tam mě taky lákala tam maj taky hezkej program no ta fakulta. Je zajímavý, že o spoustě věcí člověk neví a když ten internet otevře...

Hmm

Samozřejmě nesmí si tam hledat blbosti, ale když jako cíleně jako nějaký věci tak opravdu spoustu věcí se tam člověk jako dozví a zorientuje v určitý oblasti jako v Data collectu že jo (smích).

Zorientovala jste se. No jo, tak vy nebudete ani vědět co dřív potom...

A jo tak

Je toho je toho hodně.

Ale je fakt že skříně nemám uklizený za pět měsíců co sem doma (smích).

To ještě vydrží. A co u vás ?

Já nevím. Sem o tom zatím tak nepřemýšlel

U vás to na promoci v Karolinu asi nevypadá tak (úsměv).

Tak já nevím co to obnáší že jo ale samozřejmě asi teď co to slyším, tak to asi je zajímavý jako. Ten sport, to by mě zajímalo.

Ten sport opravdu nádhernej program.

Já to беру tak, že když něco má přijít tak to přijde, tak jako třeba touhle formou ...

To je ta filozofie. Ano. Správná.

No no no a jako já totiž poslední roky sem opravdu začal jako se řídit tou intuicí a i jí jakoby víc jako pěstovat nebo takhle nějak

Já myslím že to z vás úplně sálá, abych tak řekla.

No já souhlasím já to cejtím.

Že jo

A musím zaklepat a každému to doporučuju, ale většina lidí prostě má s tím problém, protože jednak to tak necítí a jednak mají ty svoje jako kolejničky nastavený a zdá se jim, že to nejde. Že prostě co by se stalo, kdyby poslechli jako ten vnitřní hlas a tak dále, ale ono ve skutečnosti to je tak, že vlastně nic jinýho kromě té intuice člověk nemá. Jo, všechno ostatní je mimo jo, že to nevede nikam jako ty koleje, i když to kolikrát je takový kostrbatý, že prostě to jde přes ty tíživý momenty jako takový, ale ono to v intuici člověka jako nezradí.

Ale on někdy tu intuici člověk přezene. Někdy má jí a říká si no ono ještě a pak už je pozdě (smích).

To je otázka, jak to vyhodnotí že jo, někdo potom, že přání je otcem myšlenky, že prostě to člověk zamění a tak dále, ale ono to tělo to tam nějak koriguje a říká, jak je to správně že jo, protože tělo je vlastně nástroj, kterež nám říká co je správný a co né. Jo, ale mi to musíme cítit jo cítit a ne to. Já třeba sem si tak jako občas vymyslim nějakou tu metodiku prevenční jo, jako protože taky se setkávám s těma lidma i jako v blízkosti že jo, s rakovinou s iktem a s takovýma problémama že jo a docela v ranym věku tak si taky kolikrát říkám jako jak by k tomu člověk měl přistupovat žejo a myslím podle mýho názoru jako jediná prevence která je opravdu skutečně jako platná nebo prostě která funguje je prostě vědomá jo prostě že člověk jakmile prostě se vzpomene nebo prostě jak často si vzpomene tak vlastně to musí nějakym způsobem reflektovat jo tuhleť třeba situaci že je jakoby nějakym způsobem ohroženej, že prostě není tady jakono prostě mě se nic nestane a tak dál, a že třeba když chodí do schodů ze schodů nebo se namáhá nebo cokoliv, prostě tak vždycky když má tuhleť myšlenku jako že mu to přijde tak si s tím má jako pohrát jo, zahrát si třeba na toho invalidu nebo něco takovýho a vlastně nechat ten organismus, aby se jakoby zase k sobě tak nějak jako vrátil propojit to že a jde to dál no jako ale ale je to úžasný že ono to fakt jako to napětí že jo rozum jo jako většinou tyhleť lidi který se ty problémy mají tak oni prostě nejsou s tím tělem spojeni že jo. Oni maj potom problémy že jo, vlastně to tělo jako že oni ho neovládaj jo a proto dochází k těmhletěm kolapsům. Ne protože by třeba měli špatnou stravu nebo to, to jsou všechno věci jako mimo jo jako.

To už jsou takový věci trošku mezi nebem a zemí

A když se vrátíme k tomu cíli, tak já si myslím, že třeba můžu říct něco já nevím, teď třeba začít s divadlem jo, hrát divadlo jako jo nebo vytvořit skupinu která bude hrát divadlo, protože už se několik lidí v mém okolí vyslovilo, že by chtěli hrát divadlo.

Plánujete něco takovýho ?

No no no, to by se mě jako líbilo a nebo udělat prostě nějakěj výstup že jo, jako výstup to znamená ať už třeba projekt že jo.

Ehmm aby z toho bylo něco...

Vytvořit třeba pro ty seniory nebo pro ten že jo více generační dům nebo něco takovýho prostě co by nám někdo třeba jako přiklepl jo, aby se to dalo jako zkusit a nebo vlastně udělat nějakou záležitost jako když mluvíme o tom studiu jako uměleckou.

Zpracování něčeho a tak...

No supe, super... zajímavý. Jste každej takovej úplně jinej, tak je to takový fajn no, zajímavý.

Jste hodně pro lidi hodně.

To je právě asi takovýto dobrovolnictví

Dobrovolnictví, že to hodně studujete, ale hodně jste jakoby široký rozměr jako velice hodnotim dobře, ale já zase sem zaměřená teda jako teda ne pro lidi, ale pro to, aby teda senior přežil (smíc).

No to je taky pro lidi v podstatě. Senioři jsou taky lidi (smích stále pokračuje).

Aby ty další co jsou okolo mě senioři že jo, protože nebo známí, kamarádky aby neseděli doma.

Hmmm, no jasně...

Mě to nestačí jako tohleto, já třeba vždycky vzdělávání seniorů nic neznamená pro mě, jako to je nic jako protože senior podle mě musí především změnit jako životní styl jo, prostě on je za celý ten život jako naplněnej odpadkama vlastně něčím co není funkční, co už prostě není jako živý jo a on to s sebou táhne dál a to ho nakonec ubije jo. Si vezmete ty vazby jo jako že k dětem. Já třeba mám mámu v penzionu teď jsem třeba tam shodou okolností poznal jednu paní 72 let která jako je velice sympatická ale když já s ní sem, tak ona jenom naříká.

Hmm

Pořád, ale to je šílený problém její jo s penězma s exekucema s děčkama, který jsou už padesátiletý, ale chodí si k ní pro peníze a takový prostě nejsou schopný existence jo, rodina širší a to a moje matka to je ještě horší jo prostě to je jako tam nic nenaděláte prostě jakmile tohleto nepude pryč, aby se ten člověk od toho odprostil a to už některý případy jako jsou ztracený žejo.

Ale to je právě to

Když je člověku 60 tak má největší šanci jako si říct hele

To je věc názoru no

Chce to ty příklady prostě když on nemá ve svém okolí příklady tak zase jako skončí tam jako všichni.

No a proto to říkáte že to vzdělávání to vzdělávání je i součástí tohohle...

Je ale je je

Kdyby tydletí lidi měli ano je teda pravda že musí dostat nějaký impuls ten člověk jo.

Hmmm

Že jako a musí se ano to máte pravdu musí se změnit jakoby musí se zamyslet vlastně nad tím jak žije a jaký má možnosti, protože já nemám čas už přemýšlet o nějakých jako prostě že jsou děti nevděčný nebo tohleto no tak já to ani nepocítuju.

Vy nejste ten klasický osamělý senior že jo, který se sám v domě nebo v bytě...

No je to sice pravda, ale já bohužel mám sestru která sice taky není sama, ale sedí sama a není s ní řeč.

Aha tak to už je to už není daleko

A není s ní řeč a jsme sestry...

Hmm

Jo to jako...

Tak to už je na psychologa

No ona není blázen mi řekne...

Hmm

Tak ona o tom nerozhoduje jako (pán se lehce pousměje nad svou poznámkou).

Nemá jako chuť prostě nějak nebo ?

Ne ne, nemá.

Normální člověk to je tak jak se říká diagnoza 0 0 1 že jo, že bylo dřív jako, že jak se to říkalo simulant jo prostě někdo kdo se mu nechce a předstírá jo, ale ve skutečnosti v tomhleto neexistuje nic takovýho jako simulant. Simulant je vlastně nebo kdo se nudí nebo kdo prostě takhle jako sedí a nic nebo nechce se mu dělat tak to už je nemoc . Protože normální organizmus má v sobě nějaký motor že jo prostě funguje jo, má zájem jo prostě je otevřený a když tam není...

to je taky

a to je vlastně mezi depresí a mezi tím aktivním jako životem je někde sféra kde je ta nuda nebo to ale to už taky není zdravé. To není o tom, že by sme někomu měli něco vyčítat, ale nebo když někdo lže ale to všechno je prostě patologický.

No to právě ta osamocenost seniorů může být z různých příčin že jo. Může to být úmrtí partnera že jo.

Já si myslím že to není nic z toho, co se stalo v nedávné době že to je prostě z toho prvopočátku.

Ono vlastně se říká, že takovej jaký je člověk od mala, tak vlastně v podstatě pak v nějakém věku všechno dokáže zastít, ale pak se dostane do určitého věku, kdy ty zábrany nejsou a vlastně on se projeví v celý své škále těch zvyků nebo to s čím jaký byl, když se projevoval. Lítostivej nebo individualista...

ale pořád tam je něco co se mu přihodilo co s sebou nese a co se nevyřešilo jo co nezpracoval

no no no

a na to se už většinou zapomene...

Dobrý, takže abychom to nějak uzavřeli, chcete ještě někdo něco dodat, co nebylo třeba řečeno...

Já moc děkuju bylo to hrozně příjemný, koukám, že se nám to trošku protáhlo, tak doufám, že nikam nepospícháte...

Nene, já jdu hned do knižního klubu, protože mi vyšel 33. Díl dynastie Morlandů...mám všech 32 knížek!

PŘÍLOHA č. 6 – slovníček základních pojmů

HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-803-1.

Celoživotní učení – koncepce, která vychází z přesvědčení o vnitřní hodnotě učení a přirozené potřebě člověka rozvíjet svůj potenciál, přičemž učení není omezeno na určitou etapu života člověka.

Geriatric – nauka o prevenci a léčbě chorob starých lidí.

Gerontogogika/ gerontopedagogika – zabývá se možnostmi, způsoby učení a vzděláváním ve stáří.

Gerontologie – studium procesů stárnutí, k nimž dochází v buňkách, tkáních, orgánech a organizmech či ve skupinách jedinců od dospělosti až po jejich smrt.

Gerontopsychologie – psychologická gerontologie; zabývá se psychologickými stránkami stárnutí, otázkami adaptace a úrovně intelektuálních výkonů i dopady stárnutí jedince na jeho rodinný systém.

Hodnota – vlastnost, kterou člověk přisuzuje určitému objektu, situaci, události nebo činnosti ve spojitosti s uspokojováním svých potřeb a zájmů; hodnoty se vytvářejí postupně; dělí se na: pozitivní a negativní, absolutní a relativní, přímé a nepřímé, ale obsahu na: estetické, etické, logické a jiné.

Hodnotová orientace – relativně stálý, sociálně podmíněný, volitelný vztah člověka k souhrnu materiálního a duchovního bohatství a ideálů, sloužících jako prostředky uspokojování jeho životních potřeb.

Motivace – proces řídicí síly odpovědné za zahájení, usměrňování, udržování a energetizaci zacíleného chování; síly mohou být fyziologické, jako je hlad, žízeň, sex, sebezáchova, nebo psychologické, jako je touha uspět a potřeba někam patřit.

Potřeba - nutnost organismu něco získat nebo se něčeho zbavit; stav člověka, který znamená porušení vnitřní rovnováhy nebo nedostatek ve vnějších vztazích osobnosti; doplňkovým pojmem k potřebám jsou hodnoty, jejichž výběrem mohou být potřeby uspokojovány; zatímco systém potřeb se ve vývoji lidstva výrazně nemění, hodnoty jsou proměnlivé; na rozdíl od přání jsou potřeby určeny životní nutností člověka jako druhu.

Postoj – hodnotící vztah vyjádřený sklonem ustáleným způsobem reagovat na předměty, osoby, situace a na sebe sama; postoje jsou součástí osobnosti, předurčují poznání, chápání, myšlení a cítění; jsou relativně trvalé a obsahují složku: poznávací, kognitivní, citovou, afektivní; a činnostní, konativní, behaviorální; postoje lze měřit kvantitativně, pomocí škál, či analyzovat obsahově podle vztahu k hierarchii hodnot.

Senium - stařecký věk, stáří.

Senilita - nepřesný a hanlivý výraz pro projevy stáří projevující se poklesem duševních funkcí a změnou chování, nahrazováno pojmem senescence.

Senilní – zestárlý, stařecký.

Sociální učení – cílem nejen zprostředkování znalostí, ale i zprostředkování sociálních kompetencí, zakládá na mezilidském aspektu procesu učení, může být zaměřeno na přizpůsobení se nebo změnu.

Učení - cílevědomé, záměrné, systematické působení za účelem změny chování; aktivní proces, který rozšiřuje vrozený genetický program a možnosti jedince; smyslem je přizpůsobování se novým situacím; schopnost učit se lze rozvíjet až do nejvyššího stáří a je prokázáno že lidé, kteří se soustavně učí, žijí déle.

Vzdělání – souhrn vědomostí, dovedností a postojů osvojených jedincem v průběhu života; formální označení stupně dosaženého vzdělání, též povolání, profese.

Vzdělávání – učením zprostředkované přejímání dosavadních zkušeností lidstva, chování.

